

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknél, e-mailen (hirlap@posta.hu),

faxon (303-3440)

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Kié a történelem?

Nemzedékem az igazi háborúról, a második világegésről szerencsére csak gyermekkori emlékszilánkokat őriz. A kamaszként átélt '56 nem volt igazi háború: nem egyenlő felek vívták. Egy kifosztott, megalázott nemzet fiai lázadtak fel, szegültek szembe, és védték igazukat hihetetlen bátorsággal, elszántsággal, véráldozattal tizenegy napon át a fél világot uraló szovjet hadsereg ellenében, amely természetes egyszerűséggel fojtotta vérbe szabadságharcukat, az ENSZ hangadó nagyhatalmainak egyetértését élvezve. Akik e harcban részt vettek, akik csak élvezték a kezdeti sikerek okozta felszabadultságot, tehát a magyarok többsége nem volt képes a hadtudományok kiábrándító szemüvegén keresztül szemlélni az eseményeket. Cseres Tibor mesélte, hogy '56-ban felkereste őt a Szabó bácsi vezette Széna téri forradalmárok egy kis csoportja, és arra kérte a hadtudományokban jártas férfit, vegye át csapatuk irányítását. Cseres azt válaszolta, szívesen tenné, de az ő tudományának csak akkor tudnák hasznát venni, ha képesek lennének katonai túlsúlyt biztosítani a szovjet hadsereggel szemben. Amennyiben ez nem lehetséges, az ő tudománya fabatkát sem ér. A kis csapat csalódottan távozott, csalódott nemcsak az íróban, de a katonai tudományokban is. És harcolt tovább a biztos vereség tudatában, immár nem a győzelemért, csupán a nemzet becsületéért.

Van azonban ezeknek a történéseknek másik nézőpontjuk is. Ferdinandy György mesélte, hogy amikor Puerto Rico egyetemére került tanítani, megírta a helybeli őslakók történetét azzal a céllal, hogy az egyetemen tanítsák. Amerikai kollégái kinevették, mondván: te nem tudod, hogy a kis népeknek legfeljebb anekdotáik vannak, történelmük csak a nagy népeknek van. Az ő szempontjukból a mi '56-unk sem más, mint néhány lényegtelen anekdota. Mi nem értjük az ő gondolkodásukat, ők nem értik a miénket. Azonban, ha nem akarunk mindenáron örök vesztesek maradni, meg kellene tanulnunk az ő szemüvegükön keresztül is szemlélni és értékelni a körülöttünk zajló eseményeket.

Most éppen azt a mérhetetlen menekültáradatot, amelyet a hírközlő fórumok finomkodva migrációs jelenségnek neveznek, és amelynek megpróbálják „emberi arcát” mutatni a több ezer katonakorú fiatal férfi milítáns vonulását elfedve, egy-egy síró kisgyermekre, várandós anyára közelítve a kamerát. Igen, valóban létezik ez az emberi arc. De nem lapang-e mögötte egy valódi, hódító hadsereg? Számunkra túlon túl is ismerős az az ősi, máig alkalmazott hadviselési módszer, amelynek alkalmazói foglyul ejtett békés, fegyvertelen embereket golyófogóként maguk előtt terelve, az élő fedezék mögül meglepetésszerűen törnek zsákmányukra. Ennek a csapdának történelmünk során, amely, tudjuk: a mai nagyhatalmak szempontjából csak anekdoták gyűjteménye, többször is áldozataivá váltunk.

A felénk gyalogló mérhetetlen tömeget most nem meglapuló fegyveres katonák, hanem egy láthatatlan, pénzzel irányított logisztikai rendszer mozgatja. Ez a rendszer annak ellenére, hogy céljai kifürkészhetetlenek, maga megfoghatatlan, s a felszínen a keresztényi könyörületesség kétélű fegyverével hadonászik, csaknem ugyanolyan félelemkeltő, mint hagyományos elődei.

Oláh János

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, *Horváth Antal*,
Kalász Márton, *Kő Pál*, *Nemes Attila*,
Salamon Konrád, *Szakály Sándor*, *Vasy Géza*

Főszerkesztő: Oláh János
E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Munkatársak:

Berta Zsolt
(Magyar Napló Könyvesbolt,
Budapest, VIII. ker. József krt. 70.,
Józsefvárosi Galéria)
Mobil: (70) 421-9580
magyarnaplo@magyarnaplo.hu

Bíró Gergely
(olvasószerkesztő, próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Csontos János (Nyitott Műhely)

Mórocz Gábor (Könyvszemle, tanulmány)
E-mail: moroczgabor@magyarnaplo.hu

Nemes Attila (marketing)
E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Parragi Zoltán (ügyintéző)
E-mail: parragizoltan@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (szerkesztő)
E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szentmártoni Anikó
(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)
E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)
E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: **Oláh Máttyás László**

A címlapon: **Tóth Bálint**
(Fotó: **Tóth István Csaba**)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kerülhet a szerkesztőségben.

Oláh János: *Kié a történelem?* 1

SZEMHATÁR

Király Farkas: <i>Levélkék tültről</i>	3
Csiki András: <i>Téged örököltelek; mintha őt láttam volna</i>	4
Erdélyi György: <i>Szilánk a könyvben</i> <i>1956 – tizenhárom évesen</i>	5
Filip Tamás: <i>Sereglet; Lassú titkokat; Az átállított váltó</i>	10
Csizmadia Zoltán: <i>Festő a forradalomban</i>	11
Keszthelyi Rezső: <i>A lehelet alakjaiból</i>	14
Jámborné Balog Tünde: <i>Fuss</i>	15
Szegedi Kovács György: <i>Miért vannak; Reményed néha; Vércsoport</i>	18
Mezei Balázs: <i>Gondolkodás, szervesség, szellem</i> <i>– a magyarság megmaradásáról</i>	19
Lőrincz György: <i>Bécs fölött a Hargitát...</i>	25
Lackfi János: <i>A távolság</i>	30
Csontos János: <i>Leányfalui szonettek</i>	32
Pósa Zoltán: <i>Angelusi színjáték. Csontos János: Angyaldekameron</i>	33
Mudriczki Judit: <i>„A bennrekedt történetek folyton körbejártak”</i> <i>Személyes, kulturális és metanarratív emlékezet</i> <i>Kontra Ferenc Angyalok regénye című művében</i>	37
Kontra Ferenc: <i>A leándervirág illata</i>	41
Darányi Sándor: <i>Már várva-várnak; Lissan; Talán csak így</i>	43
Filip Tamás: <i>Ébert Tibor (1926–2015)</i>	44
Ébert Tibor: Hová?	44
Mezey Katalin: <i>„Legyünk hát azon, hogy jól gondolkodjunk...”</i> <i>(Fejes Endre, 1923–2015)</i>	45
Jász Attila: <i>Nyom, olvas, ás. Középkorú vidéki költő versei</i>	46
Deák-Sárosi László: <i>Betiltott filmek Magyarországon</i>	47
Kabán Annamária: <i>„Mikor lángolóbb színe gyúl a szómnak”</i> <i>Reményik Sándor három verséről</i>	54

NYITOTT MŰHELY

Nyiss kaput, angyal!
János Antal portréja Tóth Bálint költőről 57

KÖNYVSZEMLE

Szakály Sándor: <i>Dokumentumok Magyarország szovjet megszállásáról</i> <i>„Törvényes” megszállás. Szovjet csapatok Magyarországon 1944–1947</i>	61
Szakály Sándor: <i>Ököl, amely a párté volt, s amelyet nem sirat vissza senki sem...</i> <i>Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf (szerk.): Az Államvédelmi Osztály</i> <i>1946–1948. Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 2.</i> ...	63
Bakos István: <i>Magyar szemmel az írek sorstragédiájáról</i> <i>Poverty in Ireland 1837 – A Hungarian’s View – Szegénység Irlandban</i> <i>by Baron József Eötvös</i>	65

SZERZŐINK 68

Számunkat Csizmadia Zoltán festőművész képeivel illusztráltuk.

KIRÁLY FARKAS

Levélkék túlról

*kedvesem,
nehéz egyre nehezebb szembenézni
e sarkvidéki dohos éjjelveremmel hol
vadak vizslatnak s gennyes karmú fák
nyúlnak lámpánk szülte árnyékunk után.
tapinthatón sűrű a gonosz itt
hangtalan ingázik a tenger felől felé
pusztulást varázsol szüntelen.*

*

*k.,
ki ideküldött ide nem jönne.
az első ki átjutott e másik Földre
az első akit felfaltak ideát
az első kit elvonszoltak az éhlények
itt minden első elpusztul hirtelen.
elsőnek lenni könnyű s dicstelen
utolsónak maradni hálátlan s nehéz.*

*

*k.,
meddig uralja a tudat a testet
e sirokkó áradó páragőzében.
az vész el legkorább ki álmodik.
fonákul épült e világ. sarkok heve
ellen a trópusok jege-hava.
nincs mindig több út. itt most egy van.
belső tájakon vezet-tekeredik.*

*

*kedvesem,
nincs mindig több út. itt már egy sincs.
barátaim immár mind halott gyilkosok.*

CSÍKI ANDRÁS

Téged örököltelek

„Aki ezt a szülőföldet szereti, a legnehezebb emberi sorsot szereti.”
(Cs. Szabó László)

*téged örököltelek s már
mindegy is ki és mit beszél
nekem eleven úgy vagy
mint anyám tekintete
nem a szemek gömbje
de a féltés titkai
nem a kitépett és
bevarrt könyvlapok
nem az íróasztalok
tévesztett történelme
nem az izgága
paragrafusjelek
nem a számok
kataszterek káosza*

*nem a közülünk
kivált mindentudók
s nem a hogy kerültek
közénk prókátorok
nem! én téged örököltelek
Nyárád feletti égbolt
nagyapám vésőnyomát
a székykapuk indáiban
versek csengését és
tanulságát a meséknek
nem telekkönyvet és pecsétet
de kertvéget és vajasalma-fát
temetőoldalt kocsidöglesztőt
és hűséget mibe belepusztulok*

mintha őt láttam volna

*mintha őt láttam volna
őt a halott költőt
amint zöldre vár
és rímre vár ahogy
szétrágott tollak és
koszosra vert billentyűk
emléke sárgul az arcán
hiába a félmeztelenre
öltözött nők parádéja
hiába májusi verőfény
csak sápadtan álltam
és emésztetni kezdett*

*a reggeli város éreztem
elbomlok eltűnök az
útgyaluk a gyalogosok
sűrűjéből és nem leszek
más csak a halott költő
látomása tanácstalan és
megfellebbezhetetlen
elmúlás és zöldre
vártam és rímre vártam
szétrágott tollak és
koszosra vert billentyűk
emléke sárgult az arcomon*

ERDÉLYI GYÖRGY

Szilánk a könyvben

1956 – tizenhárom évesen

Amikor azon a reggelen felébredtem, és kinéztem az ablakon, sütött a Nap. Aztán, amikor iskolába indultam, éreztem, hogy kicsit hűvös van. Szokás szerint húztam az időt, így aztán kénytelen voltam végigrohanni az akkor Szamuelynek csúfolt Lónyay utcát, hogy épp a tanár előtt essek be az osztályba.

Hogy aztán ott benn mi történt, arra sajnos nem emlékezem, nyilván semmi fontos. Egyetlen dolog foglalkoztatott ezen a napon: a Corvin moziban negyed 4-kor vetítendő francia film, amelyre nagyon készülődtem, mert ilyesmit akkoriban nemigen adtak. Valami Dosztojevszkij-adaptáció volt, talán a *Fehér éjszakák*, csak az a biztos, hogy Jean Marais játszotta a főszerepet. A filmre egyébként ugyanúgy nem emlékszem, mint az iskolára, de ami mindezek után történt, arra annál inkább.

Kijöttem a moziból, és elcsodálkoztam. Igaz, ez akkoriban nem volt ritka nálam, folytonosan csodálkoztam. Tavasszal kórházba kerültem, nagyon beteg voltam; senki nem tudta, mi bajom, az orvosok sem. A második hét végén egy olyan szobába kerültem, ahonnan naponta letakart gyerekeket vittek el az elfüggönyözött ágyakból. Sejtettem, mi ez, de félni nem féltem. Reggelente, amikor az irtózatosszerűlétekre ébredtem, csodálkoztam, hogy élek. Aztán egy hét után az egész, ahogy jött, úgy tűnt el, szinte egyik órától a másikra. Akkor ezen csodálkoztam. Néhány nap múlva, amikor hazaengedtek, akkor azon csodálkoztam, hova tűnt a nagymama? Apám mondta el, hogy akkor halt meg, mialatt én kórházban voltam, már el is temették. Én meggyógyultam, ő miért nem? És mi az, hogy eltemették? Kik és hová? Nem értettem semmit, csodálkoztam.

Most meg azon csodálkoztam, mi van az utcán. Elnéztem volna a napot? Mit keres ez a rengeteg ember a Körúton, meg az Üllői úton? Sokan zászlókat visznek, de nincs május elseje. Meg kiabálnak, nem értem, mit. Mindegy, nekem haza kell menni, dolgozatot írunk kémiából, azt még át kell nézni.

Megyek a fák alatt hazafelé – mert akkor még voltak a Ferenc körúton fák! –, egyszerre rám szól valaki, felnézek, hát Medvei bácsi az, az ikrek apja. – Kisfiam,

gyere csak ide. – Aztán a sokasághoz fordul: – Emberek, ez a srác mondja az iskolában a verseket. Jó hangja van, olvassa ő a szöveget, nem kell tolnodni. – Egy papiros van rajzszöggel a fa törzsére tűzve. Hangosan olvasom, közben eszembe jut, hogy láttam én már valami hasonlót a Gracza György-könyvben, de hát az március 15-én történt, most meg október van, mi ez az egész? Befejezem, az emberek tapsolnak, mennék tovább, de hallom, hogy valaki azt kiáltja, menjünk a Petőfi-szoborhoz, mások kontráznak, az hülyeség, mire odaérnénk, vége lesz, menjünk inkább a Parlamenthez. Na, jó, én megyek haza, a Boráros tér felé, hát látom, a kettes megállóban annyian nyüzsögnek, mintha focimeccsre mennének. Mi ez... de a kémia... A nyavalya törje ki a kémiát, itt történik valami, megyek én is az emberekkel.

A Petőfi-szobornál még rengetegen voltak, de már tényleg vége volt a nemtudomminek, kiabáláson meg éneklésen kívül nem történt semmi. Az emberek megindultak a Parlament felé. Mentem én is. Lassan sötétedett, a tér zsúfolásig megtelt, itt is kiabálás, éneklés meg éljenzés, lassan unni kezdtem az egészet, fáztam is. Bosszankodtam, miért jöttem el ilyen messze, meg a kémia, és apám biztos dühös lesz. Indultam, de a Nádor utca elején megállt két teherautó, onnan azt kiabálták, hogy menjünk a Rádióhoz. Az nekem jó, gondoltam, onnan tíz perc alatt hazajutok. Felmásztam. Valamivel később, az Astoria után, a Múzeum körúton megálltunk. Lekászálódunk, megindultunk, aztán mindenki befordult a Bródy Sándorba, fordultam én is. Egy idő után már látni lehetett a tömeget a Rádió előtt. Pár lépés volt még hátra a Puskin utcáig, de aznap nem értem oda. A Rádió előtt megszólaltak a fegyverek. Egyes lövések, géppisztoly-sorozatok, meg valami más is: hasonlított a géppisztolyra, de mélyebb, fémesebb volt a hangja. Később tudtam meg, golyószóró volt. Az első sorozat hangjára szinte fejest ugrottam az aszfaltba. Ott, a sarkon volt egy nagy kerékvető kő, a mögé vetődtem, szinte egygyé váltam a téglafallal, meg sem mertem moccanni. Egyesek elkezdtek rohanni vissza a Múzeum körút felé, mások a Rádió irányába, és jó páran a földön maradtak, vagy mert nem mertek felállni, mint én, lapultak ők is, csak éppen kő nem védte őket, mások meg már nem tudtak fölállni. A lövöldözés folytatódott. Mint később kiderült, csak a Rádió védői lőttek, az embereknek akkor még nem voltak fegyvereik.

Egy idő múlva új teherautók jöhettek, a hátam mögül futó léptek zaját hallottam. Az elsők már túljutot-

tak rajtam, volt, aki lehajolt a sebesültekhez, mások továbbhaladtak. Akkor újra megszólaltak a fegyverek, az emberek ordítottak, az épek dühükben, a sebesültek fájalmukban. Egyszerre mellém zuhant egy középkorú férfi, még a kezét sem tette maga elé, a feje szörnyűt csattant az aszfalon. Dermedt voltam a rémülettől. Oldalra néztem, láttam, amint az aszfalt a becsapódó golyók nyomán szinte fröccsen. Észrevettem, hogy a félig a járdán, félig az úttesten fekvő szomszédom alatt nagy vértócsa terjeng; úgy feküdt, dermedten, később sem mozdult meg, soha többé.

Hogy mennyi időt töltöttem a kerékvető mögött, nem tudom. Óráim nem voltak, és az idő is mintha megállt volna. Fáztam, reszkettem, gyanítom, nemcsak a hidegtől. A vége az lett, hogy bevizeltem, aztán a meleg nedvesség kihűlt, attól kezdve még jobban fáztam. Felállni nem mertem, pedig akkor már jó ideje nem lóttek, de rettegtem, hogy a szemköztiiek kifejezetten rám pályáznak. Később mentőautók jöttek, elkezdték összeszedni a sebesülteket. Még mindig nem mertem felállni, hason kúsztam egy autó mögé, annak takarásában tápázkodtam fel, és futás. Kálvin tér, Csarnok tér, még két perc, és otthon voltam. Ott kaptam apámtól két olyan csárdás pofont, hogy azt hittem, elszáll a fejem. Az öregem ugyanúgy cidrizett, mint én, de nem a hidegtől; ő megjárta a Don-kanyart, tudta, hogyan működnek az ilyen dolgok. Ráadásul a húgom bögött, mert anyánk nem tudott hazajönni, éjszakás volt, közlekedés semmi, és már nemcsak a Rádiónál lóttek. Egyszóval teljes volt a cirkusz. Apám felöltözött, és elindult anyámért. Hogyan értek haza, nem tudom, az igazak álmat aludtam, és reggel, amikor felkóvályogtam, nagy örömömre nem kellett iskolába menni, ugrott a kémiadoga.

Napokig ki sem tettük a lábunkat. Az ablakból ki lehetett látni a Petőfi hídra, láttuk, hogy Budáról tankok jönnek át rajta, aztán ágyúzás hallatszott. Később a tankok eltűntek, aztán egyszer csak megjelentek előttünk a Közraktár utcában, és befordultak a Bakáts tér felé. Később tudtuk meg, hogy a Kilián laktanya felé igyekeztek, ott nagy csata volt, egész nap irgalmatlan ágyúzás, lövöldözés hallatszott, csak sötétedéskor támadt némi csendesség. Közben az ötödikről lejött a Szili család meg a társbérliők, a felső emeletet belövések érték, nálunk húzódtak meg. A negyedikről lejött Fehér Gyuri, elújságolta, hogy Dobál doktorék sokakkal együtt leköltöztek a pincébe. A húgom is kapott társaságot, az elsőről feljött Pollák

Erika, úgyhogy egész jó kis összejövettel vette kezdetét anélkül, hogy a leghalványabb fogalmuk sem volt arról, mi is történik. Esténként a gyerekek lementek a pincébe a szüleikhez, másnap délelőtt visszajöttek, játszottunk, beszélgettünk, múltattuk az időt. Éjszánként a nagymama régi szobájában aludtunk, magassági sorrendben, mert a szoba fala nem volt párhuzamos. Néha felébredtem, az ablakon át felnéztem az égre, amelyen nyomjelző lövedékek narancsos csikjait láttam – ezek voltak az első narancsok életben. Valami kevés kis készletünk még volt, anyánk abból etetett minket, a bekéretőzők is hoztak ezt-azt, de a kenyér elfogyott teljesen. Nem messze tőlünk, a Lónyayban volt egy kis pékség, többen gondolták, oda kellene menni, de a kapualjnál tovább nem jutottak. Végül ketten, a Marencsics Gabi apja meg egy ismeretlen úgy döntöttek, hogy megpróbálják. Kosarakkal, szatyrokkal kimentek a kapun, de hiába intettek a tankok felé, mindkettejüket azon melegében agyonlőtték. Napokig feküdtek a kapu előtt, csak 30-ika után vitték el őket. Ezzel a kenyérvizsgálat lekerült a napirendről.

28-án délelőtt a szűkös reggeli után kinn ültünk az előszobában – szerencsére a gyerekek még nem jöttek meg –, amikor az addig eseménytelenül telő idő váratlanul felgyorsult. A csendet hirtelen eget-földet rázó, iszonyatos dördülés, irgalmatlan, éles villanás tépte szét, amely úgy vágott a falhoz mindünket, hogy belekábultunk. Egy másodperc múlva már mindenki cikákol az áthatolhatatlan füsttől és portól, amelyen át tűz fénye derengett. Szétlótték a lakást. Anyám ugrott, pokróccal mászott a törmelékre, és csapdosta a lángokat, amelyeknek bőven volt mit enniük, nagyanyám féltve őrzött könyvszekrényét találták telibe. A lövedék átütötte a szekrény mögött álló vasbeton pillért, a tűzfalat, meg a szomszéd házét is, így ismerkedtünk meg később Kovácsékkal. A robajtól kábán, félig süketen, szédelegve másztam anyám után, oltogattuk a tüzet, amely szorgosan emésztette a bútorok, a parkett meg a könyvszekrény szálkássá, pépessé vált anyagát. Apám ülve maradt székén, ő volt legközelebb a rommá vált szobához. Ránéztem, és csak akkor vettem észre, hogy merő vér a keze. Később a pincében Dobál doktor úr négy szilánkot távolított el a sebéből, csipesszel kotorászott bennük, hipermangánja szerencsére volt, érzéstelenítője viszont nem. Képzem, mit állhatott ki az öregem, bár lát-szólag keményen tartotta magát. Hogy mit élhetett át, azt csak jóval később kezdtem sejteni. '48-ban tiltot-

ták el minden addigi tevékenységétől, így zenekari tagságától a Rádiózenekarban, csak segéd munkás lehetett – Pesten kívül. Becsülettel végezte ezt a muzsikushoz kevésbé illő munkát, de közben őrizgette hegedűjét, hátha fordul az idő. Ennek a reménynek október 28-án a szó szoros értelmében lóttek. Egy-két év múlva el is kótyavetyélte a hangszer, ránézni sem szeretett már.

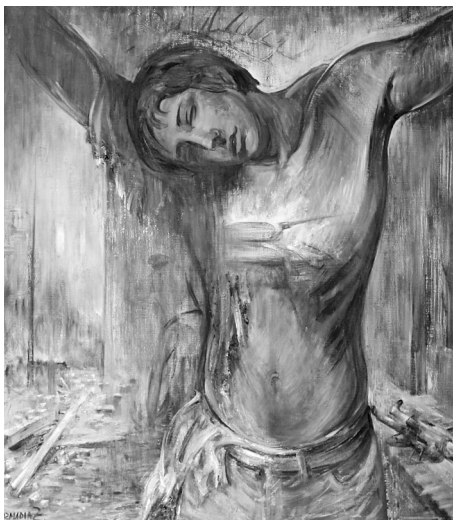
Nagy nehezen eloltottuk a tüzet, más egyebet nem tehettünk. Törmelék, törött bútorok darabjai, pernye, ruhafoszlányok, cserepek, üvegszilánkok borították a szobát, néha térdmagasságban. A tankok ugyanott álltak, mint addig, bizonytalan volt, nem támad-e

kedvük egy kis repetícióra. Este-fél, amikor már szedelőzködünk le a pincébe – minden ablak kitört, és az október vége abban az évben meglehetősen hideg volt –, indulóban az ablakhoz óvatoskodtam, és kilestem. Egy, a többinél jóval nagyobb tankot láttam, igen hosszú ágyúcsővel. Később tudtam meg, hogy a világbéke igazi hívéről, Joszif Sztálinról nevezték el. Ez a monstrum mindenfajta hatású lőszert képes volt kiokádni, ilyen vegyes ízelítővel kínáltak meg minket is. A pincében kiderült, hogy a lövés kiváltó oka a szomszédunkban lakó szklerotikus öreg hölgy ténykedése volt, aki nem tudva mire vélni a páncélosok sürgését-forgását, szobája ablakából egy nagy kendővel nyájasan integetni kezdett felénk. A béke töretlen hívei ezt észrevették, az ágyú felénk fordult, és durr! Csakhogy rosszul céloztak, és a negédes hívogató helyett a szomszéd ablakot találták el, amely sajnos a miénk volt. Igaz, akkor sem úszhattuk volna meg, ha a lövés pontos, mindössze egy közfal választotta el szobáját a miénktől, így legalább a rosszul informált néni kapott még néhány ajándék évet az élettől.

29-én vagy 30-án, már nem emlékszem pontosan, szokatlan csendre ébredtünk. Jött valaki, és elmondta, hogy az utcákról eltűntek a tankok, sehol egy ruszki. Mivel minden ennivaló elfogyott, apám úgy döntött, kimegy a pékhez, hátha lesz kenyér. Többen csatlakoztak hozzá, így én is. A pék előtt irdatlan hosszú sor kígyózott, vártunk, vártunk, aztán meg-unva a tétlenséget, kihasználtam, hogy az öregem be-

szédbe elegyedett ismerősökkel, egy alkalmas pillanatban megléptem, hogy szétnézzek a környéken. Emlékezetes kis út volt.

A Boráros térnél értem ki a Körútra. Nem láttam egyetlen ép házat sem, mintha szőnyegbombázás érte volna a környéket. Rom rom hátán. Felborított villamoskocsik, kiégett teherautók, tankok. Láttam egy kisebb ágyút, amelynek úgy lógott a csőve, mint az elefánt ormánya. A Körút fái egytől egyig a földön, csakúgy, mint a felismerhetetlen, szénre égett, összezugorodott halottak, akiket mésszel szórtak le, és akik néha olyan kicsire sülték össze, hogy egy nagyobb szatyorba belefértek volna. Nem tudtam, hogy

'56-os mártír (olaj, vászon, 100 × 70 cm)

égő tankból kiugrált ruszki vagy lángszóróval összeégett magyarok tetemei voltak-e, torzói mindannak a borzalomnak, ami az elmúlt napokban itt lejátszódott. Az Üllői út sarkán álló laktanyát mintha egy óriási bárdal hasították volna ketté, nem is volt ott sarok sehol, ház sem, minden összeomlott. Később azt mondta valaki, hogy még az ostrom idején sem történt ekkora pusztítás, mint most. És a romok, a törmelék, a kiégett járművek és a szétszórt, fehérítő halottak között kanyargó ösvényeken emberek imbolyogtak fel s alá. Minden

annyira valószínűtlen volt, ugyanakkor rettentően valóságos. Csak később tudtam meg, hogy ezt szürrealizmusnak hívják.

Befordultam az Üllői útra. A Mária utca sarkán álló klinika nagyjából eltűnt, az Iparművészeti Múzeum viszont aránylag megúsza. A Kálvin téren újra kezdődtek a szörnyűségek. A Kecskeméti utca sarkán álló ház a földön, fenn, a tűzfalon, a harmadik emelet magasságában egy ép fürdőkád, mintha oda ragasztották volna. A Nemzeti Múzeum kormosan, kiégve. A szökőkút, amely manapság az Erzsébet téren álldogál, ép. Alsó medencéje viszont púpozva teli halottakkal. Közöttük egy iskolatársam. Feltépett utcakövek, villamossínek, romok és halottak között ögyelgő emberek itt is.

A Lónyayban megálltam az iskolánk előtt. Virágh bácsi, a pedellus kinn könyökölt az ablakában. Tőle tudtam meg, hogy egyik kedves tanárunkat, Ökrös Zoltánt, akit nagyon szerettünk – pedig orosz taní-

tott –, mindjárt az elején a ruszkik lelőtték az iskola előtt, nem tudni, miért, pedig még beszélni is tudott velük. Sokat ért vele. A mentők vitték el, azóta nem tud róla semmit. Itt, az iskolán láttam először a bejárat melletti zászlótartóban a lyukas közepű magyar zászlót, amely tényleg lobogott, mert fújt a szél, így vettem észre a hiányzó közepét. Innen már hazafelé indultam, mert sejtettem, hogy ezt a kis kirándulást nem fogom simán megúszni. Szerencsémre, amikor a kapu elé értem, egy teherautó állt meg a ház előtt, amelyet aztán nemsokára emberek vettek körül, de mind között én voltam a legjobb helyzetben, aki elsőnek érkeztem. Az autóról élelmiszert osztogattak, amiből alaposan felpakoltam, volt ott fémdobozos dán vaj, kakaó, tejpor, tojáspor, cukor, kolbász, befőttes üvegekben zsír, csokoládé, és a jó ég tudja, még mi minden. Gyorsan lementem a pincébe szerzeményeimmel, riasztottam apámat, aki ugyancsak fölment. Így aztán ahelyett, hogy elnadrágotak volna, még meg is dicsérték, milyen ügyes voltam.

Még ugyanezen a napon felmentünk a lakásba, megpróbáltunk némi rendet csinálni a rettenetes összevisszaságban. Én a törmelék között kotorásztam könyvek után. Sajnos nem sok maradt a szép szekrényből, sem a benne valóból, csak a szélein álló könyvek közül maradt néhány példány, meg a ledölt téglák között találtam egyet-kettőt. Nagymama legendás könyvgyűjteménye, bécsi szalonjának kitüntetett ritkaságai, híres, dedikált példányai mind-mind füstté, pernyévé váltak, velük együtt semmisült meg két mappa is, tele értékes, század eleji grafikákkal. A kevés megmaradt könyv között volt egy Széchenyi összes, első kiadás a század elejéről, két kötet. Az elsőben, a *Hitel* sorai között, a kötet felső részében egy meglehetősen nagy, a gerinc felől behatoló szilánkot találtam, beágyazódva a nemzetmentő gondolatok közé, mint a legkézzelfoghatóbb ellenvéleményt a legnagyobb magyar reménykedésére nemzetünk sorsát illetően. A könyvet és a szilánkot a mai napig őrzöm, mint illúzió és valóság ritka emlékművét.

Elérkezett halottak napja. Mivel a temetőbe nem lehetett eljutni, ebben az évben a körülöttünk meghalt emberek előtt tisztelegtünk, és ehhez nem kellett túl messzire menni. A Bakáts téri templom körül minden talpalatnyi föld sírrá lett, rögtönzött keresztetek vagy csak egyetlen szál lécz jelezte beleékelte céduával, kit takar a fagyos rög. Gyertyák, mécsesek lobogtak a templom körül, az emberek a járdán álltak, kabátjaikat csak itt-ott világította meg egy halvány

fényfolt. Nagy csend övezte ezt a különös szertartást, amelynek komor ünnepélyessége és szívszorító aktualitása máig felejthetetlené tette ezt a kora téli estét.

Vasárnap kezdődött minden előről. Nagy Imre azóta híressé vált segélykérését hallgattuk a rádióból, aztán azt sem, akadozni kezdett az áramellátás. Ehelyett az utcáról behallatszó tankrobogás dübörgésében és az egyre sűrűbb, hangosabb lövöldözésben gyönyörködhattunk, természetesen odalenn a pincében. Ekkor már senkinek nem fordult meg a fejében, hogy odafenn várja ki hősi felszabadítóink ki tudja, hányadik megszegett megállapodásának nyilvánvaló végkifejletét. Senki nem tudott semmit, a rádió csak zenét sugárzott, először Beethovent, később ócska tánczenét meg magyar nótát. Aztán néhány napi csatazaj után újra csönd lett. Amikor ez a csönd tartósan bizonyult, a bátrabbak kikukucskáltak ajtón-ablakon. Tankok sehol. Kiszállingóztunk az utcára, köztük én is, pedig apám megint kilátásba helyezte... De hát ki nem kockáztat ilyenkor? Még döbbenetesebb látvány fogadott. A templom tornya lenn hevert az utcán azoknak a fiataloknak a holttestével együtt, akik a toronyból gépágyúval próbálták védeni a teret. Így hát a templomkert húsz-harminc új sírral lett gazdagabb. Amint nézelődünk, közelgő tankok zaját hallottuk, ezért inaszakadtamig rohantam hazafelé, velem a többiek. Ez a fajta bámészkodás-futkosás a következő napokban néhányszor megisméltődött.

Ami ezek után történt, az már csak lazán kapcsolódik a fentiekhez. Jó volt, hogy nem kellett iskolába menni. Rossz volt, hogy sokszor voltam éhes. Jó volt, hogy megtaláltam egy-két elveszettnek hitt kincsem. Rossz volt, hogy a nagyját viszont nem találtam meg soha többé. Jó volt, hogy vége lett a lövöldözésnek, gyilkolásnak. Rossz volt, hogy az lett a vége, ami lett. Jó volt, hogy amikor tél vége felé elkezdődött az iskola, találkoztam a fiúk nagy részével. Rossz volt, hogy néhány jó barátal soha többé nem találkozhattam, mert vagy meghaltak, vagy elmentek világgá. Jó volt, hogy elvittek nagynénémhez, akit szerettem, ott töltöttem az egész telet, mert a mi lakásunk lakhatatlanná vált. Rossz volt, hogy a végén kiderült: lakható, igaz, egész télen át nem volt fűtés, de rossz volt, mert engem azért vittek a nagynénémhez, mert attól féltek, hogy elhagyom az országot. Ennyire nem ismeretek. Nem is sejtették, hogy akkor sem mentem volna el, ha ők maguk, a szüleim akartak volna elmenni. De nem akartak. Náluk jobban csak én nem akartam.

De nem kérdeztek. Jó volt, hogy kezdetben nem sejtettünk az egészről semmit, úgy hittük, az egész nem más, mint egy jó balhé. Rossz volt, hogy a Bródy Sándor utcában mellém zuhant az a halott, aztán még egy csomó halott, aztán mellénk zuhant egy félholt ország, és akkor már sejtettük, hogy ez egy nagyon rossz balhé. Jó volt, hogy később már nemcsak sejtettük, de tudtuk is, meg még sok más egyebet. Rossz volt, hogy nagyon sokáig nem tehattünk ellene semmit sem.

Nagyjából ennyi, amire '56 októberi, novemberi napjaiból emlékszem. Mindent elmondani persze lehetetlen, meg azt hiszem, a fele sem jutna eszembe. Ezért csak néhány diribdarab: soha nem mondtam ki azt a szót, hogy ellenforradalom. A legszűkebb baráti társaságban október 23-án sokáig valamelyik „táborhelyünkön”, de előfordult, hogy egyikünk-másikunk lakásában kis tüzet raktunk, körülültük, és nem beszéltünk, csend volt. Jóval később, már a változás körüli időben elkezdtem anyagot gyűjteni. Nem mondhatom, hogy egyszerű volt. Az első „szabad” október 23-án az első nyilvános színházi bemutató az én darabom volt, amelyet éppen 23-án a régi nagy

Sportcsarnokban közel húszezer ember nézett meg. A premieren Krassó Gyuri, az '56-os szövetség akkori vezetője alapos meglepődésének adott hangot: nem értette, honnan sikerült ennyi anyagot előteremteni. Amikor először jártam a 301-es parcellánál, igazán akkor szembesültem a ténnyel, hogy a magát munkásnak, parasztnak tituláló csürhe kevés kivétellel csak munkást és parasztot gyilkolt meg a szocialista törvényességre való hivatkozással. Részt vettem 2000-ben egy bemutató tanításon, ahol fiatal tanár tartott órát. A törekvő palánta egy helyütt ellenforradalmat talált mondani, meghökkent tanítványai javították ki, amelyre vállvonogatás volt a válasz. Minden, amit erről a néhány napos szabadságharcról gondolok, tudok, vagy csak sejtetek, végül is a Horváth Tamás regényéből színpadra állított darabomban sűrűsödött össze. Életem egyik legfontosabb kritikáját kaptam a darabbal kapcsolatban a lengyel kultúrattasétól, akit barátaim hoztak el egyik előadásomra, melynek végén feltette költői kérdését: – Miért nem a Nemzeti Színházban játsszátok ezt? Hiszen ezt a teljes nemzetnek látnia kellene...

Összenéztünk. És...

1956 (olaj, farost, 33 × 50 cm)

FILIP TAMÁS

Sereglet

Farkaskor ez, és néhány
bárányos pillanat, szűk
ösvényeken torlódunk össze
mind, szikráznak a bundák
a vásári forgatagban.

Némelyiken még füstöl
a billog, és égett hús
szaga csap össze sistergő
lacikonyhák gőzeivel.

Elveszett nyáj helyett
magukat terelik körbe-körbe
a megöszült kutyák, sáros
novemberré dagasztva a földet.

Nagybögő kövér húrjait
pengeti egy medve, aztán
mindet elszakítja, és elszalad,
amikor vörös vitorlák
dőlnék a horizontra.

Lassú titkokat

Csónakon élek, szűnyoghálóval
veszem körül magam, hogy
állatok, emberek és viharok
meg ne zavarják nyugalmam.

A legtöbb isten nem figyel rám,
csak a gondoktól elnehezült
hínár kapaszkodik evezőmbe.
Lerázom, nincs kedvem
beszélgetni más létezőkkel.

Este van, néhány szóval
táplálom a füzetemet.
Álmom csempézett falú szoba,
ahol leszíjazva fekszem, és
a romlás mérgeit
csöpögteti belém egy tű.
A szűnyoghálón át dőfte
belém egy kéz, amely
nem hibáz sohasem.

Az átállított váltó

Megelőzi a kúrthang, a zakatolás,
és hiába kötözte magához
füstjével az alagutat, kioldódik
a csomó, s a fagyasztott
virággal megrakott vonat
felgyorsít a részegítő kanyarban.

A Hold fehér krétával rajzolja
köré a térképpel letakart tájat.
Hullámszik még az utolsó
lélegzetektől, akár a befagyott tenger.

Óvatlan kifut rá, mert valaki
átállította a váltót, s jégből
síneket fektettek rá a tél katonái.
Kisiklik, felborul, és a virágok
mind elszabadulnak.

CSIZMADIA ZOLTÁN
Festő a forradalomban

Csoda volt, amit megéltünk: a világtörténelem egyik legnagyobb eseményének, az 1956-os forradalom győzelmének a részesei lehettünk. Október 23-a olyan felemelő élményt jelentett, amely nem adatott meg a XX. század más ifjú nemzedékének. 1848 ifjúsága után lett a hazának egy 1956-os ifjúsága. Féja Géza szerint „a Duna völgyében csoda történt: nemzet született. (...) Századok óta vártuk a küldöttet, a nemzet megváltóját; hiába vártuk. Kétségbeesésünkben önmagunkat és nemzetünket marcangoltuk. Kishitűek voltunk, mert íme, a várt történelmi hős helyett egy ifjú nagy nemzet jelent meg az utcán, a barikádokon, a magyar sors, a magyar történelem véres mezején. Régi forradalmaink Dózsa, Rákóczi, Kossuth nevéhez fűződnek. A mostani forradalom főhőse azonban nem egy lánglélek, hanem maga a lánglelkű nép. Magyar szalmatűzről beszéltünk, és nézzétek: tüzünk bevilágítja az egész Földet. A magyar név szerte a világon a legmagasabb emberi rangot jelenti. Soha a történelem folyamán nem volt még ennyire egy test, egy lélek ez a nemzet.” S alig egy hét múlva Németh László azt írta: „Ez a néhány nap megmutatta nemcsak nekem, de az egész világnak, hogy a magyar nép erkölcsileg mekkorát emelkedett. (...) De hogy a nemzet a győtrésben, megaláztatásban így összeforrt, hogy diákok, munkások, katonák minden előzetes szervezkedés nélkül, közös elszántságukkal így megszerveződhetek, a vezér nélküli felkelőknek ez a csodálatos látványa meghaladta nem a reményemet, de a képzeletemet is.”

Ki gondolta volna? Ki gondolta volna tegnap vagy tegnapelőtt, hogy egyszer csak innen is, onnan is énekelve, zászlókat lengetve elindul a végtelen emberáradat? És mi ebben a hömpölygő tömegben vonultunk. A Ferenciek tere felé haladva láttam először, hogy valaki a ház erkélyén a szemünk láttára vágja ki a magyar zászlóból a szovjet mintájú címet. Őriási éljenzés és bámulat fogadta a jelenetet: hát ezt is lehet? S ez megisméltódott ebben az órában Pesten és

Budán is, több helyen. A lyukas magyar zászló az 1956-os forradalom jelképe lett.

Mikor a Petőfi-szoborhoz értünk, Sinkovits Imre akkor kiáltotta sírva világgá több ezer ember esküjével kísérvé: „Rabok tovább nem leszünk!” Váci Mihály erről így ír: „Hangunk egy nép hangja. / Hát most kitört minden elfojtott kiáltás / Az összetört bordák közül. / De hegyláncok dőltek össze, / S alóla tört föl dübörögve a kiáltás: / Rabok tovább nem leszünk!”

A felvonulást a lengyel eseményekkel való szolidaritás demonstrálására az egyetemi ifjúság szervezte. A Petőfi Kör és az Írószövetség, amely addig 1956 szellemi előkészítője volt, ezt a tüntetést nem támogatta. A szervezés az egyetemisták kezébe került azáltal, hogy október 22-én, az éjszakába nyúló műegyetemi diákgyűlésen megfogalmazták a 16 pontos Határozatot. Még ugyanazon az éjjelen több ezer példányban sokszorosították, és másnap városszerte terjesztették. Utolsó mondata: „Fenti határozat az új magyar történelem hajnalán született, 1956. október 22-én, a Műszaki Egyetem aulájában, több ezer hazáját szerető ifjú megmozdulásából.” Ez a forradalom első dokumentuma, amely meghatározta a következő napok történéseit.

A Petőfi-szobortól a Bem térre mentünk. Ott még együtt hallgattuk meg Veres Pétertől az Írószövetség kiáltványát; egy diák a hatalmas tömeg ujjongása közepette felolvasta a Határozatot, Bessenyei Ferenc pedig elmondta a *Szózat* ünnepélyesen zengő, megrendítő szavait. A Bem-szobortól az Országház elé vonultunk. A Nagy Imre érkezését váró, összesereglett csoportokból ott formálódott céltudatos, tettekéss sereg, amelynek egyik része a Sztálin-szobor ledöntésére, másik része a Rádióhoz indult, hogy az ifjúság követeléseit tükröző 16 pontot beolvastassa, s így az egész ország tudomására hozza.

Én a Rádióhoz mentem, s mivel a Rádió épülete a Múzeum körút felől már nem volt megközelíthető, a Szentkirályi utcában kötöttem ki. A Bródy Sándor utca sarkáig jutottam, amikor puskaropogás, sikoltozás közepette nagy robajjal indult meg a tömeg a Rákóczi út felé. Rohant, ki ahogy bírt. Nem messze lehettem mögöttem az ávosok, mert egy könnyfakasztó gránát vörösen izzva előttem esett le. A Rádióból kitörő ávosok lövöldözve, könnyfakasztó bombákat dobálva, egészen a Rákóczi útig zavartak minket. Halottak és sebesültek maradtak utánuk. Én egy eszméletlen sebesültet vittem a Rókus Kórházba, véres

A Képzőművészeti Egyetemen 2013 októberében elhangzott megemlékező beszéd szerkesztett változata. Csizmadia Zoltán festőművész 1990 óta képsorozatban emlékezik meg 1956 szelleméről, hőseiről és mártírjairól.

lett a kezem, s a véres kezemet felmutatva szoltam az Emke felől teherautón érkező géppisztolyos katonákhoz: „Nem ávósok, hanem civil halottak fekszenek az utca kövezetén. Az ávósoknak jöttetek segíteni?” A katonák azt kérdezték: „Hol van a Rádió épülete?” „Én megmutatom” – mondtam. Két géppisztolyos katona közrefogott, és mentünk a fal mellett, az üres utcán a Bródy Sándor utca sarkáig. A Múzeum körút felől hallatszottak a lövések. Az előttem álló katona egy sorozatot adott le a Rádió épületére. Aztán a mögöttem lévő állt az elsőnek a helyére, és ő szintén egy sorozatot lőtt a Rádióra: oda, ahol torkolattűzet látott. Ekkor már nem a tüntetők követelése hangzott, hanem a fegyverek ropogása. Teherautókon munkások is hoztak fegyvereket. Mindenki hozzájuthatott fegyverhez, aki csak akart.

A tömegben egyszer csak előttem termett Berendi József szobráshallgató, s közölte, hogy a zuglói rendőrkapitányságon fegyvert osztanak – menjünk! „Én inkább itt maradok, hozzál nekem is!” – feleltem. Hozott is, de kevés lőszerrel. Lőszerutánpótlást a Rádió épületébe igyekvő HM-es mentőautók megállításával szereztünk. Végül a Múzeumkertben kötöttünk ki. Ott találkoztam diákszallós szobatársaimmal: Németh Józseffel, Vörös Gyulával; illetve Komondy Sándor festőhallgatóval. Ott már halottak is voltak. Németh Józsefnél egy lyukas magyar zászló is volt, amelyet egy tizenhat éves lány vére szentelt meg.

A Rádió elfoglalása után a katonák a bejárati kapu elé állítottak minket, hogy egy esetleges támadáskor védjük a bejáratot, amíg ők az épületet átvizsgálják. Kilenc óra után elcsendesült a környék, s mi egy teherautóval a diákszallóra mentünk, de ott nem találtunk megfelelő helyet a fegyvereknek. Azt javasoltam, vigyük azokat a Képzőművészeti Főiskolára. Elfelejtkeztem arról, hogy a főiskolával majdnem szemben van az Andrássy út 60., a hírhedt ÁVH. Hordtuk befelé a fegyvereket, én közeledtem a teherautóhoz, de az hirtelen elindult. A járókelők figyelmeztettek: vigyázzak, jönnek az ávósok! Szaladtam a főiskola kapujához, de a portás bevágta előttem az ajtót, s én ott álltam a bezárt kapu és az ávós tiszt rám szegezett pisztolya között. Megkérdezte: kik vannak bent? Én természetesen azt feleltem, hogy nem tudom. Abban a pillanatban rám lőtt, de nem talált el.

A bejárat körül akkorra már sok járókelő összegyűlt, s kiabáltak a tisztnek: „Nem lőttek már le elég fiatal a Rádiónál? Már itt is kezdik?” A tiszt a tömeg felé fordult, s ezalatt nekem volt annyi lélekjelen-

létem, hogy beugorjak az emberek közé, s eltűnjek a helyszínről. Mellékutcákon át a New York Kávéháznál értem ki a körútra. Előttem csörömpölve húzott el egy szovjet tank; rajta egy magyar munkás hatalmas kalapáccsal verte a tank tetejét. Ez a hihetetlen látvány egyszerre visszaadta a bátorságomat. Vagy száz méterre tölem, a Nemzeti Színháznál a Sztálin-szobrot darabolták éppen az előbbihez hasonló méretű kalapáccsokkal.

A diákszallóra mentem, s levágtam a szakállamat. Megtudtam, hogy már érdeklődtek a portásnál: „Ott hon van-e a szakállas Csizmadia?” Soroksárra indultam az egyik barátomhoz, de nem járt a HÉV. Estére az Illatos úti felkelők közé keveredtem. Másnap, október 25-én, a véres csütörtökön, a Parlament előtt történt rémséges sortűz miatt a lakosság annyira meggyűlölte az ávósokat, hogy azok már nem mertek az utcán mutatkozni. Így hazamehettem a diákszallóra: nem kellett már tartanom az ÁVH érdeklődésétől.

Október 28-án alakult meg diákszallónkban a nemzetőr század. A nemzetőr-parancsnokunk Németh József lett. November 3-án jelen voltam az Országos Diákszalló Összejövételén az ELTÉ-n. Ugyanezen a napon alakult meg a főiskola forradalmi bizottsága. Engem is tagjává választottak.

November 4-én ágyúdörgésre ébredtünk. Nagy Imre miniszterelnök felhívását hallván a diákszalló nemzetőrsége fegyveresen felsorakozott. Mellékutcákon haladva jutottunk el a főiskoláig. Az Andrássy úton már harci járművek haladtak. Az Izabella utcai kapun, hosszú dörömbölés után Budaházi, a fűtő engedett be minket. A főiskolán ellenállásra rendezkedtünk be arra az esetre, ha megtámadnának. Az Izabella utcai pincerészen átvágtuk a falat a menekülési útvonal biztosítására. Engem a nemzetőr parancsnok megbízott, hogy szerezzek lőszer. El is mentem Barina Éva festőhallgatóval a Pesti Barnabás utcába, az Egyetemi Forradalmi Diákbizottsághoz. Ők azt mondták: nekik is kevés a lőszerük, s ők is ellenállnak. Már veszélyes volt az utcán járni, ezért egyedül érkeztem vissza. Az Izabella utcai kaput védő golyószóróhoz osztottak be Csohány Kálmánnal és Vörös Gyulával. Csohányt Koffán Károly mester hozta be Budáról motorkerékpáron. Sokan bejöttek a nem diákszallós hallgatók közül is. Megjelent Papp Gyula tanár úr, és puskát kért. Ő is harcolni akar – mondta.

A fővárosba özönlő tankáradat láttán azonban Koffán mester azt mondta: „Gyerekek, tankok ellen nem lehet puskával harcolni; menjenek haza!” Letettük

a fegyvert, de többen bent maradtak a főiskolán plakátot rajzolni. Őket lepte meg november 7-én hajnalban a szovjet katonaság. Tankok vették körül a főiskolát, az ágyúcsövek az épületünkre irányultak. A hallgatók az Izabella utcai pince falán keresztül menekültek a Hunyadi tér felé, ám Csűrös Zoltán és Komondy Sándor festőnövendék a pincéből visszafordult, hogy az őrség által hátrahagyott fegyvereket összeszedje. Ők ketten a főiskola épületében haltak hősi halált. Őt fiatal a szomszédos Izabella utcai ház pincéjében gyilkoltak meg. Négy sorkatonát és a másodéves szobrász Kovács Jóskát az odaérkező szovjet katonák kiválasztották a pincébe leköltözött lakók közül, és sorozatlövésrel mindegyiket kivégezték. Kovács Jóskának azért kellett meghalnia, mert bőrkabát és csizma volt rajta, miközben a katonák akkor már civil ruhát viseltek. Bódis Antal elsőéves szobráshallgatót egy Hunyadi téri pincefolyosón lőtték le. Azok menekültek meg, akik kijutottak a Hunyadi térre, vagy beérkeztek valamelyik emeleti lakásba.

Mártírjainkat ideiglenesen a főiskola és az Izabella utcai ház udvarán temették el. Később javasoltam, hogy az újratemetésükkor mementóként az Epreskertben kapjanak helyet, de Ék Sándor erősen ellene volt. Azt mondta: „Erről szó sem lehet. Csizmadia, erről tegyen le!” Végül a Kerepesi temető 21-es parcellájában helyezték őket örök nyugalomra. Egyetlen hallgató lehetett jelen a temetésükön.

Bár a tanítás csak hónapok múltán kezdődött meg, bejártunk a főiskolára. Kapcsolatot tartottunk az Egyetemi Forradalmi Bizottsággal, segítettük a Vörös kereszt munkáját. December 4-én Barna Évával részt vettünk a női tüntetésen a Hősök terén. 1957 tavaszán a Művelődési Minisztérium utasítására fegyelmi bizottságoknak kellett kiszűrniük az ellenséges elemeket a felsőfokú intézményekben. A vádat a főiskola párttitkára és a Marxista Tanszék vezetői képviselték. Engem azzal vádoltak, hogy a forradalom alatt a főiskolán, illetve azon kívül forradalmi propagandát, aktív tevékenységet „fejtettem ki”. Szerintük valószínűleg kívülről irányítottak, s onnan indították a forradalmi bizottságba való beválasztáso-

mat is, mert megváltoztattam külsőmet, és a diákszállóból hosszabb időre kiköltöztem, továbbá a december 4-i női tüntetésre asszonyokat toboroztam. 1957 januárjában határátlépési kísérlet során fogtak el. A többiek szerencsésebbek voltak e téren; én emiatt megjártam a csornai és győri börtönöket, majd a Deák téri rendőrkapitányság épületét is.

Idéznék egy rövid részletet a főiskolán 1956-ban grafikusként végzett Kondor Béla naplójából. Őt az akkori gyakorlat szerint szeptemberben három hónapra hívták be tartalékos tiszti kiképzésre a nagyatádi honvédlaktanyába. Kondor – távol Pesttől – a naplójában így emlékezik a forradalom napjaira: „Október 24-én reggel négy órakor riadó. (...) Riadó-készültségben az ezred, ám azon kívül, amit a rádió közöl, nem tudunk semmit. (...) A tiszték gyávák. Tartanak tőlünk, és szemmel tartanak. (...) Mi lehet Pesten? Nem voltam ott. Pedig! Talán én is elestem volna? Mégis furdal a lelkiismeret. Ha nem lennék

katona, harcoltam volna a fegyelmezett söpredék ellen. Gyűlölöm az oroszokat! Lám, kimaradtam ebből, pedig jogom lett volna néhány tankot kilőni.” Kondor Béla művészi nagyságával egyenlő az emberi nagysága. Önfeláldozásra is kész hazaszeretete, felelősségvállalása révén teljes mértékben azonosult a forradalommal és a szabadságharcral.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc világraszóló jelentősége még mindig nincs a helyén sem a szívekben, sem a fejekben.

Pedig Albert Camus szerint „1956

hősei királyi örökséget hagytak ránk”. Mi pedig önként, gyáván lemondunk a minket erősítő tudatról. Ahogy a később Nobel-díjat kapott francia író fogalmazott: „A legázolt, bilincsbe vert Magyarország többet tett a szabadságért és az igazságért, mint bármelyik nép a világon az elmúlt húsz esztendőben. Ahhoz, hogy ezt a történelmi leckét megértse a fülét betömő, szemét eltakaró nyugati társadalom, sok magyar vérnek kellett elhullnia, s ez a vérfolyam most már alvad az emlékezetben. A magára maradt Európában csak úgy maradhatunk hívek Magyarországhoz, ha soha és sehol el nem áruljuk, amiért a magyar harcosok az életüket adták, s még közvetve sem igazoljuk a gyilkosokat...”

Pribékek között (pasztell, 90 × 70 cm)

KESZTHELYI REZSÓ

A lehelet alakjaiból

Ha mondhatni,
*a Lantos énekének
 bája:*
*mikor már csupán az,
 ami a tiszta,
 abbahagyhatatlan titkú semmi.*

()

Széncinegét meg
*vörösbeget cikázgat a röpte,
 és a fenyőről hirtelen leveri a
 szárny a porhavat
 az úgynevezett madárszín végtelenre.*

()

Fényföld fájdalom ez itten,
*mikor álmodom:
 sose születtem.*

()

Mikor hullajtja sűrűn hóalakját
*a magasság a tekintetemre,
 akkor kibuggyan rám
 egy-egy emléksír belőle.*

()

Fúj a szél,
*és kitarja az emlékek
 fellegeit.*

*A lélek fogalma
 ráhelyezi arcát
 a test nyomára.*

*Hajnalok
 nyílnak a kiásott
 földből.*

()

Szava vesztett mese
*Merről a hatalmas szín léggömbre –
 szüntelen érkező szemmel
 áll meg ama piramis előtt,
 melyben a tenger szarkofágja,
 körötte meg, a homokon,
 szabályos térközökben
 izzó és könnyező tevék –
 amiképpen önnönmagává szenved
 a kín.*

()

A fölérzés arra,
*ami élt,
 és aztán akként kel az ébrenlét.*

()

Ne rekeszd ki födeled alól a halált,
*hisz' ő is vérség, a tiéd.
 Eladdig is:
 ideák nélkül változó sebek
 füzére őriz,
 és mindenkori idomában
 az ég vonulása.*

()

Pázsitszőnyeg,
*honnan lilás
 és sárgás feltörekvés,*

*úgy mint hiányörömből születés,
 majd élénk
 feledés-szenvedés.*

()

Egyetlen szál virágban
*jelenik meg a hasonlíthatatlan
 szépsége és közönye:
 világolják, mi élet nélkül is
 kikerülhetetlen,*

*és letöri a végtelen alakzatait,
 az anyag
 történ*

Mindnyájunk fátumára.

()

Dús hóesésben
*érszínek lüktetése –
 ilyentájt hallani,
 amint egy lélek
 a teremtményről
 halkan leperog.*

JÁMBORNÉ BALOG TÜNDE

Fuss,

mondta az őr Kojának, miután kiköpte az alsó ajkára égett csikket, és pillantásával követve a tüzes ívet, pontosan akkor taposta el csizmája sarkával, amikor földet ért a járda szélén, aztán hirtelen körülnézett a sötét utcán, sehol egy lélek, még egy kóbor kandúr sem lopakodott át a téren, a házak ablakán sem szűrődött ki fény, csak a fogyó hold vékony sarlója vágott hajszálnyi rést az éjszaka fekete ponyváján; szellemváros, gondolta Koja, mi a fenét keresek én itt?, és összerendezte a felszólításra, bár alig volt hangsabb a suttogásnál, mégis puskalövésnéként érte, megdobta a szele, de azért tévovázott: a szíve meglódult, a törzse is, a lába indult volna, ám az esze álljt parancsolt, mi van, ha hátba lő?, ezektől bármi kitelik, múlt héten megsorozták a nőket védelmező püspököt is, egyet a fejébe, egyet keresztet tartó jobbáiba, egyet a gyomrába kapott nagypénteken, de nem jött el a feltámadás, húsvéthétfő hajnalán belehalt a sebeibe, és ez ott zajlott le a közelükben, szinte a szemük láttára, mert az óvárosban laktak, pár percnnyire a Káptalandombtól, egy nyugatra távozó család otthonába költöztek be november végén, maguk is menekülés közben, menjünk velük, könyörgött az anyja, mikor a távozó háziasszony átadta a lakás kulcsait, ámde apja, a bácskai svábbból lett konok magyar megkötötte magát, nem megyünk tovább, még hogy Vágsellyére!, háborgott, mert így szólt a felsőbb utasítás, és mondott egy cifrát az idiotákra a minisztériumban, akik ezt kiagyalták, amikor már mindenki tudta, hogy a németek elvesztik a háborút, őket meg csöbörből vödörbe küldik, Ugocsából Nyitra vármegyébe az egész nagyszöllősi irattárral, amit zöldcsíkos mappákba kötve hoztak magukkal, katonásan sorba rakva a megvasalt sarkú utazóládában egy kisbödön zsír meg egy kanna méz között, melléjük szuszakolva a családi fényképalbum és a karácsonyfadíszek egy cipősdobozban, az életem, szipogta az anyja, és az apja megpaskolta a fenekét: ne bögj már, Piki – ez volt a legtöbb, amit megengedett magának a fiai előtt –, Nagyszöllős odavan, odalesz Vágsellye is, mi meg hazamegyünk Makóra, ha ennek itt vége, a trianoni határok csak megmaradnak, akármi történik is, így aztán nélkülük indult a konvoj nyugatra, ők meg maradtak az

idegen lakásban, Győrben, ott várták be a tavaszt és a városra zúduló Vörös Hadsereget, amelynek mahorkabúzt és kocsmaszagot árasztó pufajkás katonája betörte az ajtajukat, és fegyverét rájuk szegezve németeket követelt rajtuk: nyemecki! nyemecki!, kiabálta körbecsörtetve a szobákat, kinyitogatva a szekrényajtókat, közben – micsoda közhely! – zsebre vágta Koja apjának óráját, a toalettasztalról pedig felkapta a zöldarany címkés kölnisüveget – 4711, ez volt akkor a márka –, meghúzta, ahogy a pálinkás butykost szokás, elégedetten cuppantott utána, és kiitta a maradékot is, aztán géppisztolyával levezényelte Koját meg az apját az utcára, ahol egy hangszórós autóból éppen felszólították a férfilakosságot, hogy gyülekezzen a jármű körül egy kis munkára, és mikor összejött a csapat, sorba állította, és útnak indította őket a megyeháza felé, ahol már szintén toporogtak férfiak egy tiszt felügyelete alatt, ott aztán az öregeket – Koja korán megöszült, borostás arcú apját is – kilökdösték a sorból, sztarij, igyi damoj, mondta a kíséző, de a szomszéd lakásból kihurcolt Bíró Jenőt, apja öt esztendővel idősebb – igaz, frissen borotvált – kollegáját beállították a téren maradó csoportba...

...Bíró Jenőt két év múlva látta viszont Koja negyven kilósan a makói főtéren, előző nap érkezett haza a Szovjetunióból, és hallgatott a történekről, mint a sír – a határt átlépve aláírtak vele valami nyilatkozatot –, de ő legalább hazajött, a többiek fele ott maradt, meghalt tifuszban vagy csak éhen, beledöglött a munkába, mínusz negyven fokban is kihajtották őket erdőt irtani a tajgára, ahol majd virágzó, szocialista városok épülnek, ment ám a propagandaszöveg, Micsurin, a nagy kertész és Liszenko akadémikus már dolgoztak valahol a sarkvidéki klímát kedvelő gyümölcs- és gabonafajták kitenyésztésén – pár év múlva mi is tanultunk róluk az iskolában –, de az elhurcolt építőknek semmi se jutott belőle, rágták a fakérget, a földből kicsákányozott, jeges marharépat, és tetemeik a nagy orosz télben jégzsoborrá fagytak, nem lehetett eltemetni őket, halomba hanyva várták a tavaszt, hogy kiengedjen alattuk a talaj, és elnyelje őket a mocsár, szivárogtak ki mégis az eltitkolt események, talán a fagyos keleti szél adta tovább a híreket, vagy mégis megoldódott végül Bíró Jenő nyelve a vasárnap délutáni kártyapartikon, ahol filléres alapon filkózott Koja apjával meg a barátaival, a Kolozs-várról menekült járásbíróval, az elcsapott iskolaigazgatóval és a közellátásért felelős megyei tisztviselővel

– utóbbi 1947-ben tűnt el a hivatalából, felöltőjét és sétabotját hátrahagyva veszett nyoma végleg, a szóbeszéd szerint két katona hívta át a szomszédban lévő orosz parancsnokságra –, az alattomban épülő új hatalom mindenestre potenciális ellenségnek tekintette őket, és azok is voltak, ökölbe szorult kézzel hallgatták két játszma közt az adalékokat a málenkij robotról, a lágerekről vagy a civilek elhurcolásáról, amikor Győrben a megyeházáról továbbterelték őket az igazoló papírok ígéretével különféle középületekhez, majd az állomásra érve felhajtották az ott várakozó vagonokba, zavtra dokument, majd holnap, holnap lesz igazolvány a következő városban, aztán hazamehettek, ígérték széles mosollyal a szerelvényt kísérő katonák, ők meg hitték is, nem is, de mire észbe kaptak, már túl voltak a Kárpátokon, végtelen sztyeppéken dohogott velük a vonat, bár voltak, akik elszöktek az első adandó alkalommal, Kaposi Jóska, Koja cimborája leugrott a lassító vonatról, utána-löttek, de eltűnt a horhosban, és meg sem állt a dél-amerikai őserdőig, ahol lepkéket gyűjtött, madarakat preparált, mérges kígyókra vadászott, közben összejött egy indián lánnyal, csinált neki fél tucat gyereket, állítólag el is vette, de mikor a nyolcvanas években kezdtek hazajárni az emigránsok, egyedül jött, a családot nem hozta magával, és megözvegyült régi szerelménél, Koja még mindig fess, fiatalos unokahúgánál szállt meg, kitömött madarakat hozott ajándékba, sokba kerül ez nekem, a kolibriket nem főzhetem meg vacsorára, ráadásul elvárja, hogy az ágyamba is beengedjem, zsörtölődött Emma, és persze mások is megléptek, de a ruszók mindig pótolták a hiányt az állomásokon várakozó, hazafelé tartó magyar katonák és a polgári lakosság közül, mert a létszámnak meg kellett lennie, hajszálon múltak akkor az emberi sorsok, életek, az enyém is, ma sem tudom, miért kerültem akkor a másik csoportba, töpreng Z., akivel majdnem hatvan éve élek együtt, régóta nem hívja senki Kojának, kamaszkori ragadványnevét leköptatta róla az idő, ragyogó szőkeségével, feszes izmaival, az „előttetek az élet, fiúk!” szlogen végtelen távlataival együtt, mostanra tétován botorkáló, moró-zus öregúr lett belőle, a szomszédok Z. bácsinak szólítják, a lányok, akik rajongtak volna érte Koja korában, előreengedik az ajtóban, átadják neki helyüket az autóbuszon, mostanában már inkább a múltban van otthon, nem a jelenben, és agyának rejtett bugyraiból úgy borítja elem emlékeit, mint az ószeres az összevásárolt hagyatékot, válogatás nélkül, alig tu-

dok eligazodni közöttük, hogy ki, mi, mikor és hol, mi történt vele, hogy tért le az útról, és hogyan siklalták félre az életét, hogy kirúgták, hogy elvitték, hogy lecsukták, és nem maradt semmi utánuk, csak néhány zöld csíkos mappát őrzünk a régi limlomok között, Bérczi Tóni hivatalban hagyott botját, pár avított ezüstboát meg vakfoltos üveggömböket, és képeket, minden fotográfiánál élesebb emlékképeket...

...1945 áprilisában, húsvét után egy héttel Győrben a tizenhét esztendő Kója dobogó szívvel szívta mellette a Levente füstjét a géppisztolyos őr mellett ácsorogva, a kíváncsi, minden kalamajkába bekerülő kamasz, akit az első háborús évek megajándékoztak a nagy kalanddal: a délföldi kisvárosból Kárpát-aljára helyezték az apját, és odakerülve kinyílt előtte egy teljesen másféle világ, mint amilyet addig ismert, más tájak, a jéghideg és átlátszó vizű Tisza szikrázó kavicsaival, a szőlőtőkékkel borított Fekete-hegy; más emberek, más nyelvek, ruszin, ukrán, cipszer, jiddis, cseh, a hegyekből hosszúszerű, kistermetű lovakon jöttek a huculok, az volt a nyelviskolám, mondta egy évtizeddel később, amikor megismertem, mert imádtam a nyelveket, a gimnáziumi latint és olaszt nem tudta kivel gyakorolni, német kiejtését azonban a Wehrmacht visszavonuló katonáival szóba elegyedve csiszolta menekülés közben Győrben, kárpátaljai iskolatársaitól pedig megtanult ruszinul, mert Nagyszőlősről helybeli fiúkkal vonatozott a beregszászi gimnáziumba (az angolt öt évvel később, a börtönben szedte föl, amikor már rég véget ért a háború, csak a békeharc tombolt, és gyűjtötte tovább áldozatait a még nem teljesen lefejezett közeposztályból: kulákká nyilvánított gazdálkodókat, kereskedőket, volt katonatiszteket, mérnököket, professzorokat, diákokat, többek közt az egyetemista Koját is, mert Fortuna az új renddel együtt nyújtotta be a számlát, de mindezt a háború végén még a jövő méhe rejtette, a csalfa istennő akkor kegyesen bánt vele, minden bajból kimentette, például februárban: a születésnapján épp a Rába-hídon biciklizett át a hótörzsek közé szorított út kanyonjában, ahol beírta, majd előzni kezdte egy német fegyverszállító karaván, ő meg beszorult a lassú, de kérlelhetetlenül egyenletes tempóban haladó, súlyos járművek és a meredek hófal közé, nem volt hova leszállnia, talán ha hetven centi maradt szabadon az út szélén, muszáj volt óvatosan továbbtekereni, egyszerre mégis a földön találta magát hanyatt, a teherautó első kereke épp átment a kabátja szár-

A Magyar Képzőművészeti Főiskolán kivégzett nyolc fiatal emlékére (pasztell, 65 × 96 cm)

nyán, a hátsó pedig vészesen közeledett a lábához, és csak egyetlen másodperce volt, hogy kiforduljon alóla, belefűrődve a hóba, de nem bírta magát tartani, nem volt kapaszkodó, és egy újabb másodperc után visszagurult a síkos úttestre, ám szerencséjére az utolsó kocsi sodorta maga alá, nem jött következő, hogy átmenjen rajta, megérhette, hogy belekerüljön a másik csoportba, és az apja tehetetlenül nézze, hogy a fiát ötvened magával útnak indítsák a repülőtérré vezető úton...

...Koja nem érezte annyira kiszolgáltatottnak magát, mint a többiek, mert ruszin tudásával sok mindent megértett, például amikor a két strázsa összeszólalkozott, és a tvoju matyot emlegetve a magasabb sarzsijü leteremtette és hangos üvöltözés közben megrugdosotta az alacsonyabb rangút (ez a barbár tempó legalább olyan döbbenetet keltett Kojában, mint a lapos arcú, ferde szemű katonalány, aki bamba vigyorral, terpeszben állva végezte dolgát az út szélén, a csizmaszáran lecsurgó vizelet sárgára festette alatta az olvadó havat), a vitából ki tudta venni, hogy min kaptak össze: mindketten a másik állományából próbálták bővíteni a kontingenst, amelynek egyik fele Kaposi Jóskával és a frissen borotvált Bíró Jenővel az állomáson maradt, a másik meg, amelyikbe Koja került, elindult a repülőtérré, ahol velük pakoltatták le a szakadatlanul érkező teherautók bombáit, és ölben cipeltették velük a hosszú sorokban álló szovjet vadászgépekhez, ahol egy katona megmutatta a módszert, és segített is a vaskotlósok szárnyalján lévő sínbe betolni a halált rejtő acéltojásokat, eleinte rettegtünk, mi van, ha felrobban a kezünkben ez a dög, de idővel megszoktuk,

hallgatom Z. el-elszoruló hangját, úgy cipelték a húszkilós fémcsomagokat, mintha követ hordanának vagy kisgyermeket, és már fel se vették, amikor a teherautók sofőrjei túl lassúnak találva a kézi munkát, a félig kiürített platót megbillentve iszonyú robajjal földre zúdították a maradék rakományt, persze, eleinte kivert minket a szarszeplő, mondja Z., de nem történt baj, csak az éhség kezdte mardosni a gyomrukat, és a szomjúság gyötörte őket, ezért követelőzni kezdtek, hogy vizet, vizet, voda, talált rá Koja a megfelelő szóra, és kórusban kiabálták, mire a kísérő katona kerített valahonnan egy lajtos kocsit, csapján üresen lógott a lánc, a bádögögrét elzabrálták, csak a piszkos markukból tudtak inni, az enivaló pedig manaként hullott a földre: a ruszkek időnként német túlélőcsomagokat szórtak szét, és röhögve nézték, ahogy az éhes magyarok a sárban kotorászva kapkodják fel, de nem állhattak meg, a munka sürgős volt, bizturo, bizturo, hajtották őket, ezért loholás közben rágták az ízetlen, keményre préselt falatokat, és a katonák akkor is hahotáztak a combjukat csapkodva, amikor este, vissza a városba holtfáradtan felkérézkedtek az üresen álló teherautókra, de mindig lezavarták őket, hogy nem jó, másakra kell szállni, ezek nem arra mennek, de végül mégis gyalog hajtották be őket a városba, ahol szó sem volt hazamenetelről – vacsoráról sem, sőt, vízről sem, szárazon tátoztak a csapok – egy üres iskolaépület alagsorában helyezték el őket éjszakára, ahol a földön alhatott, aki tudott, és hiába faggatták a kísérő katonát, az csak az odin gyeny robotot hajtogatta, a még egy napi munkát, és hozzátett néhány szót, amit Koja úgy értelmezett, hogy utána elmehetnek haza, de már nem hitte el,

valószínűtlennek tűnt ez az egész, az ötven éhes ember, a mocskos cementpadló és az egy szál őr, akit időközben másikkal váltottak fel, egy vele egykorúnak saccolt, tejelesszájú kölyökkel, alighanem jobban félt tőlünk, mint mi tőle, minden rebbenésre a géppuskájához kapott, de ezt csak a mostani eszemmel tudom, akkor hőstettnek látszott, hogy volt merszem utánamenni a bejárathoz, mert cigaretta ugyan volt nálam, egy majdnem tele pakli, de a gyufa apámnál maradt, és a többieknél sem volt, ha legalább rá lehetne gyújtani, sóhajtoztak korgó gyomorral, és akkor Koja, két ujja közt egy szál cigarettával jelezve békés szándékát, felballagott a pincelépcsőn, tizenhárom foka volt, sose felejttem el azt a tizenhárom fokot, egy örökkévalóságig tartott, míg felértem és kiléptem a kapun; az őr nem vette észre, csak amikor visszafordult, és a süket csöndben hallatszott a kattanás, hogy felhúzza a kakast, de Koja, farkasszemet nézve a puskacsővel, előrenyújtotta a cigarettát, van tüzed?

kérdezte ruszinul, és akkor az őr, egyik kezével a fegyvert szorongatva, a másikkal kitapogatta zsebében a gyufát, Koja meg odakínálta a paklit, és időközben szívták a Leventét, az őr faggatni kezdte, hány éves vagy, mit tanulsz, mi az apád, és már majdnem végére értek a cigarettának, amikor megkérdezte, hova való vagy, és Koja gondolkodás nélkül rávágta a Szivljust, Nagyszöllős csehek alatt használt ruszin nevét, amire a katona felkapta a fejét, beleszívott egy utolsót a Levente maradékába, a parázs villanásnyi időre megvilágította az arcán áthullámzó valamit – zavart vagy érzést? vagy csak a fény játéka volt? –, mindenestre ezután nézett körül a pusztán téren, és szólt oda Kojának ő is ruszinul: utyikáj! fuss! és Koja, pár másodpercenyi habozás után futásnak eredt olyan sebességgel, mint még soha, cikkcakokban, mert sose lehet tudni, és mielőtt befordult volna a sarkon, még elérte a katona hangja, ha jön az őrség, hasalj!, ez visszhangzott a fülében hazáig.

SZEGEDI KOVÁCS GYÖRGY

Miért vannak

*Miért vannak
cserépből a szép emlékek,
a rosszak
meg acélból,
behálózván idegeinket
szétbonthatatlan,
szétvághatatlan;
s keréketört,
árva lelkiünk
csak hull alá
pörögve.*

Reményed néha

*Reményed néha
sav marta kő,
álmatlan szögesdrót.
S jön az önsajnálát
két uszályal megrakodva;
kínálja elmúláshoz szoktató
dohos imáit.
De ha kibocsátanád
szíved sötét ablakából
elgyötört, vézna kis galambod,
olajággal a csőrében
térne vissza hozzád.*

Vércsoport

*Amelyik jó mindenkinek:
köztudatban a nullás.
A tudomány állása szerint
már az sem.
Csak egy maradt;
az egyetlen,
az örök vér-remény.
Mert valami olyan az Övé,*

*mindegyikkel baráti,
mindegyikkel elfogadó.
Mit nekünk,
ha az átok-idő
végül kicsomagol csontig; mert
megmerítettünk hősín igazában,
s behunyt szemmel is
megtaláljuk a tömegben
ruhája szegéjét.*

MEZEI BALÁZS

Gondolkodás, szervesség, szellem – a magyarság megmaradásáról

Bevezetés

Hans Urs von Balthasar legelső nagyszabású munkájában – *Apokalypse der deutschen Seele* – képes volt arra, hogy a német szellemtörténet szinte teljes egészét, de különösen az elmúlt két évszázadát egyetlen kifejezéssel jellemezze: *Apokalypse*, apokalipszis. Értette ezt a kifejezést úgy bibliai, mint teológiai és filozófiai értelemben. A német szellemtörténet apokaliptikus mindenekelőtt egy belsőképpen felfogott, de külsőlegesen is érvényesülő halálra-szántságban; apokaliptikus a maga eszkatologikus eltökéltségében; apokaliptikus a teljes újdonságra való ráirányultságában; és apokaliptikus abban az értelemben is, amit az úgynevezett második világháború hozott a németiség, Európa, a nyugati szellemtörténet egésze számára. A „német titanizmus” – Carl-Friedrich von Weizsäcker kifejezésével élve – az a közös mozgatóerő, amely Európa e meghatározó szellemtörténetét leírja. Mind Balthasar, mind Weizsäcker szóhasználata egyszerre deskriptív és kritikus: a germán apokalipszis eredete gnosztikus; a germán titanizmus lázadás az istenek ellen; mindkét vonalon megsemmisülésbe fullad.

Noha ezen utóbbi állítással nem kell, s talán nem is szabad egyetértenünk – Faust útja vagy Heidegger *Holzwegje* a megsemmisülést teljes újdonsággá formálja –, annyi mégis bizonyosan védhető, hogy a nagy kultúrnemzetek a kiemelkedő gondolkodókra emlékeztetnek: van egy hatalmas témájuk, amely egyetlen szóban kifejezhető. Platón szava az idea; Arisztotelészé a forma; Plótinoszé a theória; Ágostoné a valomás; Tamásé a ráció, Descartes-é az ego; Kanté az ész, Fichtéé az én, Schellingé a kinyilatkoztatás, Hegelé a szellem, Nietzscheé az *Übermensch*, Husserlé az intenció és Heideggeré a lét. Ha a nagy kultúrnemzeteket nézzük, hasonlóképpen megtalálhatjuk súlyponti fogalmaikat. Az egyiptomiak szava *maat*; a zsidóságé *tóra*; a görögöké *logosz*; a latinoké *religio*; a franciáké *grotosz*; az angoloké *utility*; Amerikáé a *profit*; és így tovább. A német szó, amely a tita-

nizmust kifejezi, *Tod* – Der Tod Gottes –, az apokalipszis, ezen keresztül a szellem önbeteljesülése.

Mindez leegyszerűsítésnek tűnik, s nyilván az is; de épp az egyszerűség nyitja meg az utat a sokféleséghez. Ezért érdemes megkérdeznünk: van-e a magyarságnak egyetlen témája, egyetlen szava, amely kifejezi szellemtörténetét? Ha van is, még nem találtuk meg. Meglehet, ez a szó, amely egy nemzet teljes szellemiségét kifejezi, talán éppen a nemzet; vagy a szabadság; vagy a szerelem; vagy a vallás. Mindenesetre egyelőre nem találtatott meggyőző argumentum, amely megmutatta volna a mi szavunkat, a mi szellemiségünket, lényegünket. Ennek oka nem az, hogy nem léteznek meghatározó törekvések szépirodalomban, történetírásban, jogalkotásban, szaktudományban, amelyek nem mutatnának fel valami fontosat annak a népnek a lelkéből és annak a népnek a nyelvén, amelyhez mindannyian tartozunk. Hiszen volt nekünk Pázmányunk és Szenczi Molnárunk, Kisfaludynk és Kazinczynk, Petőfink és Vörösmartynk, Aranyunk és Babitsunk, Weöresünk és Illyésünk; Bibóknk és Németh Lászlónk. Ám mindebben mégis sokkal inkább érvényesül a keresés, mint a találás, olykor-olykor a keresés és találás összhangja, de azt követően mégis diszsonancia és szétartás, az egyetlen szó eszméjének feledése; szófeledés; igazságfeledés; valóságfeledés.

A mai helyzetben még teljesebb a zavar. A „globális átalakulás”, a „legújabb kori népvándorlás”, az „elektronikus ipari forradalom” és a „határokat nem ismerő gazdaságszervezési gyakorlat”, a „globális tudatipar” még nehezebbé teszi a szó fellelését, amelyhez mindannyian tartozunk.

Hogyan folytathatjuk a kutatást e szó iránt? Hogyan egyesíthetjük céljainkat, erőinket, erőfeszítéseinket? Van-e értelme efféle törekvéseknek a mai korban? S ha van, miben áll ez az értelem?

Szétszóratás és szétszórtság

A magyarság a szétszóratás és a szétszórtság közösége. Kezdeti politikai és kulturális sokféleségét mégis sikerült újra meg újra összegyűjteni. A jelentős politikai korszakok azonban nem társultak olyan kultúraegységesítő törekvéssel, amely túllépett volna az adott korszak átlagos keretein. A kereszténység felvétele ésszerű lépésnek számított az akkori politikai viszonyok közepette; Bizánc helyett Róma választása – a mások által is követett úton – gyakorlatias lépésnek tűnhetett, hiszen Bizánc politikai befolyása túl erőteljes volt Európa keleti felében. A kereszténység-

Az előadás a Tokaji Íróttáborban hangzott el a Filozófiai munkacsoport ülésén, 2015. augusztus 13-án.

hez való hozzájárulásunk, szentjeink és vallási-teológiai íróink műve a tisztaság szintjén maradt; a magyarság körében sokáig nem alakult ki önálló szellemi törekvés. Amikor a reneszánsz megérintette a királyság iskoláit, már a török közelét is érezni lehetett; mire szétterjedt az újjászületés műveltsége, a török már betört az országba. – A hódoltság idején a politikai és kulturális megosztottság tényleges szétforgácsolódáshoz vezetett, amin az egyes kiemelkedő alkotások – így a bibliafordítások – keveset javítottak. A nagy megújulás, a reformkor ígérete is arra volt csupán képes, hogy helyet adjon kiemelkedő tehetségeinknek a szépirodalom és a politikai gondolkodás köreiben. Ahol valóban korszakosan új- és sajátos fejlemény bontakozott ki, az a magyar gyökerű zene: Liszttel kezdve olyan fejlődés indul el, amely ezt a számát tekintve kicsiny közösséget a nagy kultúrnemzetek szintjére emelte; s tette ezt olyképpen, hogy a klasszikus magyar zeneirodalom önálló és egységes fejleményekben kiemelkedően gazdag. Liszt és Bartók mellett ott állnak a tegnapi és mai zenei talentumok, mind a korszak legjobbjai között, és mégis sajátosan közép-európai, Kárpát-medencei, magyar gyökerű zenével.

Minden kiemelkedő jellemzője ellenére szépirodalmunk nem járhatta ezt az utat. A nyelvi elszigeteltség nem a legfőbb ok, hiszen a maga korában Jókai Európa-szerte olvasott író volt, amiképpen Márai 1945 előtt és 1990 után. Költői nagyságaink kellő elismeréséhez leginkább az egységes törekvés hiányzott, ami már a mi saját közegünkben is szétszórtságban, ellentétek fokozásában jelentkezett. Nem volt ez másképp a filozófia terén sem; noha Hamvas, Várkonyi, Pauler, Brandenstein vagy Gondos-Grünhut egymással több ponton is szinkronban lévő gondolkodók; iskola nem jött létre nyomukban, nem utolsósorban éppen a politikai szétszórtság eredményeképpen. Valamennyien külső vagy belső száműzetésbe kényszerültek; s az iskola, amely ma leginkább koherensnek tűnik, Lukács és tanítványi köre, minden nemzetközi ismertsége ellenére is csupán látszategységbe tömörült. A marxizmus történelmi kudarca kihát e gondolkodók filozófiai jellegére is; egyelőre nem látni olyan törekvést, amely ezt a tradíciót építő eredménnyel lett volna képes továbbgondolni. Bibó sem teremtett iskolát, noha nagy hatással volt a rákövetkező nemzedékre; s írásainak ez évben megjelent angol nyelvű válogatását olyan előszó vezeti be, amely e gondolkodó életművének bemutatását aktuálpolitikai célra használja fel.

A politikai, belső és külső szétszórtság mögött szellemi szétszórtság fedezhető fel, amelynek két fontos dimenzióját különböztethetjük meg. Egyfelől az éles különbségeket a magyar anyanyelvű alkotók egyes körei között; másfelől egyfajta ájultságot, amellyel saját hagyományainkhoz viszonyulunk. Éles különbségek másutt is vannak, más nemzetek törekvései között is hasonló eltérések, ellentmondások figyelhetők meg, talán a nálunk megjelenő pusztító szándékot is ideértve. De ájultságunkra alig van elfogadható magyarázat. Miközben Babits nyelve és szelleme európai magasságban szikrázik, neve alig ismert; miközben Polányi főműve Wittgenstein írásain messze túllép, nem jelent meg műveinek összkiadása; miközben egyes íróinkat – Krasznahorkait, Esterházyt, Kertész Imrét – a fél világ ismeri, mégis gyakrabban idézik őket politikai főítésként, semmint egy szellemiség képviselőjeként. Az 1980-as években, egy új korszakra készülődve, komolyabb kísérlet öltött alakot elmenekült költőink számbavételére, kiadására; de hol van ma ez a törekvés? Hol vannak az életművek? Hol vannak az összkiadások? Hol az a törekvés, amely a szétszórtságban alkotott műveket összefogja, és a mai magyar kultúrába egységesen beletagozza? Váci Mihály nevét a mai napig többen ismerik, mint Határ Győzőét; Lukács György nevét többen idézik, mint Polányi Mihályét; Kerényi Károly, Hamvas Béla vagy Várkonyi Nándor nem iskolai tananyag, és egyik sem kapott legalább posztumusz akadémiai tagságot.

A sor folytatható, de itt fontosabb annak megállapítása, hogy az egységes felfogás, látásmód és áttekintés hiányát nem csupán a szétszórtság, hanem még inkább a belső szétszórtság magyarázza. Nincs egységes, átfogó törekvés az egybegyűjtésre, mivel a mai napig nem létezik a gazdaságpolitikához mérhető sikeres, átfogó művelődéspolitikai. Az egyes műhelyek olykor eredményesen, egymástól mégis elszigetelten munkálkodnak, s nem ritka köztük a villongáson is túllépő harag, a másik kijátszása, a dacos elzárkózás. Példaképp hadd hivatkozzam itt a Nemzeti Szalon mostani, legelső kiállítására: a legnevesebb alkotók közül többen nem jelentek meg a Múcsarnokban, s az anyag ekképpen nem csupán tartalmilag szétszórta, hanem nélkülözi a távolmaradók munkáit is.

Punktualizmus és antiszisztéma

Ha mindezt kedvező fényben kíséreljük meg bemutatni, a punktualizmus zenei és festészeti metaforájához folyamodhatunk. Elszigetelt egységek szándéktalan

szimfóniájával van dolgunk? Vagy inkább a mindig is jellemző kaotikus rendszertelenséggel? Végül is fennáll ez utóbbi értelmezési lehetőség is. Ám ekkor nem veszünk figyelembe három fontos tényezőt: az egyik a már említett belső feszültség, amely gyakorta egymás teljes kioltására törekszik; a másik az előzőből következő fejlemény, amely a jelentéktelen alkotó költészetét a jelentékeny fölé emeli a kortárs tudatban – ami kissé olyan, mintha Szabolcska Mihály számítana a múlt század hőségének Ady vagy Babits helyett. A harmadik tényező a teljes feledés szakadéka; s hányan hullottak ebbe a szakadékba azok közül, akik egyébként kiválóak! Ez a szakadék gyakran csak idehaza létezik, hiszen például Polányi neve jól ismert külhoni körökben; de hol vannak Tűz Tamás versei? Hová merült alá megannyi erőfeszítés, amely a szétszórás viszonyai között még inkább figyelemre méltó? Hol vannak belső száműzöttjeink? Hol marad az a kimért, átfogó, méltányos és egységes látásmód, amely nemcsak tudatában van érdemnek és érdemtelenységnek, hanem mindezt a mai műveltségben is képes érvényesíteni?

Ha a kérdésekre tanácstalanság a válasz, talán érdemes megpendíteni, hogy a háttérben egyfajta anti-szisztéma is meghúzódik, az egységesítő látás- és tárgyalásmód félretolása. Ahogyan a szépirodalomban és színjátszásban valamiféle viccelődő komolytalanság-kultusz terjed el manapság, ahogyan e közeg mélyén vallás- és gondolkodás-ellenesség érződik, amely nem képes vagy nem akar a valódi kérdések világába pillantani, úgy a művelődés egész állapotára jellemző egyfajta tréfálkozó patópálság. Csak a politika veendő halálos komolyan; csak a pártkülönbségek váltanak ki gyilkos indulatot; a szellem kérdései elhalkulnak, megfogalmazni sem érdemes őket, nem-hogy komolyan választ keresni rájuk.

Mindez nem csupán az aktuális kormányok felelősége, de mégis érezni mindebben a politikai hátteret is. A kirekesztés helyét a tanácstalanság és tájékozatlanság vette át, amit egyedül valamiféle konfesszionális szerkezet igyekszik áttekinthetővé tenni. Talán elkerülhetetlen ez a következmény, ha hivatása szerint lelkipásztor felelős a magyar művelődésért; de nem szükségszerű, hiszen Ravasz László vagy – a másik oldalról – Sík Sándor is pap volt. A konfesszionális ismérvek mégsem elegendők ahhoz, hogy a tanácstalanságot leküzdjük, és a magyar művelődést a maga sokféle egységében és valós jelentőségében fogjuk fel.

A leginkább árulkodó mindebben a szisztematikus, tárgyyszerű, enciklopédikus áttekintés hiánya. Még az előző rendszer alkotta meg a *Világirodalmi Lexikont* – Király István és Szerdahelyi István vezetésével –, amely mű ma is könyvtáraink szabadpolcának dísze. Egy negyed évszázad nem volt elegendő ahhoz, hogy létrejöjjön a magyarság szellemi teljesítményét összegző enciklopédia; vagy akár csak az emigráns irodalom tárháza; egy alapos kézikönyv, amely egyetemi tankönyvként szerepelhet. Sem a Magyar Tudományos Akadémia, sem más szerv nem tartotta ezt a fajta munkát fontosnak. Ha pedig felmerültek egységesítő, tárgyilagos, áttekintő törekvések, a politikai haszonelvűség vagy a belső ellentétek áldozatává lettek. Szétszórásunknál csak szétszórtságunk szembe-tűnőbb.

Globalitás és médiaipar

Ma már nem szükséges hangsúlyozni, hogy a telekommunikációs forradalom mily mértékben változtatta meg műveltségünk egészét. Ez a változás globalizálja a lokálist, és lokalizálja a globálist: egyes preferenciákat mindenütt képes elterjeszteni, oly mélyen behatol a köznapi életbe, amire korábban nem volt példa; felülírja, elfojtja, megsemmisíti a helyi különösséget. Új nyelvet hoz létre, amelynek szavai és nyelvtana átalakítja az egyes nyelvek szókincsét és nyelvtanát. S tudásunkat kiszolgáltatja a technikai produkció változásainak – oly mértékben, hogy számítógép nélkül ma már emberségünk is kétséges, s aki egy néhány évvel korábbi programot használ, kompatibilitás híján nem juthat hozzá a legújabb információkhoz. A múlt szisztematikus kirekesztése játszódik le a szemünk előtt, egy hatalmas történelmi tapasztalat félretolása, sőt, ellökése, annak a tudásnak a semmibe vétele, amely a modern emberiséget létrehozta.

Mindez mélyen érinti az emberi figyelmet, tudásfeldolgozást, tudásszerkezetet. Ami terjedelemben meghaladja az átlagos számítógép-képernyő nagyságát, kikerül a feldolgozandó vagy feldolgozható mennyiség köréből; az alaposság helyét átveszi a rikancosság, a blikkfang, az *ad hoc* benyomási érték. Ami klasszikus, értéktelenné válik a gyors technológiai és tartalmi változásban; hagyomány és műveltség helyére ríposztkészség és színlelés lép. A valódi kérdésekhez illő valódi komolyság helyére a groteszk, a tréfa tolakodik, amely érthetlenné teszi azt a halálra szánt komolyságot, amely a mai embert létre-

hozta. Minden felszínessé, látványossá, optikaivá, cirkusivá válik; s ekkor még nem is említettük, hogy az internet miféle személy- és tudatellenőrzést tesz lehetővé, ami messze meghaladja Orwell legsötétebb előrejelzéseit is. Minden szerkezet leegyszerűsödik, és minden tartalom efemerálissá változik; kivéve azt a szerkezetet, amely a népszerű programokat és gépeket előállítja és azt a tartalmat, amely meg akarja határozni a gondolkodásunkat.

Ezen a vonalon a kortárs világ teljes kritikáját is felvázolhatnánk, ahogyan kortársaink közül többen is tették: az egzisztencialista Cioran, az esszéista Thomas Molnar, vagy – mindeneken túllépve, a legélesebb és legmélyebb kritikát kibontva – Martin Heidegger. Az előbbieket meglegednek a historikus helyreállítás lehetőségének képzetével; az utóbbi egy teljesen újra tekint előre, aminek készülődését manapság alig érezni. A historikus megközelítésnek is van némi erénye, az előretekintésnek sokkal több; a legfontosabb azonban annak meglátása, hogy amiben vagyunk, noha új-szerű, szerkezetét tekintve mégsem tér el döntő erővel mindattól, ami korábban történt, vagy attól, amire akár hagyományunk szerint – lásd például a *Jelenések könyvét* – számítani lehet. Ezért a jelen összefüggésben azt tartom fontosnak kiemelni, hogy a jelen helyzetet vállalva, az említett feladat, a magyarság egybegyűjtése tekintetében miféle lehetőségeink vannak.

A könyvnyomtatás feltalálása, majd a napilapok elterjedése a maiakhoz hasonló fejleményeket mutatott. Platón nevezetes íráskritikája szerint az, ami rögzítésre kerül, messze esik a voltaképpenitől; az igazi tudás nem a rögzített, hanem a ténylegesen ható, amit csak az ideák által érhetünk el. Az írott vagy nyomtatott szöveg a voltaképpenit felhívítja, hatástalanná teszi, hiszen a valódi tudás az élet, amelyet a világegyetem és a vele egyesülő bölcs megvalósít. Heidegger a technika és a kibernetika elterjedését a létfeledés beteljesüléseként fogta fel; de mint minden igazi gondolkodó, Platón és Heidegger is pontosan tudták, hogy minden visszaélés az élet új lehetősége, és minden visszásság valamiképpen előnyünkre szol-

gál. Ezért az egyoldalú kritika, amely nem ismeri fel a pozitívumot a negatívumban, a hátrányban az előnyt, a változásban a maradandót, félrevezet.

Műhelyhiány és műhelyalkalom

A kortárs technológia hatalmas lehetőséget nyit a hagyományok egységes feltérképezésére, elsajátításukra, közreadásukra és – ezáltal – a továbbgondolásukra.

A posztmodern punktualizmus éppen az ekképpen rendelkezésünkre álló eszközök segítségével haladható meg. Szisztéma alkotható, amelynek tudatára ébredhetünk, amelyet elsajátíthatunk és továbbvihetünk. A hagyomány maga eleven folyamatában ragadható meg. Mindez akkor és csak akkor következhet be, ha az előnyöket, lehetőségeket képesek vagyunk kihasználni. Ez utóbbi azonban feltételezi azt az átfogó látásmódot és elkötelezettséget, amely a szétszórtságot szisztematikus törekvéssel helyettesíti, és a szétszóratást egységbe foglalja. Az eszközök rendelkezésünkre állnak, s éppen a technika nyújtja őket; a szerkezet rendelkezésünkre áll, amelynek segítségével a saját hagyományunkat globálissá emeljük, összemérjük másokkal, és megállapítjuk sajátos érdemeit. Ami feltétlenül szükséges, az az újfajta eszközök megfelelő használata, valamint a technológiában adott csapdák elkerülése. A laptopot, amelyen jelenleg dolgozom, használhatom egészen más célra is, mint amire jelenleg; de éppen ez utóbbi célra is használható, sőt hatékonyan használható: *mutatis mutandis* így állunk a globalitás és a médiaipar valamennyi termékével.

Mindez világosan mutatja, hogy jelenlegi technikai és globalizált helyzetünkben az említett punktualizmus, szétszórtság sikeresen meghaladható – amennyiben egységes szervező törekvés jelentkezik az alapos és átfogó egységesítésre nézve. Természetesen az ellenkező lehetőség is nyitott: a médiavilág manipulációs tartaléka szinte feneketlen. Így azok a műhelyek is veszélyben forognak, amelyek mindeddig sikeresen működtek. Ezen intézmények a maguk elszigeteltségében, mondhatnám: önzésében sokkal kiszolgáltatottabbak a manipulációnak, mint az egy-

Mansfeld Péter emlékére (pasztell, 106 × 75 cm)

séges törekvés, amely a magyar szellem hagyományát a jövőre nézve összefoglalhatja. Az elszigetelt műhelyek ugyanis ma egymással szembehelyezkedve gyakran kioltják a közös érdekű törekvéseket; vagy akár bezárkóznak saját elszigeteltségükbe, és nem képesek ellensúlyozni a manipulációs törekvéseket, a dezinformációs társadalom hatalmas erejét.

Éppen ez utóbbival szemben szükséges a globalitás és médiavilág lehetőségeit kihasználni. Eszközökről beszélünk, amelyek jóra és rosszra egyaránt használhatók. Mindkettőnek vannak fokozatai: a kedvező törekvések elszigeteltsége még mindig jobb, mint az efféle törekvések hiánya. De egy digitális kiadványgyűjtemény még nem képes önmagában hatékonyá válni: szükséges az átfogó művelődési struktúra, amelyet – tetszik, nem tetszik – éppúgy az intézmény, az állam képes létrehozni, miként egy ország egységes úthálózatát. Ma a magyar úthálózat, e példánál maradván, töredékes, fenntartása hiányos, pusztulása sokhelyütt látványos. Hatalmas erőfeszítés szükségeltetne a teljes körű helyreállításhoz, fenntartáshoz, bővítéshez. Hasonlóképpen: hatalmas erőfeszítés szükséges az egységes magyar műveltség infrastruktúrájának kialakításához, fenntartásához, továbbfejlesztéséhez.

Természetes, hogy az efféle törekvésnek is megvan a maga veszélye. Álljon itt ismét a Nemzeti Szalon példája: felvethető, hogy érdemes olyan megoldásokat keresni, amelyek kevésbé teszik ki ezt a helyes vállalkozást saját szétszórtságunknak. Akik nem jelennek meg a Szalon kiállításán, távolmaradásukkal tüntetnek; így akarják közölni, nem értenek egyet az eljárással, amely a kiállításhoz vezetett. Ha azt mondjuk: aki nem jelenik meg a kiállításon, magára veszen, zavart okozunk – hiszen jelesebb kortársaink közül többen is közéjük tartoznak. Másik út volna követendő, valamilyen összefogó, egyesítő politika. Több odafigyelés, tapintat, sokrétűség megközelítésben, szemléletmódban. Minden kultúra természetesen vitákkal telt; mindenütt van elszigetelődés és elfordulás. De a mi közép-európai szellemiségünk a nagyobb nemzetekhez képest sokkal jobban rászorul az összefoglaló látásmódra, tárgyilagosságra, emelkedettségre – eljárásában igazi méltányosságra. A kirekesztők kirekesztése hatványozza a kirekesztést; de ezzel szemben mégis meg lehet találni azokat, akikkel érdemes tárgyilagossággal beszélgetésbe bonyolódni. Ehhez közvetítésekre van szükség, áttételekre és rétegződésekre; az autonómia növelésére. Ha itt felmerül a felelősség kérdése, az nyilván azonnali vá-

daskodáshoz vezet, ezért én csupán az ezen való felülemelkedés fontosságát hangsúlyoznám.

Bizánc utolsó évtizedei a kibékíthetetlen belső viták jegyében teltek, mivel az ortodox tradicionalisták nem fogadták el a Róma felé nyitó reformisták törekvését. Talán igazuk volt, ezt ma már szinte lehetetlen tárgyyszerűen megállapítani. Annyi bizonyos, hogy sem a dacos ortodoxia, sem a reformfelfogás nem volt képes megmenteni a várost. De e hanyatlás mégsem volt elkerülhetetlen; a város kapott egy utolsó, gondviselészerű lehetőséget: 1402-ben Timurlenk megsemmisítette az ottomán hadsereget Anküra mellett, ami lehetővé tette volna Konstantinápoly megerősödését. A kezdeti lépések azonban sikertelenek maradtak, mivel Bizánc belső világa túlságosan megosztott volt, és a keresztények nem voltak képesek egységbe tömörülni. – Ez a történelmi párhuzam talán nem vált ki lelkesedést a pozitivista szaktörténészből, de engedtessek meg nekem itt csupán a lényegi mondandóra összpontosítanom: a magyarság, minden szétszórátása és szétszórtsága közepette, segítséget kapott és kap arra, hogy belső ellentéteit meghaladja, és saját egységes látásmódját megfogalmazza. Ha képes élni e lehetőségekkel, küldetése, sajátos lényegének kiteljesítése elérhető.

A számtalan műhely mellett tehát egységműhelyre van szükség, amely feltárja és egységesíti azt a gazdagságot, amelyet a magyar anyanyelvű alkotók hoztak létre idehaza és külhonban – s képes arra is, hogy ezt a gazdagságot a köztudat részévé tegye. Ez a feladat sokkal könnyebben megvalósítható a technika mai eszközeivel, mint korábban. A globalizáció egyben a lokalitás jobb megértését, történelmi elhelyezését, kontextuális felfogását segíti. Segíti tehát azt a munkát, amely e gazdaságból merítve megtalálhatja azt a szót, amely ezt a szellemiséget kellőképpen kifejezi.

A magyarság szellemi teljesítménye mint Közép-Európa fókusza

Valamikor Sziget-Magyarországról írtam – amikor még úgy hittem, hogy a publicisztika alkalmas fontos gondolatok rövid változatainak közreadására. E Sziget-Magyarországot úgy képzeltem el, mint kulturális egységek, monások szervezett csoportját, amelyet összeköt a nyelv és a közös kulturális távlat. Nyilvánvaló, hogy ez a távlat sok neves szerzőknél felbukkan – a mi feladatunk mégis mindennek áttekintése és közkinccsá emelése volna. Itt nem csak

a saját hagyományainkról van szó. Közép-Európa sajátos történelmi szerepe és teljesítménye is kockán forog. E köztesség, *meszotészs*, a legfontosabb fejleményekre volt képes a késő középkortól kezdve minden olyan időszakban, amikor a politikai és művelődési viszonyok kedveztek a nyugodt alkotómunkának és az eredmények közzétételének. Felfoghatjuk e régiót úgy is, mint a Baltikum-Adria földrajzi sávot, amelyben oly döntő eredmények keletkeztek, mint Kopernikusz elmélete, Kant filozófiája vagy Bartók muzsikája. Ezt a világot felfoghatjuk a magvaul szolgáló Kárpát-medence formájában is; s feltárhatjuk azon jellegzetes attitűdöket, világlátást, pszichológiát és értelmezési rendszert, amelyben az eszme új formája születik meg oly gondolati teljesítményekben, mint Husserl fenomenológiája. A magyarság egész szellemisége ide tartozik és ebben valósul meg; a mi közvetlen viszonyítási pontjaink Bach zenéje, a pietizmus kegyessége, a Karlskirche barokk emelkedettsége, a klasszikus modernség egész koncepciója, amelyet Mannheim Károly organikus konzervativizmusnak nevezett. A magyar nyelv közegéből felemelkedő gondolkodók számára mindez természetes adottság, otthonos közeg, szemben a francia groteszkkal vagy az angol utilitarizmussal. Számunkra természetes, hogy a dolgoknak értelmük van, hogy a történelem nem céltalan, hogy a hagyomány eleven megújulás, hogy az emberiség egyetlen egység, hogy a szabadság egyéni és közösségi, hogy a sokféleség magasabb egységre kell, hogy irányuljon.

Mindez a mai természetes észlelésünk számára nem merő történet-spekuláció; nem militarista brutalitás eredménye; nem elnyomásból és kiszipolyozásból nyert hozam; nem rombolásból fakadó konstruktív újítás; nem szakítás és nem erőszak. Mindezzel szemben: élet, fejlődés, szervezés, dinamikus egység és – végeredményben – személyesség. A romantika pátosza a magyar szellemben közvetlen, valomásos, őszinte megnyilvánulási módként és az ennek megfelelő tartalomként jelentkezik, vagyis *vallásként* – a szó azon eredeti értelmében, amely a valóságot a személy személyes megnyilvánulásában feltárja. Ha

valamit érdemes visszaszerezni, elmélyíteni, közössé tenni, az az őszinteség ezen közege, amely nem merül bele a patetikus személyeskedésbe, de mégis túllép a pozitívizmus minden lélektelenségén. Ezen az úton haladva kell körülnéznünk saját hagyományaink közegeiben, és végre elindítani a tárgyszerű rendezés, feldolgozás és közösségesítés munkáját.

Befejezés

Tudatában vagyok annak, hogy ezek a felvetések akár erős ellenérzést is kiválthatnak. Ha mégis támogatásra lelnek, abba belevegülhet belső szétszórtságunk centrifugális ereje, az elkülönülés, a kirekesztés kovásza. A politikai cselekvés szükségessége ismét súlyos veszéllyel jár, mivel a mai politikára olyan immorális utilitarizmus jellemző, amely szégyentelenül minősíti üzleti terméknek akár a legmélyebb és leginkább életadó gondolatot is. Mindezzel szembenézve, a naivitást kiküszöbölve, a visszaélésekre felkészülve mégis szükséges kitartani a fentebb vázolt célok mellett. Ha ugyanis e célok nem léteznek, a történelem értelme sem létezik. De a történelemnek már eleve értelme van, ezen belül a mi szellemtörténetünknek különösen – ezen értelem tagadása önellentmondás. Ám előttünk áll a feladat, hogy ezt az értelmet azonosítsuk, kimunkáljuk, megnevezzük – hogy megtaláljuk azt a szót, amely az emberi beszéd formájában kimondja azt az összefoglaló, egységes lényegyet, amely szellemi fejlődésünk valós és tömör foglalata.**

** A jelen szöveg befejezése után bontakozott ki az új betelepítési válság, amely meghatározza nyelvünk és kultúránk következő éveit, akár évtizedeit is. Egész Közép-Európa sorsa forog kockán, mivel a százezer-számra Európába özönlő, új hazát kereső ázsiai és afrikai tömegek nemcsak a magyarság, hanem egész Európa kultúráját fenyegetik. Természetes, hogy minden fenyegetés egyben új lehetőséget is teremt, de a jelen helyzetben még sokkal inkább a rombolás lehetősége áll előtérben. Ma tehát a magyarság fizikai és szellemi megmaradása, arra a hagyományra tekintettel, amit a fentiekben összefoglaltam, még sürgetőbb feladattá válik.

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek
Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok
Szociográfia • Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák ► www.magyarnaplo.hu

LŐRINCZ GYÖRGY
Bécs fölött a Hargitát...

Traiskirchen a maga nyomorúsága ellenére olyan volt a táborlakók számára, mint egy nagy, újkori álmogyár. Bár a menekültek közt volt olyan is, akinek Bécs az álmai végállomását jelentette, de sokaknak csak az el- és szétágazó utak egyike lett, ahonnan újabb és újabb utak ágaztak, fiaztak szét a nagyvilágba. A csendes esti vagy a suttogó beszélgetések során csak úgy röpködtek az országok, városok nevei, mint ha pusztán Bécs utcaneveiről beszélnének. Mindenki a legszebb életet álmodta magának, a legszebb nőket, álmaikban híres, gazdag, sikeres férfiak lettek, az élet „terülj, terülj asztalkám lett” számukra, ők csak válogattak a jobbnál jobb falatokban. Korpás, a barátja, akivel megálmodták a szökésüket, és akinek már az első alkalommal sikerült átszöknie Jugoszláviába, már régen Amerika fele hajózott, álmaiban súlyos csillagok díszlettek az amerikai hadsereg büszke egyenruhájának váll-lapjain. Zonda Máté Ausztráliába készült, s már Jugoszláviában az olasz táborok egyikebe kérte magát. Borbáth, akivel érkezése után a táborban ismerkedett meg, s nemsokára öngyilkos lett, még egyelőre kereste egykori önmagát, akit többé soha nem talált meg, csak lézengett fel-alá, vagy előadást tartott a magyarság pusztulásáról. „Csöröcsil”, mielőtt Ausztráliába vándorolt, már itt, bent a táborban kipróbálta a tehetségét, itt alapozta meg a későbbi nagy vagyonát, naphosszat feküdt az ágyban, és csak arra gondolt, amit el akart érni, és el is ért. Hogy miként és hogyan gazdagodhat meg. Természetesen munka nélkül. Golyó, a barátja s társa napközben bevásárolt, s amikor este érkeztek a titkos kinti munkákról a táborlakók, és bent már zárva voltak az üzletek, borsos áron eladták a napközben vásárolt árut. Többnyire cigarettát, sört. És az üzlet virágzott. Ő volt az első ember, akivel a táborban megismerkedett, de két mondat után – mert ennyire méltatta őt mindössze – egy kézlegyintéssel el is intézte. „Ebben a világban nem eszmények kellenek, édes barátom, hanem pénz. Ötletek és pénz.” Leharapta a kezében tartott havanna szivar végét, leugrott az ágyról, de mielőtt otthagyt volna a termet, megállt szemben

vele, ránézett, s hozzáfűzte: „Még ha lehunyom a szememet is, meztelen nők táncolnak előttem. Mindig. Nem egy, kettő – öt, hat. S a súlyos asztalokon, a cigarettafüstben, a kék, sárga, vörösben cikázó félhomályban halmokban áll a pénz! Erre gondoldj te is! Csak erre, és akkor lesz valami belőled is!” A következő beszélgetéskor, amelyre majd csak Borbáth halála után került sor, csúfondárosan ránézett, aztán, mint akinek beteljesedett a jóslata, azt mondta: „Na, látod? Ezt jelentik az eszmények. Ez az eredménye!” S hidegen folytatta: „Mint egy kerge birka, futkosott a fájdalommal ágytól ágyig, majd Bécs utcáin, s ez lett belőle!”

Borbáth egyébként külön színfolt volt az életében. A hasonmása volt, örökös lázadó, elégedetlen. Ott feküdt, oldalt, az ajtó mögötti ablak alatt a szemközi ágyon, sovány, magas, vékony, nyurga fiú volt, fekete bőrű, keskeny, éles arcú. Göndör haja laza, apró hullámos fürtökben lógott a homlokába. Nemcsak a haja, a szeme is fekete volt, s ha valakire ránézett a magas homloka alól, különös, csúfondáros fény villant, mintha csak sejtetni akarná, hogy többnyire vitára, ugratásra készen áll az esze. És okos volt. Valamiért már rögtön, az érkezésekor kinézte magának, vagy talán megsejtette, hogy magyar, mert amikor elfoglalta az ágyat, magyarul kérdezett rá:

– Honnan vagy?

Csak így! Mintha régi ismerőse volna. Hogy honnan s miből sejtette, hogy magyar, sose tudta meg.

– Székelyföld – mondta ő büszkén, mintha csak egy megkezdett beszélgetést folytatna, mert tudta: volt, van némi nimbusza a szónak.

– Kicsi Magyarország, mi? Kicsi Magyarország? – kérdezett vissza csúfondárosan, és a legnagyobb döbbenetére egyet köpött. Mert arra számított, hogy Borbáth válaszként valami kedveset mond, fölnezzett rá. Borbáth a felső ágyban, a fél könyökére támaszkodva feküdt, egy fogpiszkálóval piszkálta a fogait. Az első gondolata az volt, fölugrik, lekever neki egy frászt, de mielőtt bármit is tehetett volna, megszigorodott Borbáth arca, és azt mondta:

– Remélem, te nem hiszel ilyen marhaságokban...

– Milyen marhaságokban? – kérdezett vissza.

– Amiről beszéltem!

Először azt akarta mondani: „Azért vagyok itt!”, de Borbáth fölényes nyegleségét látva, visszakérdezett:

– Miért is?

– Mert ez a legnagyobb baromság, amiben hiszel. Láttam én már „kicsi Magyarországot” eleget.

Részlet szerző azonos című, készülő regényéből

– S a csodálkozó, megdöbbsent arcát látva, hozzáfűzte: – Kicsi Magyarország volt a Szilágyság, Szalonta, Szatmár. Kicsi Magyarország volt Kolozsvár, Várad és Marosvásárhely is. És ma már nem az – mondta. – Az egész gyermekkorom abban telt el, hogy nagyapám elment reggel a kocsmába, délben pityókosan hazajött, és kezdte: „Jönnek. Jönnek. Egyre többen lesznek!” „Maga csak ne jöjjön ezzel a szöveggel”, mondta nagyanyám, „üljön itthon, s akkor nem látja. Ne magyarázza az iszákosságát a románokkal.” Aztán később: „A Tordai Jóska lánya is románhoz ment, a Görbe Nóráé is. Elfogyunk, mint a tavaszi hó! Semmi nem marad utánunk...” „Kihez menne?” – csattant is a nagyanyám hangja – „Talán az utcaszéli rongy magyarhoz? Aki napjában kétszer is leissza magát? Ott hever a sáncban, folyik el a nyála részegségében?” És akkor elhatároztam, hogy én nem leszek román – folytatta Borbáth. – Nem szaporítom a románság létszámát. És nem is nézem, hogyan porladnak a szélek. Mert, aki csak a szórványban él, azt látja, tapasztalja nap mint nap, hogy pusztul a magyarság lépten-nyomon. És most már nem is egy országban, ötben! Öt országba szórtak szét, hogy hamarabb elveszejtsenek. Miért? Miért? Ki és miért vert meg minket a fájdalom tövisvesszőjével? Ki és miért tette a töviskoronát a fejünkre? Átkozott legyen fölötte a föld, s ne legyen soha nyugta! – Elhallgatott. – Bocs – mondta –, elkapott a hév. – Rövid szünetet tartott, üres tekintettel maga elé bámult: – De német se – mondta –, az aztán még úgy sem. – Majd hozzáfűzte: – Peckes, kevély német! Aki úgy néz, hogy nem lát senkit! Aki úgy néz keresztül rajtam, ahogy én a kolduson se, soha. – Fölemelte a hangját. – Nálatok ez nem számított, mert nem tudtok semmit a szélekről. A szórványról! Beleszülettetek a magyarságba, mint a kotló a fészkébe, és semmiről nem vesztek tudomást, éltek! De eljön a ti órátok is, csak idő kérdése, de ti ezt még nem tudjátok!

Borbáth, akárcsak ő, ekkoriban naphosszat feküdt az ágyban, s többnyire angolul tanult, mert nem akart németté lenni.

– Angol és más semmi – hajtogatta. – Egy nagy nemzet megbecsült, lovagias tagjává válok, akit nem nyomorgatnak kisebbségi félelmek. Hogy hol? Az majd elvállik. – Szünetet tartott, piszkálta a körmeit, hosszú, vékony ujjait kinyitotta, majd összecukta, újra és újra megnézte: – S te, kicsi székely? Te mi akarsz lenni? Mert magyar az nem lehetsz, úgy-e tudod? Kádár bácsi nem hagyja! Kádár bácsi s a Rákosi bá-

csik! – Elhallgatott, majd, mintha csak magának mondaná, folytatta: – Bár van olyan elképzelésem is, hogy mégsem megyek el. Bécs ötven kilométerre van a határtól, Kolozsvár százhetvenre, s ott is magyar, aki az akar maradni. Akkor Bécsben miért ne lehetne az? – Majd hozzáfűzte, amit máskor is mindig: – Nincs igazam?

Mert ezzel fejezte be mindig a mondatát: „Nincs igazam?” Vagy: „Mondd meg, igazam van-e?”

A szemét gúnyosan rászégezte:

– S te? Neked mi van az álomgyárban? A gondterhelt, vészjósló homlokod mögött?! Kanada, Ausztrália vagy Amerika? Netán indián akarsz lenni Amerikában?! Ez az első állomás, vagy csak átszállóhely? Stockholm, London, Sidney? – röpködtek a nevek. – Hisz a miénk, hazátlanoké a világ!

Akkoriban őt is ez foglalkoztatta. Pontosabban őt is csak ez foglalkoztatta. Korpással már odahaza elhatározták, hogyha kisebbségben kell élniük, akkor inkább lesznek kisebbség Svédországban, mint Romániában. Angliában, Kanadában, Ausztráliában. Aztán egy nap, épp, amikor javában álmodoztak, megjelent Kolozsváron a nagybátyja feleségének testvére, aki Belgiumban volt pap. Észrevette a kiemelt érdeklődését – nap mint nap együtt sétáltak, járták a várost – és egy nap, mielőtt visszautazott volna, meghívta magához.

– Belgium – válaszolta Borbáth kérdésére.

– Belgium? – kérdezett vissza összeráncolt homlokkal, csodálkozó arccal Borbáth. – Akkor tudod a viccet is, ugye?

– Viccet? Milyen viccet?

– Hová álljanak a belgák? – Majd figyelmeztetően fölemelte még a mutatóujját is, mintha fenyegetné. – Erre gondolj mindig, ha odamész. És rám! De rám fogsz gondolni majd egyébként is.

Hogy miért, nem fejezte be. Csúfondárosan felröhögött, s otthagya.

Az igazság az volt, hogy attól a pillanattól, amikor Kolozsváron elhangzott a meghívás, s ő tervezni kezdte a szökését, mindent ennek a gondolatnak rendelt alá. Miután megérkezett Bécsbe, az első dolga az volt, hogy megpróbálta elérni a nagybátyja feleségének testvérét. Telefonon többször is kereste, a telefon kicsengett, de nem vette föl senki. Majd levelet írt. Arra számított, hogy nemsokára Belgiumban lesz, meg arra, hogy majd biztos fényes jövő áll előtte. Mert ebben az időben megingathatatlanul hitt magában. Lükttető, már-már fékezhetetlen elszántságot érzett,

amely nem akadhat fenn apró-cseprő gondokon. Még csak meg sem rebbent benne a kétely s a félelem. Csak, ha a szüleire gondolt, akkor riadt a szomorúság benne, de – mert tudta, hogy talán évekig nem láthatja őket – határozottan elűzte még a kísértő gondolatokat is.

Rövidre zárta az életét. Tudta, hogy ahová készül – a rokona Belgium német részén volt pap –, ott száz kilométeres körzetben nem volt senki magyar, ezért úgy döntött, hogy néhány táborlakón kívül nem tart egyetlen magyarral sem kapcsolatot. Igyekezett megtanulni azt is, hogy ne szoruljon össze a szíve az utcán sem, ha magyar szót hall. Bár tudta, sejtette, hogy ez

nem lesz könnyű. Hogy ezt majd megélni nem lesz könnyű. Nap mint nap meg kell halnia ezért egy kicsit. Évtizedeken, percenként, sőt, másodperceken át. Újra és újra. Ameddig él. Vagy ahányszor csak kiejtik a nevét. Amíg kitörlődnek az emlékei. Elfelejtje a múltját. A kezdetekben, de később is nem egyszer úgy érezte, hogyha megszólal németül, hitelet vesztí még a szó is, amelyet kiejt a száján. Ezt egyébként már otthon is megtapasztalta. Valahányszor csak megszólalt románul, sokszor az volt az érzése, hogy nem is ő az, aki beszél. Nap mint nap viaskodott önmagával.

Pedig ebben az időben még töretlenül hitt abban is, hogy az ember a nevében hordozza a sorsát. Hogy az a több száz év, amely beleégette magát a génjeibe, nem hagyja sosem a fajtájától szabadulni az emlékein túl. Mert nem lehet véletlen, vitatkozott önmagával, hogy mi, magyarok, szemben például a németekkel s más nyugati népekkel, először nem a személyünk, hanem a törzsünk nevét írjuk. A német – még a neve szerint is – először egyén, s csak azután német. Mi fordítva! Ráadásul már odahaza is csodálkozott mindig a névváltoztató embereken. Gyanússá váltak előtte. Aki nevet változtat, szívet is változtat? Leváltja önmagát? Megkérdőjelezi önazonosságát? A múltját? Sorsát? Máskor meg, épp ellenkezőleg, arra gondolt: jobb, ha elfelejtje azt is, hogy ő kicsoda. Megkíméli magát a sok megaláztatástól. És ezek az ellentétes gondolatok szinte percenként váltották egymást, már-már valóságos ciklusokká fokozódtak benne. Hol az egyik, hol a másik gondolat

uralta az érzelmeit. Igen, ha erre gondolt – és nap mint nap erre gondolt persze –, ellentétes érzelmek és gondolatok kavargtak, virrasztottak benne. És minden új nap újra és újra fölülírta, megkérdőjelezte az előző napi elhatározását.

– Miért mondtad ezt? – kérdezte megdöbbenve, s szemével Borbáth tekintetét kereste, mert valami hasonlót sejtett Borbáth szavai mögött is.

– Gondolkozz – mondta Borbáth.

És magára hagyta.

Napokig mást se tett, csak Borbáth szavain járt az esze. Magolta a német szavakat, de, ha tanulni

próbált is, a szavak mögül előbb-utóbb fölsejlett Borbáth gunyoros arca, ahogy csúfondárosan ránéz, vagy elfintorítja az arcát. Aztán egy nap, amikor már nem bírta tovább elviselni a kísértő gondolatokat, újra rákérdezett.

– A múltkor miért mondtad azt, amit mondtál?

Borbáth összeráncolta a homlokát, kérdőn ránézett, úgy tett, mintha nem emlékezne saját szavaira.

– Miről beszélsz?

– A viccről, hogy hová álljanak a belgák?

– Nézd – mondta –, az, hogy Te Belgiumba mész, már megbocsáss, majdnem olyan, mintha Romániából áttelepednél Csehszlovákiába. Vagy Kárpátaljára. Egyik kisebbségi létből a másikba. Magyaroként. Nem tudom, érted-e? Az én felfogásomban egyszerűen beteg ember az ilyen. Beteg ember kell legyen az ilyen. Vagy bolond. Cseberből vederbe?

Értette. Hajdani, téli, hóhullásos, gyermekkori disznóölések villantak föl az emlékezetében, amikor még a Nap is másként ragyogott az égen, amikor a disznótoros vacsoráknak mindig az lett a végük, hogy a férfiak, a feleségeik tudtával s engedélyével jól berúgtak. Azzal kezdődött már a nap is, hogy mielőtt még megfogták, levágták volna a disznót, egy-két pohár „szilvóriumból” bátorságot merítettek, gyűjtöttek. Kiosztották, kinek mi lesz a feladata a disznóölés során, ki hova áll, ki fogja a disznó lábát, és mit tesz. És miután levágták a disznót, „elsiratták” persze. Ebéd után a nagybátyja már *A hargitai fecskemadár hosz-*

Bauer Sándor tűzhalála (olaj, vászon, 100 × 70 cm)

szú útra készül nótát énekelte, majd „brácsázott” az ablaküvegen vagy az asztal lapján néhány vidámabb énekszámot is. De nemsokára már visszatért a szomorú, fájdalmas nótákhoz, az „igaziakhoz”. Szürkület felé, amikor a hegyek felől előgomolygott a sötétség a falu fölé, már a *Pécskai cigánysornál* tartottak, ünnepélyes, szomorú arccal énekeltek, méltósággal, mintha templomban lennének, mint akiknek halottjuk van. A baj akkor kezdődött, amikor eljutottak a *Brassai kávéházban nagy a dínomdánom*hoz. Ez már a részegség kezdete volt. És amikor „a festett arcú orosz tisztokról” szóló részben odaértek a szövegben, hogy a hegedűből – hiába veszi a kezébe az orosz katona – nem jön ki más, csak magyar nóta – egyszerre nyúltak a pohárért. Rezzenéstelen csend lett. Üveges szemmel meredtek az üveges csöndbe, mintha attól félnének, hogyha mozdulnának, eltörrik. Majd – ez már a „vég” kezdete volt – a nagybátyja egyszer csak csikorgatni kezdte a fogait, kilökte a széket maga alól, felállt – a felesége szerint megvadt –, az asztalra ütött, s rekedt, borzongató hangon azt mondta: „Hej!” De ekkor már hullt a könnye is, mint a zápor, és megismételte: „Hej!” Üveges, vérekes szemmel, kötekedő kedvvel, zavarosan körülnézett. Tudták, ilyenkor legszívesebben verekedne, mert kemény, széles vállú, egy tömbből faragott ember volt, de mert még felismerte, hogy a rokonság ül körülötte, fölemelte a jobb kezét, s rekedt, síró, borzongató hangon elkezdte: „Betiltották a magyar szót Csehszlovákiában...” Ez volt a záró szám. Ekkor már a férfiak mind felálltak, összelelkeztek, folyt a szemükből a könny is. „Tisza menti öreg juhász...” Szilaj, vad éneklés volt, amelyet ők, gyermekek a jőzan, csendes hétköznapiokon sosem láttak. Megbabonázva ültek, nézték a nagy, szilaj férfiakat, ahogy sírnak, borsózdott még a bőr is a hátukon.

Borbáth szavaira nem válaszolt.

Igen, ezekben a napokban mást se tett, csak viaskodott, töprengett, önmagában. A színes álmok, amelyeket odahaza megálmodott magának, mint könnyű fehér párafelhők még ott köröztek, lebegtek fölötte, amikor egy nap, ahogy az életben is történni szokott, a kérdés váratlanul magától megoldódott. Maga az élet adott rá feleletet. Belgiumból válasz érkezett, hogy még az érkezése előtt, pár hónappal korábban meghalt a nagybátyja feleségének testvére. Aki egykori ígérete szerint iskoláztatni, taníttatni akarta. És ezzel össze is omlott benne minden. Hirtelen léket kapott a sorsába vetett szikrázó hite is, amely addig

csodás és zabolázatlan volt. A távlatok szivárványos fénye megtört, úgy érezte, kibillent medréből a rá váró idő, s a fényes jövőből józanító jelen, mi több, a tábor durva valósága lett, amelyet addig szinte nem is észlelt. És váratlanul meglátta a hangoskodó, verekedő albánokat, törököket, a búskomor afrikaikat. Meglátta mindazt, amit addig színes álmainak falai elzártak előtte. Törtetlen hitét, magabiztosságát hirtelen kétely, a holnaptól való félelem váltotta fel. Néha már-már sajnálta is önmagát. Szánalmat érzett. Szánalmat a kontrollálatlan álmaiért. „Egy nagy semmi leszel, nulla a hatodikon” – viaskodott magában, hogy aztán, pár nap múlva, egy jó hír hallatán újra magával ragadja az önmagába vetett törtetlen hite. Éppen neki ne sikerülne? Végül is mások mögött sem áll belgiumi nagybácsi, és mi az, ha nem önbizalom, ami egynek-egynek szárnyakat ad. Akár repülhet is? Nap mint nap, néha óráról órára változott a hangulata. Választás elé került, a kérdés számára most már az lett, miként döntsön: Ausztriában maradjon-e, vagy menjen tovább? S ha igen, hová? Felesleges kérdések voltak, ahogy a többi is. Az élet adott rá választ megint, csak éppen ki kellett várni. Időközben megtudta azt is: bármeddig maradhat a táborban, ha nem vállal illegálisan munkát. Ez megnyugtatta. Bár ekkor már szembesült azzal is, hogy segítség nélkül még a munkavállalás sem lehetséges. És rájött, hogy még büszke is lehet a többi idegen között, hogy magyar. Romániai magyar, de magyar. Die Siebenbürgen. Ausztriában jól hangzott ez a szó.

Borbáth ezekben a napokban, pontosan, amikor a legnagyobb szüksége lett volna rá – vagy talán épp fordítva? –, egy reggel eltűnt, nem lehetett tudni, hol jár, csak este és egyre zaklatottabban érkezett haza. Már nem is tanult. És ilyenkor nem lehetett megszólítani sem. Ahogy hazatért, végigfeküdt ruhásan az ágyon, nem állt szóba senkivel. Kezét a feje alatt összekulcsolva, nyitott szemmel feküdt, nézte a plafont, mintha látna is valamit. Aztán egy napon, amikor egy ilyen alkalommal rákérdezett, váratlanul beszédes lett, s kérdés nélkül azt mondta:

– Egyre inkább kételkedem magamban. A megálmodott vágyaimban. Lehet, tévedtem... – Elhallgatott. Felkönyökölt az ágyban, a tekintete elveszett. Üresen bámult maga elé. Sokáig. – Honvágyam van – mondta. – Álmomban lelkiismeret-furdalás gyötör, a szüleimet látom mindig, jönnek és jönnek felém. De valamiért sosem érnek el hozzám. Nem is szólnak, csak

kinyújtott kézzel jönnek felém. És eközben néznek. Majd, mielőtt közel érnének hozzám, hogy hallhatnám is őket, elrebbenek. Csak a könyörgésre kinyújtott, hívó kezüket látom. Erre ébredek meg. Arra, hogy összeroppan a fájdalomtól a mellkasom. Nem akarták, hogy elszökjem. De hát vannak testvéreim, nem vádolhatnak, hogy magukra hagytam őket. – Összegyűrte a kezében tartott párnát, majd, mintha megbánta volna, amit mondott, azzal folytatta: – Piszok nagy ez a Bécs, jól kiépítettük! – És hozzávágt a játékosan a párnáját. – Napok óta a magyar emlékeket keresem.

Elhallgatott. S mert nem folytatta, elmondta ő is, hogy levelet kapott Belgiumból, és hogy mi a válasz.

– Azt ne bánd! – szólalt meg töprengve. Pár másodpercig hallgatott, majd azzal folytatta: – Hatodik hónapja vagyok itt. És az igazság az, hogy itt nehezebb magyarnak lenni, mint otthon. Bárhol vagyok, légüres térben érzem magamat. Napok óta járom Bécs utcáit, nézem a kirakatok feliratait, kutatom a telefonkönyvek neveit, keresem a magyar emlékeket – nincs semmi intézményes kerete a létünknek. Tudom, hogy itt vagy te, ahogy azt is, hogy még százak, ezrek, de ettől még olyan magányos az ember, mintha csillagközi térben élne. Otthon beszélnek még az utcák is, a templomok, terek, szobrok, látom és léptem-nyomon tapasztalom a múltunk jegyeit, még ha néha egy más kultúráé is, amely viszont ott, ha megkülönböztet is, erősít. Önigazolást ad a létemnek. Itt elveszejt. Csak csillogás van és hidegség. Közöny.

Aztán napokig újra nem szólt hozzá. Reggel eltűnt, csak este, táborzárás előtt érkezett haza. Zaklatott volt, nyugtalan, talán nem is evett, le volt fogva, az arca beesett és sápadt lett, a szeme lázasan csillogott. Úgy járt-kelt a szobában, az ágyak közt, mint aki ébren is alszik, álarcot visel, sápadt maszk borítja az egész arcát. Aznap – amikor végül is éjszaka vagy valamikor hajnalban felakasztotta magát – este megállt az ágya mellett, és váratlanul, miközben kutatva a szemébe nézett, mintha csak meg akarna győződni róla, rábízhatja-e a titkát, azt mondta:

– Nem kapom a helyem.

Mindez a hálóban, rögtön vacsora után történt. Kiürült arccal, szomorúan állt, még bólogatott is hozzá, aztán rövid szünet után töprengve folytatta. De ekkor már nem nézett rá.

– Honvágyam van. Nagy. Nagyon nagy. – Majd minden összefüggés nélkül megbökte a mellét: – Ismersz engem, tudod, hogyan gondolkozom, gondolkoztam. Lehet, nem jól éltünk – mondta. – Lehet, nagy marhák voltunk odahaza – folytatta. – Nagy marhák vagyunk. Mindig azt kerestük, ami elválaszt a másiktól. A románoktól, szászoktól. Egymástól. A fájdalmat kutatjuk, a sérelmet! – Hosszan maga elé nézett: – Ha ugyanolyan gonddal és erővel azt kerestük volna, ami összeköti ezeket a népeket, lehet, másképp is élhettünk volna. Ha az egymás iránti jó cselekedetekre is annyit gondoltunk volna, mint a rosszra. Ha mindennap, vagy amikor csak tehettük volna, a rossz emlékek helyett egymásnak egy szép, de igaz történetet mondtunk volna el! – Majd, mintha csak gúnyolódna önmagával is, vagy tudná a rossz szokását, játékosan ránézett: – Igazam van, vagy nincs igazam? Csak a szép történeteinket nem mondjuk el soha. Nem illik bele a fő vonulatba. Nem volt, nincs merszünk hozzá! – Majd: – Bár a románoknak a nemzetté válásban szükségük van az ellenségképre, a bűnbakra. Ezért is nem tanítják Erdély igaz történetét. Ha Erdély igaz történetét tanítanák, akkor hálásak kellene legyenek nekünk! Viszont, ha felismernék a hála igazságát, lekötelezetté válnának, s már nem tudnának gyűlölni. Legszívesebben hazamennék. Még a börtön árán is. Csak hát úgy-e, a szégyen. A szégyen! Én legyek az első? Pedig első is kellene legyen valaki. Például én. Vagy te! – Majd: – Nem itt: otthon a helyem, érted? – Aztán, talán hogy oldja az előbbi szavait, leszállt, s még mielőtt kiment volna, megpaskolta az arcát, s öngúnnal a hangjában azt kérdezte: – Neked vannak-e szép és igaz történeteid, kicsi székely? A románokról? A szászokról? A cigányokról? Vannak? – Összeráncolta a homlokát: – Mondd el, amíg nem késő! – mondta végül, és otthagya.

Iratkozzon fel a Magyar Napló levelezőlistájára!

Küldje el nevét és e-mail címét az info@magyarnaplo.hu

e-mail címre, vagy iratkozzon fel honlapunk Hírlevél rovatában:

www.magyarnaplo.hu

LACKFI JÁNOS

A távolság

A távolság közöttünk... Attól a pillanattól fogva, hogy láttalak kiszállni abból a liftből, fejemben szaladgált apró másolatod, képzeletem szorgalmasan termelte a jeleneteket, mit csinálhatsz most, fürdesz, olvasol, tanulsz, vagy valaki mással találkozol, mész buliba, igazából sejtettem, hogy bár az én fejemben kicsinyített másod megkezdte életét, a te fejedben senki nem szaladgál, aki rám hasonlítana, tenni kellett hát róla.

Ekkor hívtalak

el arra a nevezetes első teázásra, hogy aztán hat órán keresztül beszéljek lyukat a hasadba, és a köztünk lévő távolság lerövidült egy kisasztalnyira, ha előszedtem volna egy mérőszalagot, egzakt módon megállapíthatom, hogy a két csésze egy méteres távolságon belül helyezkedik el, ott voltál karnyújtásnyira, sejtjeid milliárdja ott remegett egészen az én milliárdnyi sejt kocsonyám közelében, szemsugaram keresztezte szemsugarad, a két indázó növény pedig, kettőnk lelke alighanem kicsit egymásba kuszálódott ennyi idő alatt.

Míg zagyva beszédemmel elkábítottalak, észrevétlenül madzagot hurkoltam a kislábujjadra, közönséges piros pamutfonál, talán abban a pillanatban is rengeteg nagymama és anyuka kötött idéetlen pulóvert, sálát, lábszárvédőt gyerekének ugyanilyen anyagból.

A bolti fonál bevált, működött, attól fogva ha csak megmozdultál, bennem a fájdalom jelezte, hogy távolodsz, elutazol, máshoz közeledsz, vagy akár csak saját fenyegető belső örvényeidbe ugrottál fejest, és most pereg a fonál a mélység peremén, surrog hangtalan. Így van ez ma is,

*huszonnégy-huszonöt év óta
 hiányod időnként belém tép olyankor is,
 amikor csak vásárolni, misére, ügyet intézni
 vagy valakivel beszélgetni szaladtál le,
 időnként elutazol, és az autó, a busz mögött
 nyúlik a fonal végtelen hosszan,
 füvek közt surran, bokrokba akaszódik,
 én pedig idehaza küszködöm
 a vonszolódó fájdalommal,
 ha pedig én utazom, a repülőt a földdel
 összekötve ugyanígy feszül a zsinór,
 érzem, ahogy forgolódsz álmodban,
 ahogy kimész vécére, a konyhába vizet inni,
 ahogy sétáltatod a kutyát, hozod-viszed
 a gyerekeket, én pedig lámpasoros
 rakpartokon keresem a nyomodat,
 várfokra kiállva mélységekbe pillantok,
 zuhogó folyók szédítik tekintetemet,
 észveszejtő mintázatokká összerakott
 kőhalmok, épületek zezugait járom,
 és ebben a labirintusban próbálok
 visszatalálni hozzád, Ariadné.
 Kötélhúzás az életünk, és csak azoknak
 a pillanatoknak van valódi értelmük,
 csak azok éltetnek igazán, amelyekben
 a távolság közöttünk megsemmisül,
 és végtelen hosszú kötelékébe gubancoltan,
 mint a selyemhernyó, bebábozódunk.*

Kitelepítettek 1950 (olaj, vászon, 130 × 80 cm)

CSONTOS JÁNOS

Leányfalui szonettek

Reneszánsz

*Régi helyen, elcsúszó időben.
Még innen a végső krízisen.
Várva, hogy az Ég mégis izen.
Oszló lélek foszladozó bőrbén.*

*Nem lehetne ennél szebb tavasz,
derűsebb és kontúrosabb színek.
Mielőtt még majd lapot teríték,
Istenem, az életbe ragassz!*

*Volt alázat, s nem volt még bölcsesség,
s most a böles, ím, alázattalan.
Saul-fordulásnak napja van:*

*nem segít a pogány baziliszkus,
minden út végén ott van Damaszkusz –
töltsön el a szolgáléptű szentség.*

Erózió

*Rációhon eróziója
homokján léhán elpihensz,
míg emóció-kvóciens
nem lesz többé az élet sója.*

*Bízz, hogy mindez átmenet
(s átmenet minden, mindhalálíg,
amit a Teremtés felállít),
titkos tájakra átvezet:*

*mind idegen, s mind otthonos.
Új a ház – mégis mért romos?
Mit téblábolsz e háborúban?*

*Szívedbe béke költözött –
megbújsz Krisztus-kereszt mögött,
pirkadatokba alkonyultan.*

PÖSA ZOLTÁN

Angelusi színjáték Csontos János: *Angyaldekameron*,
Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2015

Vannak íróársak, akiknek az életművéről az ember az alapvető stílusbeli különbségek ellenére olyan mondatokat kénytelen leírni, amelyek skizofrén képzeteket keltenek benne. Mintha önmagamat kellene jellemeznem – nevettem el magam többször is, amikor Csontos János *Angyaldekameron* című különleges megaregényéről jegyeztem le a gondolataimat. Alföldy Jenő irodalomtörténész találóan nevezi Csontot „manierista” művészek, akinél a forma és az autentikus nyelvi köntös kiemelten fontos szerepet játszik. Ez a kijelentés jó alkalmat teremt arra, hogy dióhéjban utaljak e zavarbaejtően sokágú életmű korábbi stációira, amely mintegy harminc kötetben jelent meg eddig, nem beszélve a kiemelkedő építőművészekről és íróársairól forgatott portré- és riportfilmjeiről és a megszámlálhatatlan kritikáról, publicisztikáról.

Számos gazdag metrikájú Csontos-verskötet (*Menekült iratok*, *Szabadulási mutató*, *Határfolyam*, *Szajnaparti szonettek* magyarul és franciául, *Haikunaptár* magyarul és bolgáruul) mellett kiemelkedő az *XL*, a költő negyvenedik születésnapjára megjelent, összegyűjtött verskötet (Széphalom Könyvműhely, 2002) és a *Delelő* című újabb összegyűjtött verseskönyv (Magyar Napló, 2011). Az újabb négyéves költői termést a *Tíz év kínálja* (Magyar Napló, 2015). Meggyőző manierista teljesítmény a *Szonettregény* (Göncöl, 1997) is, amely tizenhárom szonettkoszorból, azaz 195 szonettből és egy ráadás-mesterszonettből áll: egyszerre gigantikus lírai és epikai szó-katedrális. Van Csontosnak parafráziskötete (*Para*, Magyar Napló, 2007) és bravúros „kiegészítései” is József Attila töredékeihez (*Száz év talány*, Éghajlat, 2008). (Utóbbi anyagából Császár Angela, Erdélyi György, Grensó István és Miklós Szilveszter közreműködésével 2015-ben versszínházi előadás is született *Világegész és töredék* címmel.) Csak érintőlegesen utalnék ezúttal nagyhatású, főként a Magyar Nemzetben megjelent, esszébe hajló publicisztikáiból összeállított köteteire (*Gondolatok a lomtárban*, *Kétezer leütés*, *Polgári kaszinó*, *Ezüstkor*, *Europa*

Nova, *Karnevál*). Meg kell említeni még beszédes című kispróza munkáját (*Apróza*, 1991) is, amely a most tárgyalandó kötetnek akár prolegomenája is lehetne; vagy a bizonyítéka annak, hogy írónk a rendhagyó novellaműfajban is kezdettől otthon van.

Rátérve a Magyar Napló szerkesztésében 2015-ben megjelent (faj)súlyos új – és Csontostól valójában a legelső – nagyregényre: az *Angyaldekameron* (Tandori Dezső egyik kedvenc kifejezésével élve) „lendületével megsodorja” a befogadót, olvastatja magát, éppen ezért – nem mindennapi méretei dacára – viszonylag hamar sikerül végigjutni rajta. Többet mond a hatszáz oldalnyi terjedelem megállapításánál az, amit a József Attila-díjas költő, író (vagy e regény esetében talán inkább író, költő) maga is elárul az *Angyaldekameron*ról. Csontos János már-már matematikusi precizitással tervezi és formálja meg minden művének durva- és finomszerkezetét. Le sem tagadhatná, hogy majdnem a másodéves szigorlatig jutott el matematika–fizika szakosként közös alma materünkben: prózai munkáink, esszéink újra meg újra visszatérő helyszínén, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen. Ám akkor ráébredt valódi angelusi hivatására és leendő, „infernálisan zaklatott” foglalkozására: költő, író lesz, aki újdonságként, újságíróként keresi majd (gyakorlatilag mindmáig) a kenyerét. Ezért kezdte huszonegy évesen előlről a tanulmányait magyar–francia szakos bölcsészként – hogy az élete ezzel is bonyolultabb legyen, újra kellett felvételiznie. A regény paramétereire térve: a külső (durva) szerkezet héját éppen a nettó egymillió karakter alkotja. A regény szövege ezen belül pontosan száz fejezetre tagolódik, s e passzusok mindegyike éppen tízezer írásjeltől áll össze. Ez a látszólag külsődleges szempontok nyomán leírható váz kemény tartást ad a gazdag asszociációs bázisú, megannyi vonatkozási rendszerbe sűrített nagyepikai alkotásnak.

A finomszerkezethez tartozik az a törekvés, hogy az *Angyaldekameron* az egyelőre imaginárius szférákban létező prózaálmom, egy elképzelt regénytriptichon egyik mellékoltára, amely a dédelgetett „transzcendens” szuperalkotás, a főoltárnak szánt *Napregény* mellett foglal majd helyet. (Csontos a textusban elárulja: a másik mellékoltár – szintén egymillió betűvel, de más „szorzótábla” szerint – az *Ezeregy nappal* címet viseli majd.) A majdani „filozófiai” főépítményről sok mindent elárul már az elkészült első rész címe is: *Angyaldekameron*. Az író maga is elmélkedik az ízig-vérig modernista, önmagára újra és

újra reflektáló, a narrátori szerepből kibeszélő opuszban arról, hogy a címbeli „angyal” szó arra is utal: előző életében minden gyermek angyal, az égi és a földi birodalom közötti éterben lebegő teremtmény, aki a születéskor a földre száll, a konkrét világban inkarnálódik. Ugyanakkor az „angyal” szó utalhat arra is, hogy a művészi talentummal megáldott ember – az író, az újságíró, a költő, a szobrász, a festő, az építész, a zenész, a színész – mind-mind duplán angyal: küldetésénél fogva hid ég és föld között.

A cím második fele, a „dekameron” Boccaccio egyetemességre törekvő profán regényfűzérére alludál. Én szívesebben adtam volna inkább dantei utalással az *Angyali* (vagy *Angelusi*) *színjáték* címet a könyvnek, hiszen Dante *Isteni színjáték*ának teljességigényével öleli fel Magyarország (a regényben Hunföld), egy város és falu (Úzvár/Ózd és Csalános/Hódoscsépány), valamint egy puhának hazudott, de sokkal inkább posványos diktatúrában született, a csendes adminisztratív rendszerváltoztató forradalomban, majd a „szép új világban” felnőtté érlelődő író, költő, publicista, továbbá közös (immár mindkettőnk számára múltbéli) munkahelyünk, a Magyar Nemzet hétköznapijait és a XX–XXI. századi művészvilág útvesztőit. Csontos nagyregénye mitológiát teremt a hétköznapiokból: az *Angyaldekameron* enciklopédikus szintézisigénnyel írja le újabb korunkat mind eszméletörténeti, mind társadalmi szempontból – így csatlakozik a hiánypótló irodalmi alkotások sorához. A regény „cselekményfolyama” önmegszólító tónusban, egyes szám második személyben, örök jelenidőben, egyszerre lírai-szubjektív folyamként és objektív tényközlésként jeleníti meg egy különleges ország, tájegység és egy különös életsors kiemelt stációit, vállalva az aleatorikus szerkesztésmódot és az önéletrajzi ihletésű nagyregényeknél elkerülhetetlen mozaikosságot.

Áttérve a „tartalmi vonatkozásokra”: Csontos János nagyregénye három rétegre tagolódik: Úzvár (Ózd), Csalános (Hódoscsépány) és Hunföld (Magyarország) költőien önkényes és valahol mégis objektív története, a család históriája és az író költői önéletrajza. Igen izgalmas intellektuális játék a sajátos, burkoltan beszélő nevek megfejtése. Elismerésre méltó, a kettős, objektív–szubjektív közlésformát segítő lelemény az angyalmetafora, amely úgy tárja elénk a szülőváros, Ózd (a regényben: Úzvár) és annak szűkebb csatlakozó tartománya, Hódoscsépány (a regényben: Csalános) történetét, mintha az angyal a földre száll-

lása előtti köztes létben, ég és föld között pásztázná végig a földet, ahol majd Csontos (a regényben: Győri) Jánosként a XX. század 62. évének június 16-i napján e világra kényszerül. (Amely dátum egyébiránt a világ teremtésének napja: ezért játszódik Joyce *Ulyssese* is épp ekkor.) Imponáló ironiával idézi meg az *Arvisura* című, sokak által vitatott, ózdi vonatkozásokban gazdag „őstörténeti szintézismunkát”, amely szerint hunok, úzok, palócok, magyarok egykor egy Atlantiszhoz hasonló (ataiszi) szigeten éltek édeni teljességben, majd szerteszedtek a világban, s most magyarként élnek Európa közepén, a Kárpát-medencében. A mű polifon módon jeleníti meg az úzvári úzok históriáját, a legendás vasmű és a bányászat hiteles történetét – a bányászatét, amely hosszú időn át adott kenyeret Ózdnak és vonzaskörzetének. Elénk tárul Úzvár és Miskád (Miskolc) irodalmi panorámája, kiemelkedő művészekkel (Lorendzó alias Szabó Lőrinc) és korán feledésre ítélt, közepes képességű alkotókkal együtt.

A regény második rétegében megismerhetjük az édesapa családjának (a samuföldei/abasári Győri/Csontos famíliának), valamint az édesanya családjának (az olasz származásra utaló nevű Toszán/Talián famíliának) a históriáján át a történelem megannyi meghatározó mozzanatát: a vesztes harcokat; a tatár, török, osztrák, német, orosz elnyomókkal folytatott küzdelmet; a két nagy háborút; a világtörténelem legizgalmasabb békediktátumát; illetve a kommunizmus és a posztkommunizmus, valamint a közjük ékelődő rendszerváltozás sajátos olvasatú történetét.

A regény legizgalmasabb, legeredetibb szegmense a harmadik, a fő-főszöveg: „Győrijános” életállomáinak lengén költői regéje. A világra testesült angyal beleszületik egy félig munkás, félig szegényparaszt életformát mutató közegbe. Csontos modern mesemondóként, az olvasót elvarázsolva – olykor sírásra, máskor nevetésre készítő szuggesztivitással – idézi meg a Győri és a Toszán nagyszülőket, markáns erényeikkel és szeretetreméltó emberi gyengeségeikkel együtt. S önmagát, a narrátort is, aki sokáig egykének indul. Könnyezettető és megmosolyogtató gyermeki csínyekkel együtt felvonulnak előttünk a macsó-földi (matyóföldi, mezőkövesdi) kollégiumi esztendők; a szomorkás úzvári gimnáziumi évek; a rohejesen tragikus cékládi/ceglédi előfelvételis katonaév; a Derekszegen/Debrecenben eltöltött másfél éves „tétékás” kaland; a rádöbbenés az igazi hivatásra; illetve a remek-rettenetes öt év a bölcsészkaron. Csontos hi-

teles történetét adja az egyetemi újságírásnak, az egyre lazulóbb, de a rendszerváltozásig mindvégig működő cenzúrával folytatott sziszifuszi küzdelemnek; a korai, a rendszerváltozással egybeeső derékszegi/debreceni, majd szentemili/szentendrei és beretvási/hajdúböszörményi lapalapítási kísérleteknek; s a korszak túlértékelt kanonizáltjaival folytatott író-újságírói küzdelmeknek is, amelyeknek köszönhetően olykor a zeniten, máskor meg a „nadíron” áll az írástudó angyal pályáíve.

Hiteles, belülről átélte iróniával, hittel, szépségszissel teli szenvedéssel és megannyi vígságtörténettel ismerjük meg az *Angyaldekameron*ból annak az embernek az (ön)portréját, aki a pártállami években a nehezebb, de igazabb (antikommunista) utat választotta; akárcsak a hűséges hitvest (Édeskét) és a háromszoros apaszerepet. Tanulságos, ahogy a valódi értékeikhez képest mindmáig háttérbe szorult Kilencek (a regényben: Koloncok), s rajtuk kívül is számos neves író és építész alakmárai végigvonulnak a regényen. Telitalálatosak a beszélő álnevek (Tarkaréti/Mezey Katalin; Regáti/Oláh János, Tündökletessy/Kovács István stb.). Az író és a recenzens magántörténete e területen is összefonódik: „hasonló a hasonlóknak örül” alapon jómagam is nagyrészt a regényben „kódolt” íróársaknak (Hannuskának/Jókai Annának és másoknak) köszönhetem hangsúlyos jelenlétemet irodalmunkban.

A recenzens és író életútja még szorosabban összefonódott a szépírói hivatás számára olykor komplementer, máskor hátráltató mesterség, az újságírás tereumában; hiszen a „jóindulatú” szakma igyekszik az író-újságírót nem az általa létrehozott értékek nyomán megítélni, hanem „írók közt zsurnaliszta, újságírók között literátor” kakukkfíókaként kategorizálni és degradálni. Életpályáink gyakran keresztezték egymást már a Pesti Hírlapnál és az Esti Hírlapnál is; ám egyértelműen, másfél évtizeden át mégiscsak a Magyar Nemzetnél, ahol Csontos János 1994-től kisebb-nagyobb megszakításokkal szinte napjainkig, közös lapunk „eltévelyedéséig” volt meghatározó publicista és főmunkatárs. Olvashatjuk a regényben a Nagyítás című, kérészéletűnek bizonyult hetilap objektíven, modellértékűen bánatos történetét is, amely egyben példázat is hűségről és cserbenhagyásról. Az *Angyaldekameron* szinte tegnap ér véget, fölemelően szomorú lezárással: egy tengerparti jelenettel, ahol az ötvenéves, kiugrott angyal megpróbál még egyszer utoljára (sután, de végül is sikeresen) szárnyak

nélkül is az esti habok fölé emelkedni: „Nincsen új mítosz a Nap alatt. Miközben törölközől, azon túndódsz: talán indíthatnál mégis inkább egy dekameronnal, úzvári dekameronnal, angyaldekameronnal. De bármi történjék is, ne feledd: regényt írni lehetetlen küldetés; napregényt írni hatványozottan az.” Az utolsó mondat természetesen megegyezik az elsővel: a keret bezárult, a kígyó önnön farkába harapott.

Befejezésként szeretnék szót ejteni arról, amit több kortárs magyar íróval közös prózaepikai törekvésként írhatnánk körül az *Angyaldekameron* esztétizáló passzusainak nyomán is. A XX. század második felében megjelenő prózai munkák derékhatát jó esetben példázatszerűen vázlatos kisregények, elbeszélések vagy – rosszabb változatban – az üzenetmentes szövegszerűséghez, sőt, az eredetiséget tagadó, eltorzult epigonizmushoz közelítő nagyepikai alkotások képezik. Kezdjük az utóbbiakkal. Az újabb kori, hazánkban tévesen posztmodernnek titulált üzenetmentes nagyepikai alkotások egyszerre tagadják meg a transzcendencia, az üzenet és a társadalomkritika létfontosságú misszióját. A posztmodernnek kinevezett hazai írók nem kívánják meghatározni az ember helyét sem az Istentől teremtett világegyetemben, sem a földi világban. Lemondanak a művészet örökös és megkerülhetetlen szerepéről: emberi küldetésünk szentségének és jelenlétünk méltóságának meghatározásáról. Ezt az értéktagadó magatartást a hetvenes évek elején mértékadónak kikiáltott literátorok kinevezték újfajta kánonnak, ami nagyon is a kedvére való volt a hanyatlásában is szívós kádári diktatúrának és a diktatúrát túlélte neoliberalizmusnak. Oláh János szavaira utalva: a megokosodott és hanyatló szocialista hatalom már nem kívánt a kegyenceitől direkt politizálást, hanem azt várta és várja el, hogy árnyaltan hitelesítsék a rendszerváltozás előtti rafinált hatalmi önkényt, majd a rendszerváltozás után a liberális demokráciának álcázott kizárólagosságát. Nota bene: az író mondjon le a világnézeti önreflexiókról és a társadalomkritikáról, s vegye adottnak, legitimnek a Kádár-korszakot, majd pedig a hasonlóképpen szívós neoliberalizmust.

A hamis, visszaszorulóban lévő, de még ma is erőteljesen jelenlévő kánonon kívül rekedtek a teljesség igényével megrajzolt, a valóságot mítoszi szintre emelően egyetemes érvényű mitologikus nagyprózával vezérlik vissza az olvasót a valódi irodalomba, amelyből végre konkrétan is meg lehet tudni, hogyan is él-

tünk a hatvanas, hetvenes, nyolcvanas évektől mindmáig. Oláh János említett, *Két alku között* (Magyar Napló, 2013. október) című lírai vezércikkére is utalva, azt némiképp kiegészítve: a mítoszteremtő, ám világunkat a maga konkrétságában is hitelesen ábrázoló, hiánypótló művek közé tartoznak Jókai Anna nagyregényei, Mezey Katalin mitizálóan realizstikus kispróza-folyamai és regényei, Oláh János *Közel* című nagyregénye, Temesi Ferenc nagyepikai alkotásai, Majoros Sándor, Kontra Ferenc, Nagy Zoltán Mihály és – az esszé szerint – Pósa Zoltán regényei. Nos,

Csontos János *Angyaldekameron* című regényének talán a legfőbb érdeme, hogy általa e kiegészítendő, folytatható, folytatandó sor új, értékes mítoszalkotó nagyepikai alkotással bővült. Őszintén remélem, hogy elkészül a triptichon második és harmadik része is, s egyébként is továbbépül a mindinkább kanonizálódó, kánonon kívüli kánon, amely e sorok írójának szerény véleménye szerint „dicstelenül dicsőséges” korunk legmaradandóbb lenyomatait tárja az utókor olvasói elé – remélve Nagy Lászlóval együtt, hogy emberarcuk lesz.

Fiú fegyverrel (olaj, vászon, 100 × 70 cm)

MUDRICZKI JUDIT

„A bennrekedt történetek folyton körbejártak”

Személyes, kulturális és metanarratív emlékezet Kontra Ferenc *Angyalok regénye* című művében

2014-ben az Ünnepi Könyvhétre jelent meg Kontra Ferenc 19. könyve *Angyalok regénye* címmel. Az első pillantásra könnyed és szórakoztató olvasmányok tűnő könyv sajátosan lebilincselő, egymáshoz lazán kapcsolódó történetek sorával gazdagítja a szerző prózai életművét. Az olvasóban hamar kialakul az érzés, hogy egy rejtelmes történet felderítésének válik részévé, hiszen a legelső fejezet azzal zárul, hogy végtelennek tűnő Fibonacci-sorként kidomborodó holttestek sora tarkítja egy folyó felszínét. Ennek ellenére a könyv nem krimi, ám az olvasó és a prózaszöveg dialogikus viszonya találoan jellemezhető a nyomozás metaforájával, és ezt a mozzanatot a szerzői intenció is megerősíti. Kontra Ferenc egy interjúban az alábbi szavakkal mutatta be saját művét: „rejtélyes a címe, és rejtélyes maga a történet is. Olyan könyveket szeretek írni, amiben van valami titok, ilyenkor az olvasó lesz a társam, akivel együtt járunk a rejtélyek nyomában” (Zámbó 2014, o. n.). Jelen tanulmány célja az, hogy segítséget nyújtson az értelmező befogadó számára ennek a sajátos irodalmi rejtélynek a megfjtéséhez azáltal, hogy bemutatja a könyv prózapoeitika vagyis szövegszervező elemeinek (Thomka 1981, 1371–1372) komplexitását, amely meglátásom szerint a személyes, a kulturális és a metanarratív emlékezet hármasságán alapul.

Az életrajzi író személyes emlékezetének megjelenése Kontra Ferenc prózájának visszatérő sajátossága, és ez alól a 15 fejezetből álló *Angyalok regénye* sem kivétel. A *Vedran legyőzi a szörnyet* című fejezetben például az író gyermekkorának meghatározó helyszíne, az Adria jelenik meg, ahol együtt búvárkodott a horvát és olasz gyerekekkel. A *Novi Sad*-ban a közelmúlt fegyveres zavargásait idézi fel nemcsak az író, hanem minden bizonnyal nagyon sok olvasó emlékezetében is a fegyver kibiztosításának hangjára hasonlító kattanás, amelyet ezúttal az Astra műholdvevő készülék karának átállítása ad ki. Más fejezetekben a történelmi szereplők jelenlétét szintén a szer-

ző személyes érintettsége indokolja, amelyet ő maga a következőképpen foglalt össze:

Vannak történetek, titkok, melyek foglalkoztatják az embereket. Szólhatnak ismert és ismeretlen emberekről. Engem hosszú ideje foglalkoztatott Cellini, Rudolf és a nagybátyám sok párhuzamot mutató élete. A megszállottság elviszi az embert az eredeti helyszínekre: Firenzébe, Malinskára és Nürnbergbe is. A saját nyomozásom nélkül meg sem tudtam volna írni a könyvet (Baranta 2014, o. n.).

Kontra Ferenc művében a szerző megszállottsága az életrajzi személyek és a fiktív szereplők nézőpontjának sajátos elegyeként érhető tetten. A *nürnbergi rab* című fejezet narrátora magyar író, aki egy családi ereklyének számító újságcikk nyomán megpróbálja felkutatni Nürnbergben azt a fát, ahol Sándor nagybátyja megkéselte szeretőjét, majd öngyilkosságot követett el. A szövegnek ezen a pontján az életrajzi író és fiktív narrátor beszédmódjának határai összemossódnak, és az olvasó már közvetlenül válik részévé egy büntény felderítésének, amely az életrajzi szerző családjának emlékezetéből bukkan fel.

A személyes emlékezet viszont olyan értelemben is meghatározza az *Angyalok regényének* poétikai felépítését, hogy a 15 fejezet egymástól eltérő narrátorai még a történelmi szereplők sorsát is az egyén szemszögéből ábrázolják. Nem véletlen például, hogy Habsburg Rudolf elsősorban nem koronahercegként, hanem mint Bernhardine szeretője és egy számára addig idegen kislány édesapja jelenik meg a horvátországi Malinskában. Az ő példája az egyes történetek szereplőinek személyes nézőpontját is jól szemlélteti, akik általában „idegenként”, kívülállóként vagy kirekesztettként vannak jelen az adott történet keretein belül, és ez a különös egzisztenciális állapot ábrázolása nemcsak a Kontra Ferenc-életmű, hanem egyúttal a vajdasági magyar irodalom visszatérő motívuma is (Toldi 2009, o. n.).

A kulturális emlékezet szövegformáló erejéről azt mondhatjuk, hogy jóllehet a szerző bevallása szerint a könyv az egykori Jugoszlávia regénye (*Belépő* 2014), az olvasó egy nemzeti identitás tekintetében heterogén, leginkább közép-európaiként jellemezhető szellemi örökség megjelenítésével találkozhat, amely térben és időben is hatalmas távlatot ölel fel. A történetek színterei sorában Firenze, Monaco, a dalmát tengerpart, Drávaszög, Szarajevó, Eszék, Vukovár és Újvidék jelenik meg, időben pedig a XVI. századtól kezdve

Elhangzott az Írott Szó Alapítvány *Újrealizmus és modern népiség a mai magyar irodalomban* című konferenciáján, 2014. október 6-án.

napjainkig több idősik is jellemzi a prózai szöveget. Nyilvánvaló, hogy a felidézett szellemi örökség alapja a szerző személyes emlékezete, amelyet azonban a narrátornak a történelmi távlat segítségével kiteljesedő értelmezői nézőpontja határoz meg. A kopácsi réten álló kastélyt például Kontra Ferenc gyermekkorában Tito vadászkastélyaként ismerte meg, ahová az úttörőcsapattal látogattak el, és csak később tudja meg, hogy az épületet valójában annak a mayerlingi kastélynak a mintájára építette Rudolf koronaherceg, ahol később véget vetett szeretője és saját életének is (*Beszélő* 2014). Az *Angyalok regényében* azonban a szerző nem személyes, gyermekkori élményét, és nem is a történelmi alak tragédiáját önti szavakba, hanem egy fiktív elbeszélés keretén belül a színtársulat előadása és a nádasban fellobbanó tűz segítségével teremti meg az adott helyhez közvetlenül is kötődő tragédia és veszteség érzetét.

A könyv poétikai terében jelenlévő kulturális örökség motivikus komplexitását – a Fibonacci-számsort a nyulak szaporodásával illusztráló példától Dürer nyúl-ábrázolásának a prózaszövegben való beágyazottságáig – rendkívül személetesen érzékelteti Bence Erika tanulmánya. Az irodalmár találoan állapítja meg, hogy az „*Angyalok regénye* [...] enigmák, rejtélyes utalások sorozatára épül, amelyeknek feloldása újabb alkotások, legendák és történetek világához vezet el az olvasót, miáltal a Kontra által létrehozott regény egy önmagát generáló, folytató, hatványozó szövegvilággá alakul” (Bence 2014, 132). Az olvasó számtalan olyan motívumot fedezhet fel, amelyek több fejezetben különböző változatban jelennek meg. A Medúza fejét levágó Perszeusz hőstette például először *A firenzei ötvösmester* című fejezetben bukkan fel, amely Benvenuto Cellini szemszövegéből meséli, hogyan készült a firenzei Medici család megrendelésére Perszeusz bronzszobra, és miként akarta ezt riválisa, Bandinelli meghíúsítani. Ugyanez a görög mitológiai történet *A Tökösi-erdőben* című fejezetben már a vándorszínészek által eljátszott színdarabként köszön vissza. A koronaherceg erdőbirtokán az előadás közben a nádasban felcsapó lángok ugyanakkor motivikus szinten felidézik a bronzöntő katlan tüzét, amelyben az előző fejezet Cellini szobra készült. Az ehhez hasonló, a művész – szobrász, színész vagy író – mint alkotó ember munkáját tematizáló történetek miatt nevezi Bence Erika művészregénynek az *Angyalok regényét*, hiszen az a művész küzdelméről szól saját művészetének anyagával, legyen az ön

vagy éppen maga a prózanyelv (Bence 2014, 131). Az alkotó művész küzdelmének börtönét egy valós börtön, az először Cellini történetének helyszínéeként felbukkanó Angyalvár is jól érzékelteti, amely a szöveg több fejezetében is visszatérő motívummá válik, és metaforikusan azt a helyet jelöli, ahol a teremtés gyötrelmével küzdő ember számára egy védőangyal ihlető megjelenése hozza el a megváltást, a műalkotás létrejötte szempontjából szükségszerű látomást vagy „isteni szikrát”. A prózaszöveget átható angyalszimbolikát elég nehéz lenne pontosan és részletesen feltérképezni, ám annak szerepét a szerző egy rádióinterjúban a következőképpen határozta meg: „amikor a természettudomány már nem tud válaszokat adni, akkor ebbe a hiátusba kerülnek be az angyalok” (*Beszélő* 2014).

A szövegszervező elemek dinamizmusának és egyúttal a könyv narratológiai sajátosságának megértését azonban véleményem szerint egy olyan szövegszervező réteg felfejtése is segítheti, amelyet metanarratív emlékezetnek is nevezhetünk. A hagyományos regénytől eltérően az *Angyalok regényének* nincs egyértelműen követhető epikai szerkezete, ezért nem könnyű még azt sem meghatározni, hogy ki a főhőse, és miről szó a cselekménye. Vannak azonban visszatérő epikai elemei, így a különböző poétikai struktúrák jelenléte – ismétlődő szereplők, történetszálak, illetve motívumok (például a vezeklő vagy védőangyalé) –, mégis biztosítja a szöveg globális kohézióját és narratív koherenciáját. Ennek talán a legszembetűnőbb megnyilvánulása az egyes fejezetek első bekezdésének belső szerkezetére jellemző rekurzivitás, ami a nyitó mondatnak vagy szószerkezetnek az első bekezdés végén való szó szerinti ismétlődését jelenti. Ez a sajátosság, amelyet a *Mint a harmatot* példájával szemléltetünk, a könyv minden egyes fejezetére jellemző.

Mint a harmatot, felragyogtatta a tavasz. A hirtelen növekvő, nedves rügyek rózsaszínjéből nehéz cseppek hulltak csirizesen az útra. A gesztenyesoron kiütkezött lassan a tavasz. Megjelentek az első iskolakerülők. Vitte őket a szabadság, **mint a harmatot** (Kontra 2014, 203).

A prózaszöveg történetei közötti kapcsolatok meghatározását tovább nehezíti az is, hogy műfaji besorolás tekintetében nehéz eldönteni, vajon a könyv regényként vagy novellafüzérként olvasandó. Jóllehet a cím a „regény mivolt” érzetét erősíti, az egyes fejezetek

önálló novellaként is megjelentek 1999 és 2013 között különböző periodikákban. Azt azonban érdemes megjegyezni, hogy a legtöbb esetben a novellák címe eltért a későbbi fejezetek címétől, ahogy azt az alábbi áttekintő felsorolás is mutatja:

1. *A Fibonacci-sor – A Fibonacci-sor* (Tiszatáj 2011)
2. *A firenzei ötvösmester – Artemio mester feltámadása* (Magyar Szó 2013)
3. *A Tökösi-erdőben – Vándorok* (Forrás 2011)
4. *Rudolf – Vadászat a tengeren* (Tiszatáj 2012)
5. *Rovinj császára – Rovinj királya* (Magyar Napló 2006)
6. *A regőcei orvos – Rajzos történet Csáth Géza orvosi naplójából* (Kortárs 2009)
7. *A nürnbergi rab – A nürnbergi anziksz* (Bárka 2010)
8. *A szarajevói könyvtár – Forester alezredes visszaemlékezéseiből* (Látó 2011)
9. *A három szín – A három szín* (Kortárs 1999)
10. *Hotel Osijek – Hotel Osijek* (Magyar Napló 2007)
11. *A vukovári ajándék – Lelet* (Látó 2009)
12. *Novi Sad – Memorial* (Tiszatáj 2002)
13. *Vedran legyőzi a szörnyet – Vedran legyőzi a szörnyet* (Tiszatáj 2009)
14. *Mint a harmatot – Mint a harmatot* (Magyar Napló 2012)
15. *A monacói aranyhal története – A monacói aranyhal története* (Horvátországi Magyarság 2011)

Ez az eljárás azonban nem számít újdonságnak Kont-ra Ferenc életművén belül, hiszen az írás közben formálódó epikai szöveg megjelentetése kapcsán saját írói gyakorlatáról már 2007-ben így nyilatkozott:

Sohasem kevertem a műfajokat, ez is igaz. Még regényt és novellát sem tudtam párhuzamosan írni. A regényből sem tudtam kiugrani soha egy novella kedvéért. Inkább a regények lekerekedő fejezeteit küldtem el elbeszélés gyanánt a folyóiratoknak, amelyek nemigen szerettek regényrészleteket közölni. De előfordult ennek az ellenkezője is, néhány novellából változtatás nélkül lett regényfejezet. A közös nevező ilyenkor mindig az egyes szám első személyű elbeszélő volt (Bíró 2007, 37).

A szerzői intenciótól függetlenül az *Angyalok regényének* poétikai sajátosságát talán úgy ragadhatjuk meg leginkább, ha olyan novellakoszorúnak tekintjük, amely a regény epikai struktúrájába rendeződik. Ezt az epikai struktúrát azonban a szerző olyan európai minták alapján hozza létre, mint például Italo

Calvino *Ha egy téli éjszakán egy utazó* (1979) című regénye, és a hagyományos regényszerkezettel szemben folytonos reflexióra és a szöveg narratívájával folytatott dialógusra készíti az olvasót. A metanarratív emlékezet így arra a poétikai eljárásra utal, amelynek segítségével a szöveg nemcsak az életrajzi szerző személyes emlékeit, illetve a történeti szereplők kulturális örökségét, hanem a Kontra-életmű önálló novellaként már megjelentetett darabjait is felidézi a művelt olvasó számára.

Annak érzékeltetésére, hogy a korábbi novellákhoz képest az *Angyalok regényébe* foglalt szövegegyesség milyen szövegbeli eltérést mutat, és a poétikai eljárások miként formálják a novellaszöveget regényfejezetté, *A monacói aranyhal történetének* konkrét példáját szeretném felidézni. A mellékletben kiemlésekkel ellátott formában olvasható a könyv utolsó fejezetének első két oldala, ahol a kurrens szedésű szöveg a mind a regényben, mind a novellában egyező szakaszokat idézi. A kiskapitálissal szedett szövegrészek kizárólag az önálló novellaként megjelent változatban, míg a kurzív mondatok, illetve szavak csak a regényben olvashatóak. A könyvfejezet érdekében eszközölt változtatások elemzése során legalább három szövegalkotási sajátosságot figyelhetünk meg.

Először is: az egykori novella mottója beépül a regény epikai szerkezetébe, és az idős férfi útbaigazító kommentárjában keveredik egy 1964-es Bobby Solósláger olasz mondatával, amelynek idegenszerűsége és az idős férfi válaszána látszólag nem referenciális jelentéstartalma erős értelmezői hozzáállásra készíti az olvasót, és provokálja az értelmezés szövegen kívüli referenciáinak felderítését. Másodszor a kizárólag kurzívval szedett szakaszokba betoldott angyalmotívum egyértelműen elősegíti az *Angyalok regénye* mint szövegegység kohézióját, hiszen a korábbi szövegváltozatban egyáltalán nem volt jelen angyalra való utalás. Végül a narrátor felsorolja a levelezőlapok címzettjeit, vagyis visszaütal a könyv implicit vagy explicit módon megnevezett szereplőire. Ezáltal pedig nemcsak a szövegkohéziót, hanem az olvasó és a szöveg közötti dinamikus párbeszédet is elősegíti. Ebben a felsorolásban feltűnő a nem természetes hallált haló emberek dominanciája, amely az első fejezet záró Fibonacci-sorként ábrázolt holttestek képének felidézésével tematikusan fokozza egy dialogikus értelmezői álláspont kialakításának szükségességét.

Összességében a bemutatott poétikai eljárások azt a benyomást keltik, hogy a szerző az *Angyalok regényé-*

ben nem egyszerűen szórakoztatni akarja olvasóját, hanem kíváncsiságának felkeltésével közvetetten műveltségének tágitására is törekszik. E folyamat során az olvasó figyelmét poétikai szempontból a személyes, a kulturális és a metanarratív emlékezet szemantikai rétegeinek egymásra hagyatkozó és egymást erősítő dinamikája irányítja. Mindennek ismeretében azt is elmondhatjuk, hogy a 2014-ben megjelent könyv összegzi és mintegy szintetizálja Kontra Ferenc korábbi prózai műveinek tematikus és poétikai gazdagságát.

Melléklet

A monacói aranyhal története

HA A VILÁGEMLEKEZETEN NINCS JAVÍTANIVALÓ,
EGYETLEN DOLOG MARAD CSAK HÁTRA: A VALÓSÁGOT
KELL KIIGAZÍTANI, OTT, AHOL NEM EGYZIK A
VILÁGEMLEKEZETTEL.
(ITALO CALVINO)

Megszólít egy idősebb férfit, mint egy messziről érkezett vándor, széles karimájú vászonkalapban, hogy merre van az Angyalvár. Nézem a térképet, és nem találok, csóválom a fejem, de ő csak legyint: a valóságot kell kiigazítani, ott, ahol nem egyezik az emlékezetünkkel, una lacrima sul viso, ho capito molte cose... Megszólít.

Az Italo Calvinóról elnevezett irodalmi napoknak Sanremóban nem sok közük volt a névadóhoz. Igazából nagyon vártam már a jutalomutazást nyolc alagúton át, sebességkorlátozás nélkül, mégsem túl messze az üveghegyeken, mégis két országnyira. Mint a mesében, felbukkanni az Azúr-parton, ahol a pálmák vigyázzban állnak, és egyhuzamban ragyog a nap.

Pörkölt is rendesen. *Ha egy nyári napon egy utazó végigjárja itt a partot, Ferrari-vörös színe lesz. Végigjártam a Forma 1-es versenyek pályájának öbölszakaszát, és vettem magamnak egy hercegségheraldikás pólót a szuvenirboltban: Deo Juvante Monacóban.*

Belátni innen az egész országot. A tenger szakadékától kökerítés választja el a parkot. Sok botanikai ritkaság között apró ösvények.

Hetekig készülődtem. Egész nyáron nyitogattam otthon a postaládát, és eszembe jutott, régen te menyien küldtek lapot. Hát most nem nyaral senki? Persze, hogyne tudnám, hogy ez a szokás már – milyen is?

Akkor határoztam el, ha túlélem a kánikulát, akkor a kispolgár leszek, mint egy kredenc, mert én bizony örültem volna akár csak egyetlen levelezőlapnak.

Egykori tanárom, Ilia Mihály volt az utolsó Mohikán, de már ő is áttért a mailre.

Egy kőangyal széttárt szárnyaiból hullt alá a szőkőkút vízesése. A KÖFALRÓL alácsorgó vizet egy széles márványparkánnyal szegett medence fogta fel. Benne úszkáltak. Ugyan már, unottan lézengtek az aranyhalak. Már a gyerekek is tudták, hogy nem is arany színűek, hanem narancsok, vörösek, ezüstösek, sőt tarkák, mégis jó volt nézegetni őket. Nem is akváriumba valók voltak, a turisták túltáplálták őket, némelyik elmehetett volna háromkilós pontynak.

Az óceánjáró hajósherceg kerékkormányos bronzszobra mögött leültem egy padra. Tizenkettő a kabalaszámom, ennyi koronás heraldikás bélyeget nyaltam végig, ennyi levelezőlapot írtam, mindenkinek ugyanazt a szöveget. Egy órába telt. *A címzettek: Benvenuto Cellini, Rudolf, Neumayer Ujlaki Kornél Dezső, Csáth Géza, Márai Sándor, Talamon Alfonz, Bilicki Ervin, Moyses Márton, Arnold Böcklin, Leonardo Fibonacci, James Dean, Bruno Schulz.*

Elégedetten bámultam a habos rózsaszín hibiszkuszbokrokat. Mint aki csak fél órára szeretne puttó lenni egy felhő tetején. Pontosabban földi turista lenni, végigtapizni Grace Kelly kanapéját, a nyomában járni végig a pázsitzegélyen. Igazi vérszomjat fürkészni az Oceanográfiai Múzeum üvegtáblái mögött. Cousteau kapitány munkája nyomán kerültek a felszínre a mélységek titkai, amíg ő volt az intézmény igazgatója. Még mindig megvannak a filmjei kazettákon, sosem töröltem le őket, a világlemekezet része.

Hivatkozások

- Baranta 2014. *Öt vajdasági irodalmár a TOP 10-ben, az Irodalmi Jelen szeptemberi listáján szerepelnek.* In *Magyar Szó online*, blog-bejegyzés, 2014. szeptember 20. Elérhető: http://www.magyar szo.com/hu/2468/kultura_irodalom/116086/%C3%96t-vajdas%C3%A1gi-irodalm%C3%A1r-a-TOP-10-ben.htm
- Belépő – kulturális magazin. Kossuth Rádió 2014. 05. 12.
- Bence Erika 2014. *A Fibonacci-sor az irodalomban.* In *Létünk* 2014/4:127–133. Elérhető: <http://letunk.rs/wp-content/uploads/2015/02/Letunk-2014-4.pdf>
- Bíró Gergely 2007. „A tiszta beszédnek nincsen oldala.” *Beszélgetés Kontra Ferencsel.* In *Magyar Napló* 2007/10: 31–54.
- Kontra Ferenc 2014. *Angyalok regénye.* Budapest, Magyar Napló.
- Thomka Beáta 1981. *Prózapoétika vagy narratológia?* In: *Híd* 1981/11: 1359–1373. Elérhető: http://adattar.vmmi.org/cikkek/12351/hid_1981_11_11_thomka.pdf
- Toldi Éva 2009. *Az otthonosság és idegenség alakzatai a rendszerváltozás idején a vajdasági magyar irodalomban.* In *Szín* 2009/5: 98–106. Elérhető: http://epa.oszk.hu/01300/01306/00101/pdf/EPA01306_Szin_2009_14_05_oktober_098-106.pdf
- Zámbó Illés 2014. *Kontra Ferenc, az író. Beszélgetés Kontra Ferenc József Attila-díjas íróval* 2014. május 20., Elérhető: <http://jozsefattila.znanje.info/index.php?option=content&task=view&id=588&Itemid=>

KONTRA FERENC
A leándervirág illata

Hallottam mögöttem a hangfoszlányokat, és ha jobban odafigyeltem, jóformán a teljes mondatokat is. Olyasmi volt ez, mint amikor a lámpánál várunk a gyalogátkelő előtt, mellettünk beszélgetnek, nem hallgatózunk, mégis eljut a tudatunkig, hogy mellettünk miről beszélgetnek. Még sosem töprengtem rajta, tapintatlanság-e, ha még érdekel is. Legtöbbször persze nem is szeretném hallani. De most asztalhoz és székhez kötve kénytelen vagyok minden vacsoránál ugyanannak a folytatásos hangjátéknak a részleteit hallgatni. Csak a hangokból vettem ki először, hogy egy háromtagú család ül mögöttem. Az apa rövidebb-hosszabb monológjai követték egymást; csendesen ugyan, de minden szót hangsúlyozva beszélt a fiához, kioktatva, hosszasan fejtegetve a hálátlanságot, amiért nem teljesíti a kötelességét, lusta, rendetlen, hálátlan, sokat költ. Tartalmazta mindazt, ami év közben kimaradt, amire a hétköznapiakban nem jutott idő. Most van ideje az apának is arra, hogy összegezze, milyennek látja fia jövőjét. Valahogy így kezdődik a magyar irodalom egyik leghíresebb novellája is, amelynek tudatalatti vonulata odáig fajul, hogy az apa addig dobálja a fiát a vízbe, míg bele nem fullad.

A fiú hangja halk volt, távolabb is ült, alig érttem belőle valamit. A szállodavendégeknek több mint a fele német volt. Talán maga a milió is közel állt hozzájuk, az archaizáló berendezés az első világháború előtti évtizedeket idézte. A drapériák, a frissen vágott fehér liliommal teli, aranyzománcos vázák. Ehhez igazodott a pincérek fehér, poroszosan archaizáló egyenruhája, sújtásos díszítéssel, rangjelzést imitáló vállpántokkal. Ha voltak is mobilok, a zsebekben maradtak, nem csörögtek, senki sem telefonált.

A szállodának saját úszómedencéje és tengerparti strandja volt, oldalt píneafenyőekkel, fapadokkal a sétány mentén. Azért volt szimpatikus ez a hely, mert voltak ugyan néhányan, akiken fülhallgató lógott, de szinte mindenkinél újságot és könyvet láttam. A kíváncsiságomat alig tudtam palástolni, nézegettem a törülközőkön hagyott köteteket, mit olvasnak manapság. Szemben a dán családfő kezében Umberto Eco *Baudolinóját* láttam, de akad itt Michael Houellebecq eredetiben és hollandul is. Nekem mindig az volt

a mérvadó, mit olvasnak a strandon. Erről beszélt Truman Capote is, amikor azt mondta, hogy majd akkor hiszi el, hogy író lett, ha benzinkutakon árulják a könyvét, olcsó papírkötésben.

És persze éppen az olasz tengerpart volt mágikus hatással számos íróra Hemingwaytól Márai Sándorig. Cholnoki László az ős-szomorúság elméletét vezette le a leándervirág illatából. Én pedig megint nyestem egy hajtást az egyik bokorról, mert csak a tengeri leánderek ilyen illatosak, otthon már van különböző fajtákból egy kis mediterrán kertem, csak télen ne kellene becipelni őket a pincébe.

Az olaszok a pincérel beszélgetnek, aki az udvari pultról kihozza az üdítőt, és leteszi a napernyő alá a kis asztalkára. A hazaiak a legjobb vendégek, nem fukarkodnak, rendelnek szépen. Azért nyaralnak szívesen otthon, mert az olaszok jó vendéglátók, jól érzi magát az ember közöttük. Nem éppen szalonképes leírni ilyen általánosításokat, de nem mentegetőzőm miatta, mert ilyenek a tapasztalataim. Minden élmény kondicionálódik. Egymásra rakódnak a jók és a rosszak is, és mindig húz valamerre a mérleg, hogy hova menjen az ember, és hova ne. Ha azt tapasztalta, hogy teljesen reménytelen helyzetekből is kisegítik, azok közé szívesen megy újra.

Gyerekkorom nyarait az Adria túlsópartján töltöttem, apám történelemtanár volt, minden fontosabb nevezetességet megmutatott, hiszen ott voltunk otthon, sosem nyaraltunk kétszer ugyanott, úgyhogy korán megismertem a különbségeket is az egyes partszakaszok közt. Voltak elgondolkodtatóbb, intellektuálisabb részek, másutt a vadság és a pöreség volt érdekesebb. Azóta nem a tenger változott meg.

Mivel a szabadságom kellős közepére esik a Vihar hadművelet évfordulója, ezért lemondtam arról, hogy ebben az időszakban akár csak átutazzam. Az imént még azért mentegetőztem, mert általánosítok. Bármenyire is tiltakozol ellene, téged is besorolnak: ha szerb rendszámú kocsival közlekedsz, akkor ezzel azonosítanak. Pedig én megpróbáltam a lehetetlent, hiába tűnt fel, hogy a tenger felé elvélve látok szerb kocsit, nyilván oka van, nyilván csupán néhány kirívó eset történt, amikor autókat lökdöstek a tengerbe, de rájöttem, hogy nem véletlenül posztoltak szimbólumokkal lesprézett, ürülékkel leöntött és összekarcolt kocsikat. Két alkalommal tapasztaltam, hogy a nemzeti ünnep vandál nacionalista fiesztává vidámodik alkonyatra, amelynek a szerb kocsik lettek az áldozatai. Kit érdekel ott, hogy te csak Trogir várát akartad

látni? Még ha gyanútlanul kelsz is útra, hogy veled ez nem történhet meg, azért ott marad a görcs a torkodban, hogy reggelre csak a gumiját szűrják ki, vagy a szélvédőjét is benyomják az autódnak. Egy balul sikerült nyaralás emléke pedig mélyebb nyomot hagy, mint a kocsin okozott kár. A megcsonkított gépkocsik látványa senkinek sem kellemes, tüskét hagyott a nyugati országokból érkező nyaralók körében is, értetlenül nézték, mert náluk nem szokás szállóvendégekkel ilyesmit művelni. Ha a norvég, a dán és a holland minősítő oldalakra kattintunk, nem is ajánlják. Ezekből az országokból elvéve érkeznek már a horvát tengerpartra. A másik negatívum a horvátok modortalansága, amit szintén sok hozzászólásban olvashatunk, össze lehet hasonlítani a túlsó part természetes vendégszeretetével.

Ezért váltottam útvonalat. Magyarország felé megyek a tengerre. Ha valakinek elmesélem, azon szörnyülködik, hogy ez mennyivel hosszabb út. Elvileg három órával. Gyakorlatilag viszont nincsenek benne az időtényezőben a horvát és a szlovén útdíjak, határátkelők és forgalmi bonyodalmak. Nekem jobban tetszik a Zala menti nyugalom az autópályák folyamatos haddelhaddja közé iktatva. Heiligenkreuz előtt az egykori határátkelőnél menekültek ültek egy hosszú padon.

Egy kis pihenés következett az Alpokban, hazafelé majd itt állok meg egy karton tartós alpesi tejért és Grüner Veltlinerért. A hegyoldalak gondozott friss füfelülete és egy séta a Wörthi-tó partján oldja az út monotóniáját. Aztán megállni Villachban, egy éjszakát tölteni a Hotel Postban, Rudolf szobájában. Mindenki a saját megszállottságaihoz ragaszkodik. Errefelé senkit nem érdekel a kocsim rendszámtáblája. A velencei autópályán pedig már az első Autogrillnél megtörténik a hangulatváltás: ebben a nyelvi tarkaságban csalhatatlanul érződik, hogy kikapcsolódnival vágyik mindenki, és kiengedni magából a görcsöket. Ráadásul az olasz szállodákban van valami megnyugtató hagyományosság, minden ott van, ahol lennie kell. Talán csak az ágyazás stílusát nem tudom megszokni, a matracsarkokba túrt takarót, amitől úgy érzem magam, mint egy borítékban. Szerintem minden turistának az első dolga, hogy kihúzgálja, és onnantól már úgy takarózik, ahogyan otthon szokott.

Ebben a szállodában is az előrendelés a szokás, a reggelinél választja ki a vendég az étlapról, mit szeretne vacsorázni. Az olasz mellett ennek a szállodának a német a másik nyelve, vannak persze olyanok is, ahol az angol, és ez olyan természetességgel ala-

kul ki, hogy nem okoz zavart. Ettől még bárki bármelyik nyelven megszólalhat, és olyan sincs, hogy valakit ne értenének meg, senkit nem hagynak ott megoldatlanul, még az utcán sem.

Kicsit késve érkezik a német család, akiket az étteremben hallottam. Mi más lenne a családfő kezében, mint az FAZ aznapi száma, lehet venni az újságosnál. A fiú is a napozóágyra teríti szalamandras törölközőjét. Nehéz lenne elképzelni, amint az apja a vízbe hajigálja, amíg bele nem fullad, esetleg fordítva történhetne. Jövőre már aligha a szüleivel nyaral. Lehet, hogy nem felel meg az apja elvárásainak, de az meglátszik rajta, hogy az idejét valamelyik sportpályán mútatja. Most sem vesztegeti sokáig az idejét, ledobja a pólóját, és indul a part felé.

Az anyja még vár, színes magazint olvas fent, az erkélyen. Aztán leteszi az asztalra, és hosszasan néz a horizont felé. Ez a másik ok, amiért tetszik ez a hely. Az erkélyről nem áll a kilátás útjába semmi, se sziklák, se hegyek. A fák fölött kéklik a tenger félkör alakú horizontja. Ahogyan az általános iskolában tanították, amiről egy gyerek is tudhatja, csalhatatlan bizonyítéka annak, hogy bolygónk gömb alakú, és ha jön egy vitorlás, akkor először az árboc csúcsa tűnik fel, majd a hajótest. Erről a látványról sosem lehet leszokni. Erről jutott eszembe, hogy nem sokkal korábban az egyik budapesti romkocsmában arról beszélgettünk, ki hova utazik. Egyik barátom Kréta szigetét említette, úgy tervezi, hogy ott majd három hét alatt lefordít egy regényt. És azért mész oda, hogy fordíts, kérdezett vissza az egyik asztaltársunk, aki verseket publikál. Lehet, hogy nem is volt ennek a kérdésnek dehonesztáló éle, mégis azt hallottam ki belőle, hogy nyaraláskor inkább szörfözni kell, vagy talán csak a költők ihlető magassága mérhető a tenger messzi horizontjával, egy fordítónak ugyan mihez kellene hasonló ihlet. És talán ugyanígy értette a kérdést az is, akihez címezték, mert azt válaszolta, hogy fordítás közben szívesebben tekint ki a tengerre, mit otthon a diófára.

Egy másik napernyő alatt a térképet nézegetik. Hiába a táblagép és a GPS, valahogy ez sem ment ki a divatból. Legtöbben kitérőt tesznek Toscana felé, ezen a hatalmas térképen sorra fel vannak tüntetve a chiantis pincék. Aki Olaszországban nyaral, biztosan belevesz még valamit az útitervbe. Ha már Rimi-niben van, akkor a Monte Titanóra épült San Marinót. Itt van repülőtér is, azért van annyi orosz és amerikai. Érdekes ennyire különböző embereket egymás

mellett látni. Az egyikre a lazaság a jellemző, és nagy valószínűséggel hord olyasmit a ruháján, amely csalhatatlanul elárulja, honnan jött, legharsányabb esetben felirat formájában a pólóján. Míg a másikra a zárkózottság a jellemző, ilyen fegyelmezetten rántottát reggelizni még sosem láttam.

Mögöttem a házaspár beszélgetését hallom megint, a fiú hangját nem. Nem jött vacsorázni. Ha csúcs-szezon is van, valahogy mindig összefut az ember a tömegben szállodavendégekkel, mint valami ked-

ves ismerősökkel, még ha nem is köszöngetünk egymásnak, konstatáljuk a találkozást. Az esti séták nyüzsgő sodrása a sátras esti éttermek felé visz. Fel-tűnik a német fiú szögletes arca az egyik asztalnál, aki kihagyta a vacsorát, pontosabban a szüleit hagy-ta ki, mert egy lánnyal pizzát eszik, magas pohárban dúsan habzó sörrel. És nagyon úgy tűnik, hogy in-kább hasonlítható ő egy másik nyaralásos novella-hőshöz, Marióhoz, aki a nyílt színen agyonlövi a go-nosz varázslót.

DARÁNYI SÁNDOR

Már várva-várnak

*A jövővel kölcsönhatásban,
nem kiszolgáltatva neki,
mi, érző tárgyak; holtra váltan
a múltat újrakezdeni,*

*ez lesz a dolgunk: rózságnak,
hinni a tetvek-nélkülít,
míg létrejön. Már várva-várnak –
foszlik rólunk a Most s az Itt.*

Lassan

*Fekete vizen rőt levél –
a vágyott mindig többet ér.
Vállára veszi hangulat,
úgy úszik el, hogy itt marad.*

*Kénsárga érmek a folyón.
Hajócska ez csak, nem hajóm;
kocsánya mentén kikelet,
lassan forog, lassan szeret.*

Talán csak így

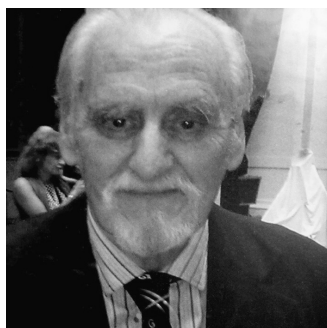
*Ennek talán csak így kell lennie.
Se felelős, se változtatható.
Ha kínos-elviselhetetlen is,
csupa muszájból összeáll a jó.*

*De te már a jövőbe menekülsz,
míg én a múltat feltartóztatom?
A kép megállít. Más itt kezdi el,
én eddig tartok. Véget ér a nyom.*

FILIP TAMÁS
Ébert Tibor
 (1926–2015)

Ha Ébert Tibor látná, hogy épp nekifogok egy öt búcsúztató szövegnek, talán így szólna: „Ugye, megmondtam?” Utolsó éveiben, főleg felesége elvesztése után erősen foglalkoztatta az elkerülhetetlen távozás gondolata. Erről élőbeszédben, versekben és prózában egyaránt számot adott. Aki ismerte, tudhatta: egyszerre pulzált benne a nagy életerő és a komorság. Vívódó lélek, nagy érzékkel a tragikum kifejezéséhez. Pozsony szülötte, aki a történelem könyörtelensége okán elveszítette kedves városát, de amelynek emlékét mindvégig úgy őrizte, gondozta, mint valami kincset. Megtapasztalhatta a kisebbségi lét minden gyötrelmét, de képes volt rá, hogy gyakorolja a „magyarnak lenni és megmaradni” imperatívuszát.

Ébert Tibor a zene birodalmának elismert alakja volt évtizedeken át, hegedű- és brácsaművészként bejárta a világot, géniuszok közelében élt, de nem érte be ezzel; nyilván szükségszerű volt, hogy rátaláljon az irodalomra, a zene univerzuma után egy másikra, amelyben előadóművészi léte után alkotóművésszé válhatott. A viszonylag kései indulás ellenére művek sokaságát hozta létre, mondhatni teljes fegyverzetben pattant az irodalom világába, és magabiztosan moz-

gott a dráma, a líra, az epika területén. Albert Gábertól kölcsönvett szóval: íróként igazi polifónia jellemezte. E sokszólamúság ellenére úgy érzem, van egy jellegzetes Ébert Tibor-i hangvétel, amelyre könnyen ráismerhetünk. A kifejezés expresszivitása, a kísérletező hajlam, a felfokozott érzelmek ereje tökéletesen megférnek egymással, amelyekhez egyre gyakrabban csatlakozott a nosztalgia. A veszteségek számbavétele tulajdonképpen a megtartás gesztusa nála. Olyan avantgardista volt, aki mélységesen hitt a hagyományokban, a közösség és a nagy alkotók által teremtett, megőrzött értékekben. A szenvedélyes igazságkereső Ébert Tibort személyes meggyőződése, és nem művészetének karaktere tartotta meg a nemzeti-konzervatív oldalon. Ez a választás magától értetődő volt számára, de a búcsú pillanatában

muszáj jelezni, hogy az az írói közösség, amelyhez e döntéssel kapcsolta magát, nem méltányolta eléggé ezt. Írói útját méltatlanul kevés elismerés szegélyezi. Életműve az „Unvollendete” (utalás egyik művének alcímére és természetesen a megrendítő Schubert-szimfóniára) állapoton túljutva lezárult. Ugyanakkor kiadatlan műveinek sokasága vár a megjelenésre, drámái a színpadra állításra, akárcsak a szerző egy igazi, nagyon megérdemelt befogadásra.

A nyolcvankilenc éves korában közülünk eltávozott Ébert Tibortól a saját szavaival búcsúzó: „...a világ kioldódik belőlem, elvegyülve az univerzummal, maradok benne, általa, nélküliségek örökkévalóságában...”

ÉBERT TIBOR

Hová?

*most már nem lehet
 játszogatni az idővel
 tologatni ide oda
 minden esély deformálódott
 el kell menni
 falán félve osonva
 a láthatatlanság burkával
 menni menni
 lépésekkel lépések nélkül
 lábatlanul
 zsugorodva és távolodva
 önnön magamtól
 kioldódva mindenből
 ami bizonyosság és látszat*

*hátrahagyott jelekkel
 és jeltelenül
 mint annyiszor
 először és utoljára
 tűnni
 elindult magamtól
 céltalan magamhoz
 minden történelmi esély
 deformálódott
 s az ok...
 az ok? talán mi vagyunk
 magam vagyok*

MEZEY KATALIN

„Legyünk hát azon, hogy jól gondolkodjunk...”

(Fejes Endre, 1923–2015)

„...Fölesküdtém igazmondó planétának, pia nélkül nem megy. Bár liter pálinkával is hazudok. Gyakorlat teszi a mestert. Ma kipróbálom bátorságomat igazat mesélni” – írja a *Szerelemről bolond éjszakán* című regényében Fejes Endre.

Nem beszélt a levegőbe, valóban ennek jegyében élte le életét: kipróbálta a bátorságát, hogy igazat meséljen. Nem akarom azt mondani, hogy ebben volt egyedülálló, de azt igen, hogy írói énjének ez a szándék volt a hajtómotorja. Ahogy Sámsonnak a rengeteg hajában, neki ebben a szándékában volt az ereje. „Mindig kettőtízre teszem a lécet, aztán átbújok az egyötven alatt” – jellemezte örök elégedetlenséggel életfogytig tartó küzdelmének eredményét.

De nem volt igaza. Az augusztus 25-én, 92 esztendőskorában elhunyt Fejes Endre, ez a sokra hivatott magyar prózáíró ott van azoknak a XX. századi íróknak a sorában, akik egyáltalán megkísérelték, hogy elmeséljék az igazat. Korai, poétikus nyelven megszólaló munkás-novelláitól legutolsó, keserű publicisztikáig minden sorában érezhető, hogy el akar mondani valamit. Valamit, ami legalább a számára fontos.

Minden irodalomnak, minden művészi alkotásnak ez a valódi tétje: vajon ami az írónak, a művésznek fontos, fontos-e az olvasó, a néző, a hallgató számára is?

Fejes Endre a hatvanas évek közepétől, attól kezdve, hogy a *Rozsdatemető* áttörte a rossz lelkiismeretű, gyanakvó politika sokféle megfontolásának és a társadalom történelmi fásultságának falát, megtapasztalhatta, hogy milyen az, ha egy íróval együtt lélegzik a közönsége. Ha mindenre kíváncsi, ami kikerül a tolla alól, ha tőle várja és el is várja tőle, hogy kipróbálja bátorságát, és igazat meséljen.

„Az ember csak egy nádszál, a természet legtörekenyebbje, hanem egy gondolkodó nádszál. Nem kell hozzá, hogy az egész mindenség felfegyverkezzék, ha el akarja tiporni...” – áll Pascal mottója a *Rozsdatemető* élen. Etikájának szikrázása feltűnést és zavart keltett. Hát kezdődhet így egy munkásregény? Semmiképpen sem. Erre addig nem volt példa a szocialista világrendben. Nem is munkásregény ez, hanem prolieregény.

– Na és? Mi van akkor? – kérdezi ma joggal, aki találkozik ezzel a hajdani kitételrel. – Csak jó legyen.

A hatvanas években azonban ez nem volt ilyen egyszerű. – Sárba taposta a munkásosztályt – hangzott fel a vád. De a regény sikerét nem lehetett megállítani, egyszerűbb volt megalkudni vele. A marxista ítések tehát a kispolgári lét kritikájaként törzskönyvezték a regényt, és mint olyan, szabad utat kapott. Szinte minden nyelvre lefordították, és mindenütt sikert aratott. Világszerte ilyen elterjedt lenne a „vegetáló kispolgári életforma”, hogy kritikáját mindenütt szívesen fogadják?

Valószínűleg nem erről volt szó, hanem az emberi törekenységről, a nádszál-létről, amelybe az úgynevezett „hábetlerizmus” is beletartozik.

Fejes Endre írói nyelve is kihívást jelentett. Legtöbbször egy beszélő közösség jellegzetes nyelvhasználata

kap széles nyilvánosságot egy-egy karakteres írói stílusban. Így volt ez az ő pattogó tómondatokban megszólaló nyelvvel is: nagy leleménnyel használta az élőbeszéd fordulatait, a népnyelv, a kocsmanyelv, az utcanyelv eredetiségéből és bőségéből jó ízléssel merített. Tömör, páncélozott írásmódját mára utolérte a köznyelv, annyira, hogy szinte meg sem találni azokat a jegyeit, amelyek annak idején Fejes prózáját annyira megkülönböztették.

Népszerűségének, aktualitásának másik titka talán, hogy meséi nagyon közel jönnek az emberhez: érzelmesek, szellemesek és megkerülhetetlenek.

„Legyünk hát azon, hogy jól gondolkodjunk: ez az erkölcsi kiindulás” – áll a már idézett Pascal-motó befejezésként. Fejes Endre életműve ennek a gondolatnak a szolgálatába szegődött. Ezért akart, ezért tudott igazat mesélni.

JÁSZ ATTILA

Nyom, olvas, ás**Középkorú vidéki költő versei***(Részletek)*

*Egy festő sír a konyhában,
kivágták a cédrusfenyőt
a játszótér mellett, pedig
még ezeréves se volt, és*

*semmi baja, mégis néhány
száz év elég, hogy úgy
döntsenek, kidöntik, ki-
vágják ezt a gyönyörű*

*fenyőt, és nem lehet meg-
menteni a világot, kedves
Tivadar, benne az emberi
lényekkel, sajnos kivágták*

*a cédrusfenyőt, de nem
magára gondol-e a festő,
amikor a cédrus hiányát
festi csak folyton?*

*

*Egy nap a festő tekintetétől
kísérve váratlanul levegőbe
emelkedik az általa tervezett
gép, óriási vászonszárnyakkal,*

*akár egy őskori madár, ahogy
alákap egy éppen felszálló lég-
áramlat, és kiszámíthatatlan
irányba sodorja, már-már le-*

*gendák magasába, ahol elég
hívogató a mélység, és ami az
eltelt néhány évszázad múlva
valósággá válik, ahogy sárkány-*

*repülő képében a tervrajz is, mi-
vel kiderül, hogy a lehetőség
tényleg benne volt abban a
tekintetben, amelyben a szakadék*

*széléről kíséri az álmogép való-
ságos emelkedését és zuhanását,
da Vinci szolgájának halálát, próba-
repülés közben tökéletesen szabad-
dá válva a fizikai korlátok által.*

*

*A csukott szem, a Nap még pihen,
hogy a reggel időben ott találja majd
a táj fölött, a megörökítendő képen,
miközben a város lakói alszanak még,*

*a részletek nélkülük is alakulnak, egy
romos épület helyet cserél a fákkal,
aztán marad mégis minden a helyén,
mégsem volt elég jó ötlet, de ettől még*

*a lehetőség ott van a képekben, csak
nézni kell őket, mivel a képek csak
látszólag ártatlan ablaknyitogatások,
mivel nem a világra nyílik a tekintet*

*ártatlanul, ahogy csak a hajnali fények
tudják megmutatni a sötétség áztatta
fák izzását, és ahogy a reggel lassan
eltereli a figyelmet minderről, és ahogy*

*észrevétlenül a fekete-fehér film színes-
be vált, ami által valami végleg elveszik,
miközben a kisvárosi tájdíszletek fölött
lassan szürkül az ég, esteledik megint.*

DEÁK-SÁROSI LÁSZLÓ

Betiltott filmek Magyarországon

Mióta csak létezik filmgyártás, azóta létezik a cenzúra valamilyen formában. Hiába volt, van nagyobb politikai és gazdasági szabadság, a társadalmi viszonyok mindig szabályozzák, hogy miről szabad beszélni és milyen módon. A film vásári mutatványosságként jelent meg a piacon, így a szenzációhajhászással magától értetődően sértett érdekeket vagy akár tabukat. Már a korai, XIX. század végén készült szkeccsekben előfordulnak például erőszakos és meztelen jelenetek. Egyes filmesek híradós jellegű tudósításokat gyártottak – áldokumentumfilmként, a katasztrófák látványának eltúlzásával, és a politika, illetve a gazdasági érdekszféra is viszonylag hamar igen nagy befolyásra tett szert a mozizás minden területén. Ugyancsak a század elején jelentek meg az avantgárd művészeti irányzatok. Ezek gyakran erős politikai propagandával kapcsolódtak össze, és előszeretettel vetették rá magukat az új, hetedik művészeti ágra (lásd például a futuristák, szürrealisták mozgalmát). Az erős, provokatív közlésformák mindig „kitermeltek” a politikai és gazdasági hatalom, illetve a nézők ellenreakcióját is.

Magyarországon a filmgyártás tulajdonosi köre többször cserélődött az elmúlt közel százhusz év során, így az is többször változott, hogy ki miről készíthetett filmeket, illetve kiknek, milyen motivációval és céllal. 1919-ig a filmgyártás magánkézben volt, és a piac nemcsak szabályozóként nyilvánult meg, hanem a fő cenzúra szerepét is betöltötte. Ugyanakkor a forgatáshoz, a gyártó és forgalmazó cégek működési engedélyének kiadásához, a filmek bemutatásához mindig szükség volt hatósági engedélyre, és így a politikai hatalom minden társadalmi-gazdasági rendszerben tudott közvetett vagy közvetlen nyomást gyakorolni arra, hogy végső soron mi kerüljön a közönség elé. Az első „Kinematográf”-fal kapcsolatos engedélyt a rendőrség 1895-ben állította ki még egy mutatványi rendelet alapján. Hamarosan elindult a ma-

gasabb szintű állami jogszabályalkotás is a filmmel kapcsolatban. 1902-től pedig kezdték létrehozni a filmes szakmában az érdekképviselői és jogvédelmi szervezeteket, így a résztvevők is fokozatosan beleszólást kaptak a szabályozásba.

1919-ig a híradós tudósításokat is magáncégek készítették. Ebben az időszakban fontos szerepet játszott az öncenzúra is. A rendezőknek és a producereknek tudniuk kellett, mivel kelthetik fel az átlagos néző érdeklődését, illetve mi az, amivel biztosan nem vívják ki az ellenszenvét, elutasítását. Már az is érdekes, hogy kik tartoztak a célközönséghez. Egészen az 1960-as évekig többségében felnőttek jártak moziba, így a filmek is döntően felnőttekről, középkorúakról, illetve idősebbekről szóltak. Később ez a fajta szórákozás, a mozizás jellemzőbben a fiatalabbak: a tizenévesek és fiatal huszonévesek időtöltése lett, így őket lehet nagyobb arányban felfedezni a filmek főbb szereplői között is.

1918-ban, a világháborús viszonyok között tervbe vették az összes mozgóképes szektor államosítását, mozik esetén közösségi (települési) tulajdonba vételét és cenzúrabizottság felállítását. Wekerle Sándor kormányelnök-belügyminiszter előterjesztéséből azonban nem lett törvény. 1919-ben, a Tanácsköztársaság idején viszont a filmgyártást államosították, így az új médium a politika közvetlen szócsövénév vált. Híradós összeállításokat készítettek *Vörös riport* címmel, és a kommün mellé álló nevesebb alkotók is készítettek olyan propagandisztikus filmeket, mint például Kertész Mihály a *Jön az őcsém* (1919) címűt.

Az első, ténylegesen és hivatalosan is cenzúrabizottságnak nevezhető hatósági szerv, az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság a baloldali hatalom bukása után, 1920-ban alakult meg. Az ezt követő években újonnan elfogadott rendeletek és törvények tucatjai szabályozták a filmes szakmát a gyártástól az érdekképviselőtekig és a mozizásig. Cenzúra jellegű ellenőrzés minden fázisban volt és lehetett a filmtervektől a hazai, sőt, külföldi filmek forgalmazásáig. A készítői-alkotói oldalon az lehetett a fő korlátozó, hogy ki juthat a film készítéséhez szükséges engedélyekhez, a bemutatásnál pedig az, hogy mit lehet ténylegesen vetíteni.

A tartalmi kódok kultúránként és országonként változtak. A megjeleníthető tematikák nemcsak Magyarországon, de a világ összes országában leképezték a helyi közösségek, illetve a politikai vezetés értékrendjét. A filmes nagyhatalomnak számító Amerikai

A *Betiltott filmek Magyarországon* című írás 2015 májusában megjelent angol nyelven (*Banned Films in Hungary*) a Forbidden Cinema nevű nemzetközi filmes szakmai portálon (<http://www.filmcensorship.eu/Hungary.html>). A Magyar Naplóban a cikk szerkesztőség által rövidített változatát közöljük. (A szerk.)

Egyesült Államokban is vérre menő viták tárgyát képezte, hogy egy fontos szereplő milyen magatartásformával jelenhet meg a vásznon. Rhet Butler (Clark Gable) az *Elfújta a szél* (1939) végén például nem mondhatta (volt) feleségének, hogy „köpök rád”. Amerikában egy 1930-ban elfogadott nyomtatott szöveg, az úgynevezett *Hayes Kód* tartalmazta a cenzúra szempontjait. 1968-ig volt érvényben, de ezzel nem szűnt meg a cenzúra Hollywoodban, csak másképpen működik. Az Európán kívüli filmgyártás egy másik központjában, az indiai Bollywoodban pedig máig olyan írott vagy íratlan tiltások vannak életben, amelyek furcsának tűnhetnek a mai európai nézőnek. A szereplők nem használhatnak megbélyegző szavakat, nem tanúsíthatnak antiszociális viselkedést, nem mutathatják meg meztelenül bizonyos testrészeiket, és egy kortárs indiai filmben még csak egy csók sem csattanhat el.

A filmesek leleményessége azonban részben megoldja az ezekből a tiltásokból fakadó akadályokat. A tiltott gyümölcs és annak áttételes sejtetése hatalmas vonzerőt jelent. Az indiai filmek többsége – tiltással együtt, vagy attól függetlenül (?) – szerelmi történet. Az illetlennek minősülő vágyakozást a kötelező happy endek oldják fel; az erotikus jeleneteket a zenés betétek helyettesítik. Ez a jelenség megfigyelhető a magyarországi filmekben is. Az 1930-as évek sikerfilmjeiben is egy-egy szerelmes betétdal helyettesíti azokat a jeleneteket, amelyeket máshol, máskor a testiség vizuális bemutatásával oldottak meg. A *Meseautóban* (1934) is ez történik – világít rá Király Jenő Balogh Gyöngyivel közösen a korszak filmjeiről írt *Csak egy nap a világ...* (2000) című könyvében. Egy betétdal szól az autó rádiójából egy dramaturgiailag forrónak szánt pillanatban.

A Horthy-korszakbeli filmes szabályozással és tiltással kapcsolatban érdemes megemlíteni két jellemző esetet. A *Tökéletes család* (1942, rendezte: Sipos László) című mozgóképet a cenzúra betiltotta. A már elkészült filmet erkölcsileg túl szabadosnak ítélték. Nem ez volt az egyetlen hasonló eset. Érdekes, hogy Feleki Kamill táncos-komikus színész, a film egyik szereplője 1945 után is játszott utólag cenzúrázott filmben, például *A csodacsatárban* (1956., r. Keleti Márton). Voltak azonban nála sokkal kevésbé szerencsés filmes szakemberek is, akik munkájukkal a hatalom törvényi bosszúját is kiváltották. Újhelyi Szilárd arról volt nevezetes, hogy Horthy, Rákosi és Kádár börtöneit egyaránt megjárta. Ugyanakkor 1969-ben

filmfőigazgatóként ő záratta dobozba tíz évre minden idők leghíresebb betiltott magyar filmjét, *A tanút* (1969., r. Bacsó Péter).

Több olyan filmről tudunk, amelynek már az elkészülése is cenzurális akadályokba ütközött. Jellegzetes példa erre Szóts István *Ének a búzamezőkről* című, Móra Ferenc azonos című regénye alapján tervezett, majd módosított formában meg is valósított filmje. Szóts már 1942-ben le akarta forgatni az első világháború végén és után játszódó pacifista történetet. A cenzurabizottság politikus tagja azzal érvelt a film ellen, hogy egy magyar nő és egy szovjet hadifogoly között nem szövődhet szerelmi szál. 1947-ben, egy másik ideológiai és hatalmi rendszerben a cenzurabizottságnak érdekes módon ugyanez volt a kifogása. Szóts ekkor már kénytelen volt átírni a forgatókönyvet, és így – saját produkciós cégével ugyan, de – leforgathatta a filmet. Mégsem volt szerencséje, mivel a kommunista párt főtitkára, Rákosi Mátyás tüntetően kivonult a premier előtti cenzúravetítésről, amikor meglátta a film eleji búzaszentelő körmenetet. A film ezt követően évtizedekre dobozba került nagy piros „Z”, vagyis „Zárt!” jelzéssel.

Az 1945-öt követő évek nem kedveztek a magyar filmnek. Ebben a korszakban egy olyan bizottság kapott teljhatalmat, amely a korábbi rendszerben készült alkotásokat egytől egyig ellenőrizte, és több mint 120 filmet tiltott be. A megbélyegzés során általában a „fasiszta irányú és szovjetellenes” jelzőket használták. Nemcsak filmeket, hanem egyes személyeket is tiltólistára helyeztek. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság raktárába került dobozok sorsa ismeretlen, így vannak olyan filmek, amelyek nem maradtak fenn sehol, valószínűleg még külföldön sem. A személyi tiltás legismertebb alakja Páger Antal színész, aki ellen az volt a bizonyíték, hogy több híradós felvételen parolázott Szálasi Ferencsel. Sokan emigrálni kényszerültek, köztük Páger is. Azok, akik a betiltott filmek stábjából itthon maradtak, sok esetben nem kaphattak munkát a szakmában – gyakran még a technikai személyzet tagjai sem. Azt, akit egyszer megbélyegeztek, visszafelé is ki akarták törölni a filmtörténetből. Roppant izgalmas Manninger János példája, aki 1944-ben készítette el *Kétszer kettő* című alkotását. A film tiltólistára került az egyik főszereplő, Szilassy László fasisztaként való – egyébként indokolatlan – megbélyegzése miatt. A rendező azonban Szilassy jeleneteit Várkonyi Zoltánnal újravgatgatta, és a film újra bemutatathatóvá vált.

Az 1945 utáni hatalmi váltás kevés pozitív következménye közül az egyik az volt, hogy forgalmazhatókká váltak a korábban háborús ellenfélnek számító országok filmjei, köztük az amerikai filmek is. Negatív hatásnak tekinthető, hogy a mozikat elárasztották sematikus és propagandisztikus szovjet, illetve kelet-európai szocialista országok hasonló filmjeivel. A legnagyobb csapás a magyar filmgyártást érte. A második világháború után a politikai pártok, propagandaeszközt látván a filmben, erőteljes pressziót gyakoroltak a filmgyártásra. 1947-ben a következő filmek készültek: a *Mezei próféta* (Bán Frigyes), amelyet a Parasztpárt és a Sarlófilm; a *Könnyű múzsa* (Kerényi Zoltán), amelyet a Kisgazdapárt és a Független Film; a *Beszterce ostroma* (Keleti Márton), amelyet a Szociáldemokrata Párt és az Orient Filmipari Rt.; a *Valahol Európában* (Radványi Géza), amelyet a Kommunista Párt, a Radványi Produkció és a Mafirt; illetve az *Ének a búzamezőkről* (Szóts István), amelyet a Szóts Film Produkció gyártott le. Ezek közül hivatalosan csak az *Ének a búzamezőkről*t tiltották be, de nem került forgalmazásba a *Mezei próféta* és a *Könnyű múzsa* sem. A nézők abban az időben csak a két baloldali párt által támogatott filmeket láthatták, más pártokét és a független produkciót hosszú ideig nem.

Nyilvánvaló, hogy Szóts István szenvedte el a leg súlyosabb sérelmeket az előzetes és utólagos cenzúrázás miatt. Ő egyébként Tamási Áron egyik műve alapján is szeretett volna filmet forgatni. A *Mezei prófétáról* a román koprodukció meghiúsulása miatt mondott le, hiszen eredeti, székelyföldi helyszíneken akarta fényképezni. Illetve korábban a *Beszterce ostromából* is ő szándékozott adaptációt készíteni. 1943-ban 17500 pengőért, meglehetősen magas áron megvásárolta a megfilmesítés jogát Mikszáth örökösöitől. A pénze és a lehetősége odaveszett, mert jogorvoslatért ahhoz a szociáldemokrata igazságügyi miniszterhez kellett volna fordulnia, aki az Orient Filmipari Rt. igazgató tanácsi tagja volt, és épp ez a cég gyártotta a *Beszterce ostromát* – más rendezővel.

1948-ban a filmgyártást államosították, és ezzel párhuzamosan a film útjának teljes folyamatát ellenőrzés alá helyezték az ötlettől a gyártáson át a bemutatóig és a kritikai recepcióig. Az állampárt vezetősége különböző bizottságokon keresztül pontosan meghatározta, hogy milyen ideológiai tartalmú filmek kerülhetnek napirendre. Ebben az időszakban jelentek meg az úgynevezett munkaverseny- és szabatázsfil-

mek, amelyek – intenciójuk szerint – erősítették a rendszer legitimitását, és ellenségképet gyártottak az 1945 előtti rendszerről és az eltérő gazdasági-politikai berendezkedésű országokról. 1948 és 1956 között majdhogynem minden rendezőnek kellett ilyen típusú filmet forgatnia, ha a pályán akart maradni. A hivatalos ideológiától eltérő felfogás egyáltalán nem, semleges is alig juthatott szóhoz. A filmesek közül viszont nem mindenki volt a pártállam és a diktatúra híve. Nagyon vonalas, ideologikus filmet csak néhány rendező és forgatókönyvíró készített. Akadt olyan film is, amelyet a saját nevével nem vállalt fel senki sem. Például a *Gyarmat a föld alatt* című film stáblistáján (1951) forgatókönyvíróként és rendezőként a „Rendezői és dramaturgiai munkaközösség” van megjelölve.

Az 1950-es évektől egy filmtervnek akár 20-25 különböző „szűrőn” is keresztül kellett jutnia ahhoz, hogy megvalósulhasson, illetve hogy a közönség elé is kerülhessen. Legfelsőbb szinten a pártállami vezetésnek engedelmessé Filmfőigazgatóság állt, amely egészen 1990-ig megőrizte vétőjogát. Úgy tűnt, hogy ezen a rendszeren nem lehet rést ütni. Néha mégis sikerült, mert voltak időszakok, amikor a politikai vezetésben is enyhülés következett be. Ilyenkor kevésbé elkötelezett alkotók is szóhoz jutottak. Ám gyakran megtörtént, hogy – más művészekkel együttműködve – éppen azok a forgatókönyvírók, rendezők hozták létre a legkeményebb és leghatásosabb rendszerkritikus filmeket, akik korábban már letették névjegyüket a rendszer mellett, amikor munkaverseny- és szabatázsfilmeket készítettek. Bennük megbízott a pártvezetés, így kritikát is megfogalmazhattak. A legfontosabbak közülük: Várkonyi Zoltán, Keleti Márton, Bacsó Péter.

Az enyhülés a filmgyártás szempontjából – az 1948-as kommunista hatalomátvétel után – legközelebb 1956-ban következett be. Már év közben lehetett érezni a felszabadultság és az ellenállás jeleit. A legfontosabb betiltott vagy cenzúrázott filmek az úgynevezett szocialista időszakból a következők:

A csodacsatár (1956., r. Keleti Márton) cenzúrázott film. Utólag kivágták belőle Puskás Ferenc rövid jeleneteit, és a legendás futballjátékost Hidegkuti Nándorral helyettesítették, mert közben Puskás „disszidált”, azaz Bécsben maradt. A film, bár egy képzeletbeli közép-amerikai országban játszódik, valójában rendszerkritikus parabolának tekinthető. A pártvezetés, ha jobban magára ismer, be is tilthatta volna.

Lehetséges, hogy a labdarúgás mint téma, illetve Puskás kicenzúrázása elterelte a figyelmet a lényegről. A történet egy államesínyről szól a bohózat eszközeivel. Külsőségekben – talán a megtévesztés miatt is – a körülmények a Horthy-korszakra emlékeztetnek, a diktátor, Duca ellentengernagy figurája is mintha a volt kormányzó alakját idézné fel, de a viszonyok, a csattanók az akkori, 1956-os jelent tükrözik.

Az *Eltüsszentett birodalom* (1956., r. Banovich Tamás) az egyik legfontosabb betiltott film. Látszólag csak egy kosztümös mese, de nagyon kemény, egyben pontos kritika a túlzott mértékű hatalomkoncentráció miatt realitásérzékét elvesztő diktátorról, illetve csatlósairól. A rendező visszaemlékezése szerint a film már gyanússá vált a forgatókönyv-fázisban is, de azután a terv mégis eljuthatott a megvalósulásig – nem függetlenül a produkcióban résztvevő személyek ügyes megválasztásától. Az „illetékes elvtársak” csak legyintettek, hogy majd legfeljebb úgymint betiltják. Akkor még nem tartottak a betiltás rossz bélyegétől. Később vigyáztak arra, hogy filmet lehetőleg ne tiltsanak be, ugyanakkor, ha szükségesnek látszik, „nem hivatalosan” mégis megakadályozzák a forgalomba kerülését. Az *Eltüsszentett birodalom* piros „Z” betűs dobozba került, és a rendezőt kilenc évre el tudták tiltani a szakmájától. Banovichnak ebben az időszakban segéd munkásként kellett dolgoznia.

Várkonyi Zoltán néhány ideologikus alkotás után 1956-ban elkészítette a munkaverseny- és szabotázs-filmek ellendarabját, a *Keserű igazságot*. E mozgóképi létrehozásához igen nagy bátorságra volt szükség az adott korban – elég csak arra gondolni, hogy a film negatív hőse nem más, mint egy hatalomtól megrészegült kommunista vállalatvezető. (Érdekes, hogy 1956-ra még az a viszonylag kis számú filmes is szembefordult a rendszerrel, aki korábban dinamikusabban együttműködött a baloldali és kommunista hatalommal. Tudták, látták, érezték, hogy a pártállami vezetés hívei sincsenek biztonságban, nem mennek jó irányba a dolgok, és a bezártság számukra sem lehet kedvező.)

A Rákosi-korszak legpontosabb és legszórakoztatóbb kritikája – *A tanú* (1969) mellett, de azt több mint egy évtizeddel megelőzve – *A nagyrozsdási eset* (1957., r. Kalmár László). A film egy különleges és szerencsés pillanatban született, mindössze pár hónappal az 1956-os forradalom után. Akkor, amikor még hivatalosan nagyon keveset lehetett tudni a for-

radalom utáni megtorlásokról, és Nagy Imre ellen sem emeltek még vádat.

A politikai szatírát az a lendület hozhatta létre, amivel még Kádár Jánosék is el akarták határolni magukat Rákosi Mátyás rendszerétől és személyi kultuszától. Ez az elhatárolódás nem sikerült, és a mű olyan „hatásos” lett, hogy betiltották, és csak 27 évvel később, 1984-ben mutatták be. A film a főcímen „kisvárosi komédiaként” hirdeti magát, de valójában parabola, amely a bohózat eszköztárát is felhasználja. A karikatúraszerű alakokkal telezsúfolt alkotásban fel lehet ismerni Rákosi Mátyás és Nagy Imre személyét külső és belső jegyek alapján, illetve az egyik negatív főszereplő és annak ikertestvére megtévesztésig hasonlít Károlyi Mihályra.

A történet lényegében az 1956-os forradalom allegóriája: megmutatja, hogyan bontakozik ki egy sikeres, a hatalom bukásához vezető ellenállási mozgalom a fiktív Nagyrozsdás zsarnoki városvezetésével szemben. Különös többletjelentést ad a műnek az, hogy Sinkovits Imre is szerepel benne: egy masszört alakít a filmben, aki a forradalom katalizátorának nevezhető. Nyilván nem véletlen, hogy éppen azt a színeszt kérték fel erre a szerepre, aki 1956. október 23-án a hatalmas tüntető tömeg előtt, a Petőfi-szobornál elszavalta a *Nemzeti dalt*. Ezt az eseményt több kamerával is rögzítették, majd az elkészült képsor külföldön is komoly feltűnést keltett. 1990 után Magyarországon is sokszor felidéztek, és az 1956-os forradalom egyik szimbólumává vált.

A megfelelő embert (1959., r. Révész György) nem tiltották be, de kiváló példája az öncenzúranak. Hasonló parabolisztikus alapú rendszerkritika, mint *A nagyrozsdási eset*, ám sokkal visszafogottabb és kevésbé világos. Nyilvánvaló, hogy le akarja rántani a leplet a korrupt politikai rendszerről, az „urambátyámos” összefonódásokról, ugyanakkor a kritika élét elveszik a többértelmű utalások, a kitérők, az óvatosságok. Mégis remek szatíráról van szó, amely két évvel a betiltott *A nagyrozsdási eset* után újra kis-királyi, diktátori szerepben teszi nevetségessé Rákosi Mátyást Tompa Sándor remek alakítása révén.

Aligha vitatható, hogy a leghíresebb betiltott magyar film *A tanú* (1969., r. Bacsó Péter), amely még három és fél évtized múltán is kultuszfilm, és méltán az. A rendező két évvel korábban már elkészítette a *Nyár a hegyen* című filmjét, amely mindmáig a legjobb, legpontosabb játékfilmes feldolgozása a magyarországi munkatáborok utótörténetének. 1967 már az

enyhülés időszaka volt, a filmet külföldön is bemutathatták, sőt: a San Sebastian-i filmfesztiválon rangos díjat is kapott. *A tanú* bemutatása viszont az 1968-as prágai tavasz utáni időszakra esett, ezért a mozikban való forgalmazását nem engedélyezték. Vetítették viszont filmklubokban, és mire a mozikba került egy évtized múltán, már tucatnyi szállóigét idéztek belőle az emberek egymásnak: „az élet nem habostorta”; „a nemzetközi helyzet egyre fokozódik”; „a szocialista szellem vasútja”; „magyar narancs”; „egyszer majd kérünk magától valamit”; „amit szeretek magamban, az a szerénység”; „akasztás lesz vagy borotválás?”; „ejnye, ez az ítélet, nem a vallomás”. A film, amikor felidézi az 1948 után lezajlott koncepciós perek világát, félre nem érthetően utal a Rajk-perre is. Felismerhetők benne a szerepük és külső jegyek alapján is olyan emberek, mint Farkas Mihály volt belügyminiszter és Péter Gábor, az ÁVH vezetője. *A tanú* túlzásoktól mentesen, szinte realiztikus pontossággal, mégis humorosan idézi meg a legsötétebb Rákosi-időket.

Mint már korábban is említettem, a filmes szakma ellenőrzése nagyon sok szinten folyt, és ennek megfelelően a betiltásnak is különböző fajtái voltak. Nehéz meghúzni a határt, hogy mi számít betiltott filmnek. Az biztos, hogy nem csak az, amelynek az összes kópiáját és kellékanyagát a Filmfőigazgatóság pecsétetes papírral és piros „Z” jelzéssel küldte le valamely raktár eldugott zugába. Sok filmnek az elkészültét akadályozták meg, másoknak a forgalmazását. Külön kutatómunkát igényelne összegyűjteni, hogy mely filmeket milyen módon zártak el a közönségtől és a nemzetközi fesztiválokra való szereplés lehetőségétől. Addig a már nyilvánosságra került dokumentumokra, a korabeli sajtóvisszhangot tükröző írásokra és az alkotói visszaemlékezésekre támaszkodhatunk.

A legtöbb betiltott filmet Gazdag Gyula rendezte az 1970-es és az 1980-as években. Pecsétetes bizonyíték híján is betiltottnak minősül *A sípoló macskakő* (1971). Nem nehéz megérteni, hogy miért. A történet szerint fiatalokat visznek vonattal vidéki építőtábor-

ba, mezőgazdasági munkákra. Ott azonban kiderül, hogy nincs igazán feladat a számukra, illetve nincs, aki megszervezze a munkákat. A vezetés hiába próbálja pótcselekvésekkel, vetélkedőkkel elterelni a figyelmet, a diákok érzik, tudják, hogy a rendszer recseg-ropog.

Ugyancsak Gazdag Gyula rendezte a *Bástyasétány hetvennégy* (1974) című operettparódiát, amely a fiatalok lakáshoz jutási nehézségein keresztül állít görbe tükröt a fennálló rendszernek. – Ezeket a filmeket több év késéssel mutatták be valamilyen formában, de addigra már elveszítették frissességüket, aktualitásukat.

A rendszerváltás előtt, az 1980-as években az *Álombrigád* (1983, r. Jeles András) volt a legutolsó játékfilm, amelyet hivatalosan is betiltottak. Az alkotás sorsa azt mutatja, hogy 1983-ban, a lazuló szocialista gazdasági modell idején, az ország eladásításának első hulláma során még mindig nem lehetett a munkamorál problémájáról beszélni – akkor sem, ha ez a humor és a paródia eszközeivel történt. Az *Álombrigád* – amely arról szól, hogyan hiúsul meg egy munkaversenyes témájú színdarab előadása – kiválóan megragadja azt a szemfényvesztést, amit a pártállami gépezet ügyetlenül, de bizonyos értelemben mégis hatékonyan művelt.

A betiltásnak kevés értékes dokumentumfilm esett áldozatul, ami annak „köszönhető”, hogy közülük sok alkotás el sem készülhetett. Illetve amikor mégis leforgattak, majd bemutattak egy-egy fontos társadalmi vagy történelmi jelenséget tárgyaló dokumentumfilmet, gyakran igen rossz volt az adott mű szakmai visszhangja. A pártállam az újságírók jelentős hányadát megvásárolta, akik igyekeztek is meghálálni az évek során kapott juttatásokat: magas fizetést, prémiumokat, tisztségeket, lakást stb. A kritikusok közül többen a *Pócspetri* (1983., r. Ember Judit) megkésett bemutatása után is a film dramaturgiai és esztétikai hiányosságain fanyalogtak, miközben nem méltányolták azt a ténytet, hogy végre nyilvánosan is lehetett beszélni az 1945 utáni időszak koncepciós pereiről. A pócspetri ügy több volt, mint egyszerű, statáriális

1956 áldozatainak emlékére
(olaj, vászon, 100 × 80 cm)

bíróság által hozott – igencsak vitatható – ítélet és leszámolás, amelyben több embert ítélték életfogytiglani börtönbüntetésre és halálra: benne volt a helyi egyházi iskola erőszakos államosításának története is.

Az 1980-as évek közepétől, az ellenzéki szervezkedések intenzívebbé válása idején a film kezdte elveszíteni korábbi jelentőségét, és nézőinek száma is látványosan csökkent. A politikai viták ekkoriban már nem a filmek kapcsán folytak. Amit ezekben az években nem engedtek közönség elé, az gyakran már nemcsak a hatalomnak lett volna kényelmetlen, hanem pedagógiai célja is kétségessé vált. Ilyen a *Bebukottak* (1985., r. Mész András) című dokumentumfilm, amely Tökölön készült a fiatalkorúak fegyintézetében.

A filmes cenzúra szempontjából külön érdemes szólni a Balázs Béla Stúdióról. Ez a kísérleti filmes stúdió 1959-ben alakult; először filmklubként és vitaforumként, 1961-től pedig már filmet gyártó műhelyként is működött. A BBS létrehozásával a hatalom kiválóan taktikázott: amikor a kísérletező és lázadó fiatal filmeseket összegyűjtötte, részben ellenőrzése alá is vonta őket. A stúdió afféle biztonsági szelepként működött. A fiatal filmesek és a film világába más területről érkező, rendszerkritikus művészek a bürokrácia kikerülésével kaptak kisebb összegeket filmes terveik megvalósításra. Ezek többnyire gyorsan, könnyen elnyerhető pénzek voltak, mivel egy bizottság egy rövid szinopszis alapján döntött, és a stáb akár már aznap indulhatott is forgatni. A BBS-nek a többi stúdióval ellentétben nem volt forgalmazási kötelezettsége. Ez a látszólagos szabadság azonban korlátozó tényezőként is működött, minthogy a hatalomnak nem tetsző, kínos filmeket nem kellett betiltani. A filmipar felügyelői az ilyen esetekben egyszerűen nem tettek semmit annak érdekében, hogy segítsék a forgalmazást, majd passzivitásukat azzal indokolták, hogy a forgalmazók nem értik a magas művészetet.

Ennek a „szabadságnak” voltak más negatívumai is. A BBS-ben egy radikális baloldali réteg számított hangadónak, amely a művészeti élet margójára helyezte volna a másként gondolkodókat – annak mintájára, ahogy korábban éppen őket szorította ki a hatalom a hivatalos csatornákon keresztül támogatott alkotók köréből. Például – a szintén rendszerkritikus, de a radikális baloldaliságtól távol álló – Sára Sándor filmterveit a BBS-es pályatársak szavazták le a viták során.

A cenzúra kiszámíthatatlanságáról és bizonytalanságáról a külföldi filmek forgalmazása is sokat elárul-

hat. Mindössze egyetlen esetet említenék, amelyet a munkám során rendkívül érdekesnek találtam. 1964-ban Stanley Kubrick forgatott egy nagyon is komoly vígjátékot a hidegháborús feszültségről *Dr. Strangelove* címmel. A fiktív történet szerint egy örült amerikai tábornok atomtöltettel felszerelt repülőket indít el szovjet célpontok felé. A repülőket különböző okok miatt már nem tudják visszafordítani, így az amerikai elnök a szovjet elnökkel kénytelen tárgyalni a megoldásról. A megállapodás és a végrehajtott vészforgatókönyv ellenére az egyik gép és az egyik bomba célba ér, tehát kitör az atomháború. Magyarországon ezt a filmet mozikban nem forgalmazták. A forgalmazást elindították, de közben leállították. A Képes Magyarország újságírója, Köves Tibor 1964. március 1-jén még lelkesen írt a filmről a londoni bemutató kapcsán, de a magyar mozikban mégsem láthatták a nézők Kubrick alkotását. A filmből a Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet raktárában ma is található egy eredeti angol hangsávval ellátott dubnegatív és egy ugyancsak angol nyelvű pozitív kópia „Zárt!” jelzéssel. Ha már megvolt a dubnegatív, az volt a szabály, hogy a filmből több vetíthető kópiát is kellett gyártani. Jelen esetben egy készült el, amely bizonyára a cenzori megtekintés után a dubnegatívval együtt lekerült a raktár mélyére. Érdekes, hogy a forgalmazást a folyamat közben állították le: az elismerő hangvételi cikk megjelenését követően és két kópia legyártása után. Ilyen másolatok készítése igen költséges, mégis ez a két teljesen új példány négy évtizede ott porosodik egy raktárban piros „Z” jelzéssel, amelyet lehet, hogy el is felejtettek azóta feloldani. Természetesen a film közben DVD-n, interneten elérhetővé vált.

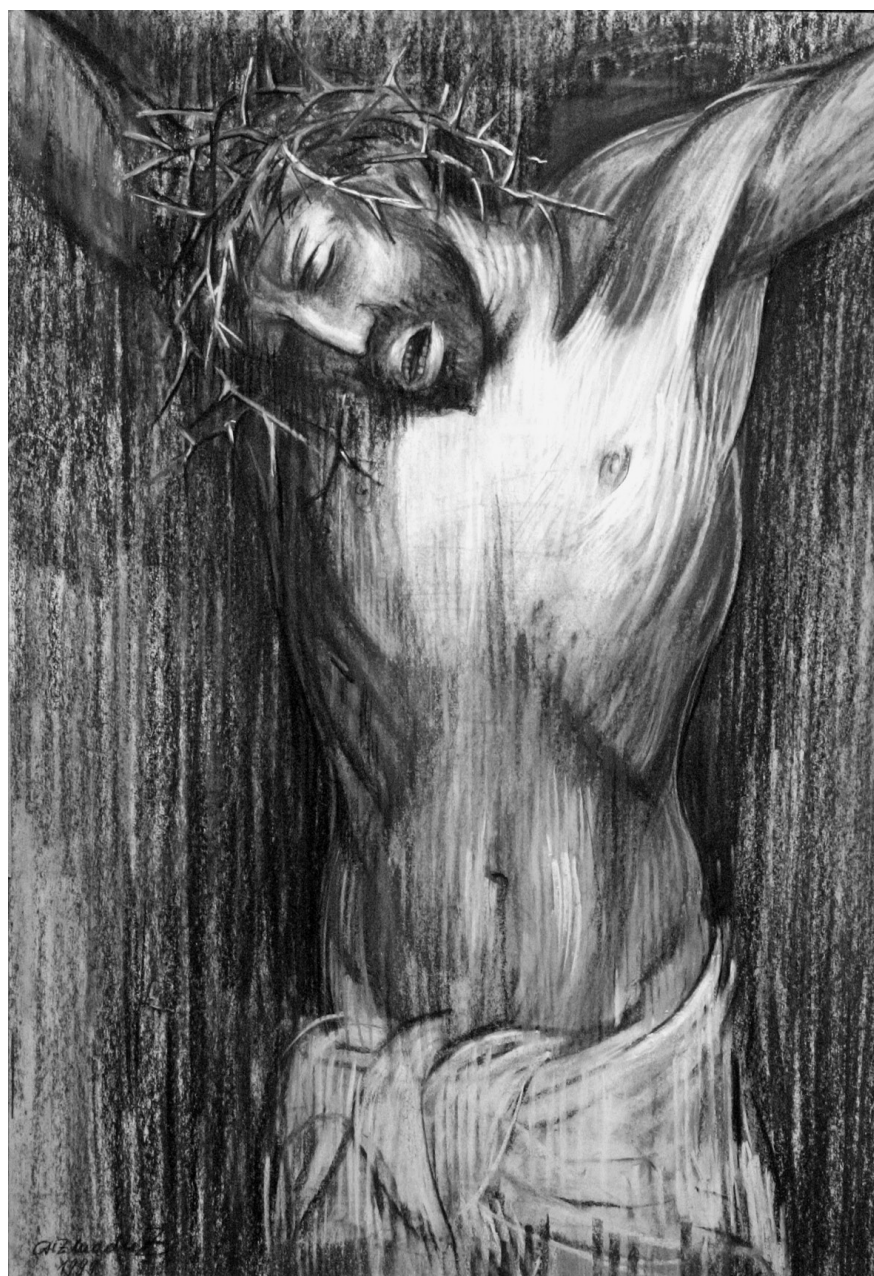
A *Dr. Strangelove* speciális eset lehet, de talán nem egyedi. A Filmintézet mozija, az Örökmozgó Film-múzeum a mozikban széleskörűen nem forgalmazott vagy tiltott filmeket 1990 előtt gyakran műsorára tűzte. Az érdeklődők olyan ritkaságokat is megtekinthettek, mint sehol máshol. Ami nem volt szinkronizálva vagy feliratozva, azt hangalámondással vetítették. Csak előtte fel kellett oldani a piros „Z” betűt, ha volt a dobozon ilyen.

A rendszerváltás utáni cenzurális jelenségeket külön kutatás és cikk hivatott feldolgozni. Egy jelenségről azonban itt még beszámolok, hogy érzékelti lehessen, milyen kihívásokkal küzd a magyar film az elvileg szabad világban.

A filmgyártás 1990-től jelentősen visszaesett, miután már nem számíthatott a korábbi, viszonylag bő-

kezű állami támogatásra. A filmek száma is csökkent, illetve általában a mozi is sokat veszített jelentőségéből. A folyamat már korábban kezdődött. A nézők nagy tömegben elpártoltak a mozitól. Elvonták őket a televíziók, a videóforgalmazás és más szórakozási lehetőségek. A korábbi támogatási rendszer részben átalakult. Az új pályázati rendszer azonban – paradox módon – szigorúbb ellenőrzést tett lehetővé. Korábban a stúdióknak és stúdióvezetőknek nagyobb szabadságuk volt; nem véletlen, hogy azok az alkotók, akik 1990 előtt és után is aktívak voltak, szívesen visszaállították volna a régi szisztémát. Egy korábbi stúdió önálló arculattal és a döntési jogkörök

szabadságával rendelkezhetett, és csak a legfelsőbb cenzúra vétőjogával kellett számolnia. Az elmúlt huszonöt évben a szakma belső lobbija és a közvetett gazdasági, illetve a – szintén közvetett – mindenkori politikai nyomásgyakorlás állt a korlátozások háttérében. Ebben az időszakban is megtörtént, hogy már csírájukban, tehát forgatókönyv, sőt, ötlet szintjén is megállítottak olyan filmterveket, amelyek közönség elé kerülhettek volna; és leforgattak, bemutattak olyan filmeket, amelyekről már a szinopszis fázisában lehetett tudni, hogy dramaturgiai, tartalmi, illetve esztétikai és etikai megfontolásból egyaránt védhetetlenek.

Népek Krisztusa, Magyarország (pasztell, 95 × 69 cm)

KABÁN ANNAMÁRIA
**„Mikor lángolóbb
 színe gyúl a szómnak”**

Reményik Sándor három verséről

Reményik Sándor életét állandó szorongások és lelki válságok kísérték, amelyek rányomták bélyegüket alkotásaira. Éppen ezért figyelemreméltóak azok a versei, amelyekben – még ha átmenetileg is – sikerült önmagára találnia.

Kelj fel és járj című versciklusa az 1935-ben napvilágot látott *Romon virág* című kötetében jelent meg. A ciklusba olyan 1933 és 1935 között keletkezett verseit válogatta, amelyek az önvizsgálatról, a megújult élet örömeiről, a szeretetről és a visszatért munkakedvről vallanak.

A versciklus címe és a ciklus címadó verse Jézus szavait idézi, aki a béna ember bűneit megbocsátva e szavakkal gyógyítja meg őt: „Kelj fel és járj” (Mt 9,5).

A címadó vers 1934 októberében született. Párhuzamra és ellentétre épül. Soraiban a múlt és a jelen, az „akkor” és a „most”, a gyermekkori emlék és a diakonisszák között lábadozó beteg pillanatnyi helyzete villan egybe:

*Akkor Apám állt a hátam megett,
 S csalogatott tárt karokkal Anyám:
 Hol távolodott, hol közeledett.*

[...]

*Két „testvér” fogja most a karomat –
 És néha elengednek kedvesen:
 Lássuk, a lábadozó hogy halad.*

A verset soralapú negatív arany metszés tagolja 12/19 arányban.¹ A beteg pillanatnyi állapotára és segítőire a metszet körüli sorok irányítják a figyelmet:

Lássuk, a lábadozó hogy halad.

Vigyázza védik lépteimet ők – –

A párhuzamot a lírai én élethelyzetére is pontosan utaló hasonlat erősíti:

Reményik Sándor születésének 125. évfordulójára

¹ Az arany metszésről I. Mózes Huba: *Arany metszés*. In: Szathmári István szerk.: *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Tinta Könyvkiadó, 2008, 126–127.

*Imbolygok át a kórházi szobán,
 Az élet delelőjén messze túl –
 Imbolygok, mint az élet hajnalán.*

Az újra járni tanuló beteg egész nemzete szeretetéből és újabb verseket sürgető várakozásából merít biztatást:

*De érzem, ahol magyar csak lakik,
 Figyelik léptem szerető szemek,
 S vágyva várnak még tőlem valamit.
 A magyar Akarat járni tanít.*

Ez a figyelem a gyermeki nekifeszüléshez hasonló dacos cselekvésvágygyal tölti el. Így próbál új lendületet venni, az élet mélypontjáról a magasba lendülni – önmaga erejéből. Hogy aztán a záró szakaszban, amely a három- és négysoros szakaszokat követően hatsorosra duzzad, a bölcs ember biztos tudatával hirdesse: az isteni kegyelem, a megváltó szeretet teszi őt képessé a változásra, hiszen az Úr nemcsak a bénához, hanem őhozzá is szól:

*Nem, nem egyedül, szíveken is túl
 Egy nagy Szív szól: én megmentettelek,
 Most többé ne sírj és ne lamentálj,
 Vedd bűneid s bánatod nyoszolyáját,
 Aztán hajítsd magadtól messzire:
 Kelj fel és járj!*

A versciklus első darabja *A vakond napba néz* címmel valamivel később, 1935. november 10-én, hallottak napja körül született. A felszín alatti sötétből a napfényre jutott vakond csodájával a lírai én megújult életét példázza. A költemény a makrokompozíció és a mikrokompozíció szintjén is ismétlések és ellentétek sorára épül. Euforikus életöröm és lemondó szomorúság váltogatja benne egymást, hogy aztán egy boldog életeveőben záruljon. A strófaalapú pozitív arany metszéssel 7/5 arányban tagolt költemény nagyobbik része másodrendű negatív arany metszéssel 3/4 arányban tagolódik. Ennek megfelelően a vers első három szakasza egy megszemélyesített kis lényre, a földből a Napra kibújt vakondra irányítja az olvasó figyelmét. A kezdő sorokból felfokozott életöröm árad. A középfok jelével ellátott melléknevek érzékeltetik a természetnek a szokásosnál erősebb színeit, miközben a színek között a fájdalom muzsikává szelídül:

*Kékebb az ég és aranyabb a lomb –
A fájdalom se fáj, csak halkan zsong –
A süket földből kibújt egy vakond.*

*Csodálkozott, hogy napba nézhetett –
A napba nézett s beleszeretett –
És szárnya nőtt és fölemelkedett.*

Az euforikus öröm melankolikus, lemondó vallomásba vált át, midőn eltávozott szeretteit idézi, akik már nem lehetnek részesei a történesnek:

*De azoknak, kik lent nyugosznak mélyen,
Vagy fent szikráznak, fent a fényes égen:
A csodát, mely a vakonddal esett,
Már nem mondhatom meg.*

A következő négy versszak a figyelmet a lírai én megújuló életére irányítja, amelyben a lemondás megnyugtató felismeréssé nemesül, hiszen a feltételes módú igék az eltávozottak együttrezdülésének lehetőségét sejtetik:

*Pedig, ó, hogy örülnének velem!
Mily ölelőn, milyen melegen
Simogatnák megújult életem!*

A „simogatnák” egyszerre vonatkozik a kis vakondra és a vele azonosuló lírai én életére. A megszemélyesített lény, amelynek a napfény hatására szárnya nő és fölemelkedik, valójában tehát a lírai én megújuló életét jeleníti meg.

Ismétlődő mondatszerkezet, anaforaként és epiforaként, vegyes ismétlésként visszatérő szavak nyomtatékosítják a lírai én bűnökről szóló vallomását. A költemény azután a múltbeli bűnökkel a jelenben bekövetkezett gyógyulás csodáját állítja szembe:

*Gyötörtem bánattal az életük,
Gyötörtem bűnökkel az életük,
S most – gyógyultan – nem lehetek velük!*

Az elsőfokú pozitív aranymetszés szintjén, a hetedik versszakban ismét váltás következik. A feltételes módú igék hirtelen kijelentő módúvá alakulnak, jelezve, hogy az eltávozottaknak az övével együttrezdülő öröme nemcsak lehetőség, hanem immár megnyugtató bizonyosság. És ez a vers nagyobbik részének határán egyfajta lezárásként működik:

*Tudom: örülnek, hogy én örülök,
Hogy nélkülük is, mégis örülök –
Az ő szerelmük tiszta és örök.*

Az aranymetszéssel osztott verségész kisebbik részét alkotó következő öt versszak másodrendű negatív aranymetszéssel 2/3 arányban tagolódik tovább. A nyolcadik versszak, azaz ennek a résznek az első verszaka újból a lírai én megújult életének örömét hirdeti, az örömet azonban az eltávozott szerettek emléke teszi visszafogottabbá:

*Mikor ujjonganék
Visszanyert életemért hangosan,
Mikor lángolóbb színe gyúl a szómnak:
Egyszerre csak elszégyellem magam.
Úgy érzem, a halottak hangfogóznak,
Magamba térítnek, belém fogóznak:
Hogy valahogy el ne bízam magam.*

A következő versszak szinte szó szerint ismétli az előző, nagyobbik rész harmadik versszakát:

*De aztán ismét nyugosznak ők mélyen,
Vagy tündökölnek fent a fényes égen,
S a csodát, mely a vakonddal esett,
Nekik mégsem,
Mégsem mondhattam meg.*

Érdeemes a megismételt részben bekövetkező változásokra is figyelni. Az újonnan betoldott és anadiplozisként ismétlődő szó: „nekik mégsem, mégsem”, valamint az ige múlt ideje – „mondhattam meg” – nyomtatékosító szerepet tölt be: a lemondás és a bele-törődés véglegességét hangsúlyozza. Innen ível aztán a vers a kisebbik rész három szakaszból álló második egységében mind magasabbra. Immár az élők felé fordulva a „nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek” gesztusával zengi egyre magabiztosabban a boldog életevoét:

*Annak mondom hát, ki itt maradt még:
Aranyabb a lomb és kékebb az ég –
És ezerjófű a testvériség.*

*És százszor édes érzés: élni, élni,
Szeretni, munkálkodni és remélni:
Vakond-lét helyett sas-életet élni.*

Az euforikus életszemléletet sugárzó versnyitó sor ismétlődik itt fordított szórendben, majd a vers második sorára – „A fájdalom se fáj, csak halkán zsong” – utal vissza a következő megfogalmazás – „És ezerjófű a testvériség” –, amely a bánatban és fájdalomban együttrezdülő közösség gyógyító erejébe vetett hitet sugallja. Főnévi igenevek halmozása – „élni, élni”, „szeretni”, „munkálkodni”, „remélni” – érzékelteti a megújult élet valóságát, amely a földalatti lét helyett immár a sas szárnyaló magasságába képes emelkedni.

A verszáró szakaszban a lírai én – anaforikusan ismétlődő mondattal, felszólító módú igék halmozásával nyomatékosítva a megszólítást – élő közösségéhez fordul, együttrezdülésért folyamodik:

*Ki itt van még, ó, örüljön velem,
Ki itt van még, ó, maradjon velem,
Szeresse megújuló életem,
Helyettük is,
Helyettük is –*

A költőnek szüksége van közössége bátorító szeretetére, hogy az eltávozottak emlékét közösségével együtt – új életre kelve – ő maga is híven ápolhassa:

*Mint ahogy én
Élő szíveken át
Most a porladókat is szeretem.*

A ciklus *Hála* című darabja 1933 márciusában született. Szakozatlan, harminchét soros vers. A lírai én felfokozott életigenlését sugárzó első négy sorának ismétlődése tagolja két egyenlőtlen részre, a szimmetria helyett inkább az aranymetszés irányába tolva el a verskompozíciót. A soralapú pozitív aranymetszés 23/14 arányban osztaná, az ismétlődő sorok pedig 22/15 arányban tagolják a költeményt.

Íme, az ismétlődő sorok:

*Szívfájdító tavasz.
És olyan jó,
És olyan jó,
És mégis olyan jó.*

Az első huszonkét sor a természet tavaszi ébredésének impresszionista látványát idézi, amelyben színek, hangok elevenednek meg:

*Most alkonyul.
A fák
Finom kis seprő-ágaikkal
Csodás színekbe mártva állanak
Nagy mozdulatlanul.
Rügy ring az ágon,
Ütemre ring
Hintáz az ág vele, [...]*

A második rész a lírai én életmegújulásának örömét hirdeti:

*Mert látó lettem újra.
Mert halló lettem újra.
Mert bár halottaimat hantolom:
Húsvét felé megyek.
Húsvét felé megyek.*

A megújult élet örömét a szinte szó szerint ismétlődő sorok nyomatékosítják.

A vers első és második részét a pattanó kis rügy és a hálatelt szív hasonlata fogja egybe, amely szintén szó szerint ismétlődő sorokat tartalmaz. Íme, az első rész hasonlata:

*Mint duzzadt, hálatelt kis szív, olyan.
Ha pattan
Ez az egyetlen kis rügy az ágon:
Talán elárad az egész világon.*

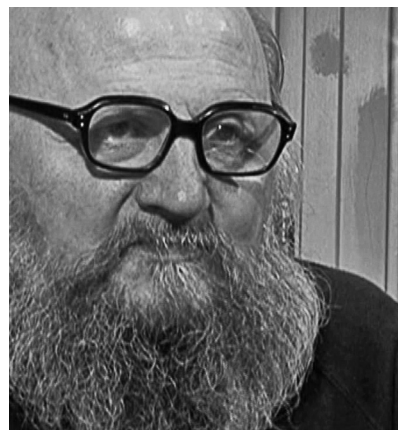
És íme, a verszárlat hasonlata, amely immár fordított rendben utal vissza az elsőre:

*Mint zengő szél az ágon a rügyet:
A hála emeli,
Felemeli duzzadó szívemet.
Ha pattan
Ez az egyetlen kis rügy az ágon:
Talán elárad az egész világon.*

A vers első, nagyobbik részének másodfokú negatív aranymetszése 9/14 és a második, a kisebbik rész másodfokú pozitív aranymetszése 9/5 arányú tagolással a „Rügy ring az ágon” és a „Mint zengő szél az ágon a rügyet” sort emeli ki. Párhuzamuk érzékelteti, hogy Reményik Sándor műhelyében – amint azt az előző elemzések is tanúsítják – nem a képek, hanem a retorikai alakzatok szövegformáló szerepe az elsődleges.

Nyiss kaput, angyal!

Jánosi Antal portréja Tóth Bálint költőről

Jánosi Antal forgatókönyvíró-rendező 2011-ben készítette el lírai portréfilmjét Tóth Bálintról, kortárs költészetünk egyik doyenjéről Butskó György operatőr segítségével. A 85 éves József Attila-díjas költő, író és műfordító az ezredforduló óta tagja a Magyar Művészeti Akadémia irodalmi tagozatának. 1951-től államellenes szervezkedés vádjával bebörtönözték, 1955-ben amnesztiával szabadult. 1956 novemberében a Politikai Foglyok Forradalmi Bizottságának elnökségi tagja volt. 1957-ben kémkedés gyanújával letartóztatták, vádemelés nélkül szabadult az év decemberében. 1955–1957 között a csepeli acélmű finomhengerművében, majd Martin-üzemében dolgozott. 1957–1962 között az építőiparban kocsikísérő, majd könyvraktári munkás és utcai könyvárus volt. 1962-től 1970-ig az Országos Széchényi Könyvtárban dolgozott könyvtárosi munkakörben. 1970 óta szabadfoglalkozású író. Első versei és műfordításai 1957-ben jelentek meg Bécsben, majd 1959-től itthon. Héber, latin, grúz, olasz, angol, német és svéd költők verseit ültette át magyarra. Ő vehette át elsőként a magyar alapítású nemzetközi irodalmi díjat, a Balassi-émlékkardot 1997-ben. Az itt közölt emlékezés a filmvallomás szövegének szerkesztett változata, amelyet a költő versei és egy alkalmi, hatkezes költemény színesít.

***

*Ég-föld, ha megindul,
zengnek a kürtök,
tűz-csillageső hull,
isten küldött,
vágj utat vissza
a Kertbe a karddal:*

Nyiss kaput, angyal!

„1929-ben születtem Keszthelyen. Fenékpusztán, mellettünk, Keszthely közelében máig is lehet római pénzeket, karkötőket találni. A keszthelyi múzeumban mindezeket meg is lehet tekinteni. Úgyhogy egy eléggé erős római öntudat van bennem. Amúgy Keszthely egy nagyon kedves kis város, és fölötte volt egy nagyhatalom: Festetich herceg volt ennek a vidéknek a főura. Mint tudjuk, Festetich György nagyon rendes ember volt, aki a kontinensen elsőként alapított mezőgazdasági iskolát, a Georgikont.

Nagyapámék vettek egy telket a Balaton partján, Balatonyörökön. Hívták ezt Meszesgyöröknek is. Építettek erre a telekre vörös terméskőből egy kis villát, amelyet a nagybátyám, Tóth János tervezett, aki építésmérnök volt. Ott töltöttem fiatalkorom nagyon szép éveit.

Apám, aki Keszthelyen érettségizett még, beadott a bencésekhez Pannonhalmára. Úgyhogy én aztán Pannonhalmán érettségiztem. Nagyon jó hely volt, kitűnő iskola. Akkor indult el a pannonthalmi olasz gimnázium. Ezt tulajdonképpen annak köszönhetjük, hogy amikor Felvidéket visszakaptuk, és Ciano mellettünk foglalt állást, hálából csináltak egy olasz gimnáziumot. Teleki Pál volt az alapító atyja, s oda kerültem én. Mi olaszul tanultunk elsőtől nyolcadikig. Az én kedvelt tanárom Békés Gellért volt, aki aztán Rómába került, s ott a bencés egyetemen, a San Anselmón tanított. Pannonhalmához csupa kedves emlék fűz. Ott töltöttem a fiatalságomat: nagy hadijátékokat játszottunk, fociztunk, egyáltalán, a bencések nagyon pozitívan neveltek bennünket, most így visszagondolva.

Apám azt akarta, hogy orvos legyek; orvosi egyetemre íratott be. Ám én átmentem a bölcsészkarra, s szerencsémre nagyon jó évfolyamba kerültem: többek között Antall József volt az évfolyamtársam, akivel egyidősek is voltunk. Akkor a bölcsészkar végeredményben nem is volt olyan rossz. Ott voltam egészen addig, amikor egy szép napon megjelent az Államvédelmi Hatóság, és elvittek. Azzal a váddal vittek el: az államrend megdöntésére irányuló szervezkedés kezdeményezése és vezetése. Ebből persze egy büdös szó nem volt igaz. Annyi történt, hogy összejöttünk és beszélgettünk egy önképzőkörben. Ezt löcsölték rám, s elítéltek hat évre. Különben erre

a paragrafusra hivatkozva egy csomó embert fel is akasztottak. Ez teljesen nevetséges most így, visszaemlékezve. A kihallgatási jegyzőkönyv, amelyet az ÁVH csinált, így kezdődött: „Ősi fasiszta családból származik.” Ez egy akkora marhaság, hogy nem igaz: mi az, hogy ősi fasiszta családból származik? Bekerültem a Gyűjtőbe, onnan meg Vácra, s elkezdődött egy vándorlás, mert a foglyokat állandóan váltogatni kellett: nehogy megtanulják, hogy arra van az ablak, s arra felé lehet megszökni. Ennek ellenére volt egy kemény gyerek, aki megszökött, s akinek a nevét azóta már ismerik a magyar irodalomban: Gérecz Attila. Szépen kifűrészelte a rácsot, és mivel délutános volt, kettőtől tízig dolgozott odalenn, szépen átúszta a Dunát – de hát elfogták, mert mindenütt vannak jó emberek, akik besúgták.

Reggel a hóhér

*Reggel a hóhér mértéket vett rólad,
aztán káromkodott, hogy tévedett,
s felakasztotta a szomszéd zárkából
a fiút, akit tegnap este hoztak,
ki egész éjjel üvöltött, dörömbölt,
hogy élni akar, priccstét leokáda,
s végül elájult, egy vödör vizet
loccsantottak rá, hogy magához térjen,
úgy vonszolták ki az akasztófához,
félaléltnak nem vitték lábait,
csend, csak rúgások puffanása hallott.*

*Az őrszobában már serceg a zsír,
a főőrzs most reggelijét süti:
fokhagymás hús. A hullaszállító
hangját hallod, a vaskaput kinyitják.
Kilesel. Elment. Este vasba vernek.
Holnap félkoszt. Holnapután sötét.
Ki fogod bírni, nincs más választásod:
árulás, vagy a beigért kötél.
A sűrű dróthálón besüt a nap.
Halk nesz. Az őr hosszan-hosszan figyel.
Ők bizonyosan tudják, hogy megtörnek,
te bizonyosan tudod, hogy soha.
Kondérkongás. A reggelit meghozzák.
Mohón harapsz a frissensült kenyérbe.
Eszedbe jut, ma van a tárgyalásod
a Lánchíd mellett. De nem érdekel.*

(Gyűjtő. Kisfogház, 1951. október 1.)

Apjával

Vácott több költő összejött, összeállítottunk több kötetet, hogy úgy mondjam; Kecskési Tollas Tibor pedig gyönyörű, nyomtatott betűkkel leírta. Ezeket Füveskertnek neveztük el. Ebben előbb fordítások jelentek meg, aztán pedig megjelentek a saját verseink is. Úgyhogy ott benn egész kis irodalmi önképzőkör alakult ki, de elég komoly: Kárpáti Kamil, Szathmáry György, Kecskés Tollas Tibor, Regős Imre, Gérecz Attila, s voltak még mások is.

Amikor már Nagy Imre volt a miniszterelnök, sora hirdették az amnesztiát. Illyés Gyula szólta Erdei Ferencnek, aki akkor igazságügy-miniszter volt, s akkor én is amnesztiát kaptam, és kiszabadultam 1955-ben. A többiek is kikerültek. 1956-ban az Urániában volt egy összejövetelük a volt politikai foglyoknak, ahol beválasztottak a Politikai Foglyok Szövetsége Forradalmi Bizottságába. Gyöngyösit is, Kecskés Tibor is, Gérecz Attilát is. Aztán, mint tudjuk, jött november negyedike, a sajnálatos események, ahogy szokás mondani: a ruszkik valahogy erre jártak véletlenül a T-34-esekkel tanulmányi kiránduláson, s szétlőtték az Üllői utat meg fél Budapestet. Gérecz egy héttel utána elesett a Klauzál téren: egy orosz páncélos volt olyan szíves, és kilötte. Ő fegyverrel harcolt – én, bevallom, nem harcoltam. A feleségem éppen a sokadik hónapban volt, s megkért, hogy ha lehet, ne rohangásszak – elég az neki, hogy lent csörögnek a láncotalpak. Én így a harcokból kimaradtam. Akinek

esze volt, kiment Nyugatra; akinek nem volt esze, mint nekem, az itt maradt, és újra bekerült a börtönbe. Engem még ötvenhat után is beszipkáztak, letartóztattak. Már komolyan nem tudom, milyen indokkal: egy éjszaka jöttek, és elvittek. Csak egy fél évig voltam benn – gyakorlatilag nem tudtak rám bizonyítani semmit. Ötvenhét decemberében szabadultam másodszer; s attól fogva kinn vagyok. Másfél évig könyvet árultam az utcán, a Margit híd budai hídfőjénél. Adtam el könyvet többek között Kodály Zoltának is, aki a legmagasabb rang volt az én szememben. S megint egy nagyon jó kis kör alakult ki. Aztán Keresztury Dezső segítségével az Országos Széchényi Könyvtárba kerültem, s attól kezdve egészen a nyugdíjig ott dolgoztam a színháztörténeti osztályon, majd később a központban.

Jelentkeztem a Színház- és Filmművészeti Főiskolára, s fel is vettek volna. Be is hívtak, Olthy Magda volt a főigazgató, akiről egy rossz szavam sincsen. Az ő előszobájában ültem, amikor megjelent két szürke úr – tessék kitalálni, hogy mik voltak. Meghallgattak ugyan, de nem vettek fel a főiskolára, pedig pontszám szerint harmadik voltam a felvételin. Első volt Kósa Öcsi, akinek már ismerjük a műveit; második volt Csurka; harmadik voltam én.

TÓTH BÁLINT – ÁGH ISTVÁN – BELLA ISTVÁN

***

*Én nem szeretek kezdeni, de titkon
Csinálni kéne mégis valamit.
Csinálni kéne? Mégsem éppen itthon,
A honi ágy engem kijózanít.*

*Szerettem volna nem maradni itthon,
Itt honn az élet csinál azt, amit
Mint nászutas, akít a Hotel Hilton
Aranyaival... bár nagyon avitt.*

*De mégis nékem az új, a modernség
Nem kell, sem a szűz – sem a modellség,
Szép modellem, a szemed megvakít.*

*Mert három napja kenyér nélkül, árván
Ködölök, mint Canterbury-i szivárvány,
A Dráva-partra iszok valakit.*

(1976. február 1-jén kalákában írott vers)

Diákegyenruhában

Nyugdíjba mentem, azóta élem a nyugdíjas életemet. Nagy örömmel mentem amúgy nyugdíjba, mert meg kell, hogy mondjam: soha életemben nem voltam a munka hőse. Másokkal szemben én nem szoktam mondani, hogy imádok dolgozni, mert nem imádok dolgozni – sőt, ha más mondja ezt, erősen megkérdőjelezem. Bár vannak olyan munkák, amiket szívesen csinál az ember. A költészetben az a helyzet, hogy

Felesége a gyerekekkel

Jánosi Antal portréfilmjében

nem ér semmit a szorgalom, mert az ihlet vagy jön, vagy nem jön. Tehát hiába vagy te szorgalmas, s akár napi tizenkét oldal verset írhatasz – ennek csak egy része lesz jó, amit ihletett állapotban írtál.

Megvagyok. Sajnos, 2000-ben meghalt a feleségem, s idekerültem ebbe az »ifjak otthonába«, Budán. Itt jó helye van az embernek: békén hagynak...

Strófa a Tódi-béli Jakab himnuszából

*Krisztusom, ha el kell mennem,
anyád által érjen engem
a győzelmi pálmaág,
s majd ha sírba hull a testem,
lelkemben, add, elnyerhessem
fénylő égi glóriád.*

Az a helyzet, hogy ez a világ jelenleg elég ramatyul áll – hogy ilyen szép szót használjak. Hiányzik valami átütő eszme vagy átütő rendszer – Isten ments’, nem a tőlünk keletre lévő nagy rendszerre gondolok. Nagyon nehéz megtartani annak az erkölcsöt, aki azt sem tudja, hogy mit tartson meg. Szóval én nem vagyok vissza egy olyan helyzetet, amikor központilag mondják meg, hogy ezt szabad, ezt meg nem szabad.

De hogy egy olyan tartásra neveljük a fiatalokat, amely ezt megmutatja, az igen fontos. Érzésem szerint az egyik legjobb nevelési szisztéma az angoloké, ahol a szabadságnak és a központi elképzeléseknek egy bizonyos szintézise van meg. Ez most nálunk nincs így.

Ami a magam sorsát illeti, az az érzésem, hogy én már nagyjából elmondtam, amit kellett. Most már jöjjenek a fiatalok! Tessék, kérem, kiállni és megmondani az igazságot! Ezzel be is fejeztem, amit mondanunk akartam. Ámen.”

Dunáról fúj a szél

Záróra előtt távozott barátainak

*Én nem a verset félttem a kortól, bármi törékeny,
félttem a kort, s embert, azt, ki a versre süket.
Mint szél könnyű a dal, de erős is, mint vizek árja –
hol lesz már ez a kor, s fúj a Dunáról a szél...
Egykor a Rózsafa állt itt. Fúj a Dunáról... a szélben
két emelet magasan jó Magyarink hegedül.
Éltek, erős holtak! Élőknél feltolulóbban
buktok az éj küszöbén álmaim árja fölé.
Járjuk az utcákat, tánc, nótá... De reggel a város,
mint kisöpört kocsma hajdani hajnalokon.*

**Dokumentumok
Magyarország
szovjet
megszállásáról**

„Törvényes” megszállás.
*Szovjet csapatok
Magyarországon 1944–1947.*
Szerkesztette és a bevezető
tanulmányt írta: L. Balogh
Béni. Magyar Nemzeti
Levéltár, Budapest, 2015.

Bizonyára lesznek, akik – olvasva a fenti címet – értetlenkednek és hitetlenkednek, hiszen Magyarország XX. századi történetének 1944–1945-ös éveit a magyar történetírás – és a közvélekedés is – „hazánk felszabadításaként” (máskor „felszabadulásaként”) aposztrofálta. A kérdés – immáron hetven esztendővel a történések után – csak az: megállja-e a helyét ez a fenti állítás?

Ha szigorúan ragaszkodunk a történeti tényekhez, akkor azt kell mondanunk: nem. S hogy miért nem? Mert Magyarország – akkori hivatalos nevén a Magyar Királyság – hadban állt a Szovjetunióval a második világháború éveiben 1941 júniusától 1945 januárjáig (ha az Ideiglenes Nemzeti Kormány működését nézzük), illetve 1945 májusáig (ha a Szálasi Ferenc nevével fémjelzett hatalom regnálását is figyelembe vesszük). A háborúban pedig a szembenálló felek általában arra törekszenek, hogy az ellenséget legyőzzék, területét elfoglalják és a békeszerződésben a saját érdekeiket érvényesítsék.

Nem volt ez másként az akkori magyar–szovjet, illetve szovjet–magyar viszonylatban sem. Magyarország politikai és katonai döntéshozói 1941 júniusában – egy, az országot ért, nem provokált és szovjet támadó felet vélelmező légitámadás után – úgy vélték: Magyarországnak csatlakoznia kell a Szovjetuniót megtámadó Német Birodalomhoz és a vele fegyvertársként már támadó román, finn, illetve szlovák és olasz haderőhöz.

A döntés eredményeként Magyarország hadviselő féllé vált, és a kezdeti szerényebb erőkkel való „hadakozást” követően nagyobb erőkkel kényszerült a háborúban részt venni, mi több: 1941 végén már hadban állt a Brit Birodalommal és az Amerikai Egyesült Államokkal is.

A háború a hitleri Németország – a Német Birodalom – vereségével ért véget, és minden, a németek fegyvertársi-szövetségi rendszerébe tartozó állam a vesztesek oldaláról igyekezett az utolsó pillanatokban „áthajózni” a győztesek oldalára. Ez alapvetően

sikerült Olaszországnak, Romániának és Finnországnak. A magyar kísérlet – a kiugrás – 1944. október 15–16-án kudarcot vallott, és Magyarország ellenséges országgént került szovjet megszállás alá.

A győztes ennek megfelelően is viselkedett. Az országot – az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány létezése ellenére is – legyőzöttként kezelték. Ezt akkoriban természetesen a győztes és a vesztes is így fogta fel, de a propagandagépezet már beindult. A szovjet Vörös Hadsereg „felszabadítóként” jelent meg a korabeli sajtótudósításokban, és dicsőségére heteken belül hálát kifejező emlékműveket, szobrokat, emléktáblákat kellett állítani. Hogyan is fogalmazott ezzel kapcsolatban Márai Sándor *Hallgatni akartam* című kötetében? „Budapest a Vörös Hadsereg bevonulása és a kommunisták hatalomátvétele után átkeresztelték az utcákat. A város megtelt a Vörös Hadsereg dicsőségét hirdető emlékművekkel – utoljára talán csak az asszírok alázták meg ilyen emléktáblákkal a legyőzött népeket...”

Magyarország legyőzött volt, a győztesnek pedig mindenhez joga lett: rekvirálni, olyan pénzt nyomtatni, amelyet mindenkinek kötelező érvénnyel el kellett fogadnia; jóvátétel és hadizsákmány címén az országot kifosztani.

S hogy miként történt mindez, arról ad áttekintést az L. Balogh Béni által szerkesztett, jegyzetekkel és bevezető tanulmánnyal ellátott kötet, amelynek már a címe jól orientálja az olvasót: „Törvényes” megszállás. *Szovjet csapatok Magyarországon 1944–1947 között.*

De törvényes volt-e ez a megszállás? Igen, hiszen a győztesek – amíg a békekötés nem írja felül a korábbi jogi helyzetet – megszállók az adott országban. (Így volt ez Németországban, az 1945-ig annak részét képező Ausztriában, Olaszországban, de Romániában is.)

A kérdés csak az, hogy hajlandók vagyunk-e a tényszerű helyzettel reálisan számot vetni, avagy különböző okok és érdekek mentén másként látjuk, és – ami rosszabb – másként látatjuk múltunk eseményeit, mint ahogyan azok megtörténtek.

Magam úgy vélem: ehhez a problémához hosszú évtizedekig sem a történetírás, sem a közgondolkodás nem viszonyult megfelelő módon. Minden évben látványos ünnepek keretei között emlékeztek meg

(emlékeztünk meg) hazánk felszabadításának (felszabadulásának) évfordulójáról, és még véletlenül sem eshetett szó arról, hogy a „felszabadítók” egyben „megszabadítók” (is) voltak. Példának okáért egy egész országot szabadítottak meg az ott fellelhető kar- és zsebóráktól. Ugyanakkor tény az is, hogy a magyar köztudatban azért a ki nem mondott emlékek is éltek, amelyek a „davaj csaszi” és a „málenkij robot” kifejezésekkel idézték a múltat.

A leírtak természetesen nem azt jelentik, hogy ne lettek volna olyan katonák – tiszték, tiszthelyettesek, legénységi állományúak –, akik az átlagtól eltérően viselkedtek, de a kollektív emlékezet sokkal inkább azokat őrizte meg, akikről túl sok jót nem lehetett elmondani. S ezt az emlékezetet még elvélve sem lehetett „előcsalogatni”. Ha véletlenül akadt olyan kiadvány, amelyben a legkisebb utalás is történt arra, hogy a „diadalmas, felszabadító, népünknek a szabadságot meghozó vörös katoná” netán erőszakot követett el nőkn, eltulajdonított valamit stb., akkor az a könyv/füzet a zúzdában vagy a könyvtárak „zárt részlegében” végezte.

A közelmúltban megjelent kötet reményeim szerint nem a „zúzdában” végzi majd, hanem felkerül minden tudományos kutatóintézet, könyvtár és iskolai könyvtár polcaira, de nem azért, hogy ott a helyet foglalja, hanem azért, hogy tanulságul szolgáljon mindenki számára arról, hogy mi is történt több mint hetven esztendővel ezelőtt Magyarországon/Magyarországgal.

Ez a munka, amely egyébként nem hibátlan – nem értem, hogy például Miklós Bélát miért kellett állandóan Dálnoki Miklós Bélaként emlegetni, azaz nemesi előnevét gyakorlatilag családnevvé „átalakítani”, miközben minden eredeti dokumentumban helyesen Miklósként vagy Miklós Bélaként szerepel –, természetesen nem adhat teljes képet a valamikori történésekről. A könyv szerkezete, a közreadott dokumentumok – melyek jegyzéke és a bevezető tanulmány rövid összefoglalása angolul is olvasható – mégis azt az érzést kelthetik az olvasóban: mindenről megtudhat szinte mindent, mert a szovjet megszálló csapatok működésében nagy eltérés nem volt, függetlenül attól, hogy egyes személyek viselkedése lehetett akár példamutató is.

Végezetül az ismertetés írójának szavai helyett beszéljenek a korabeli dokumentumok rövid részletei, azon dokumentumokéi, amelyek nem utólag, nem felszólításra s nem félelmek okán keletkeztek egyko-

ron. A pillanatot, a történést örökítették meg – amint ez a néhány kiragadott dokumentumrészlet is.

Nemzetgyűlési képviselők kérelme Nagy Ferenc miniszterelnökhöz a szovjet hadsereg katonái által folytatott vadászatok beszüntetése érdekében, Budapest, 1946. február 14.: „...a megszálló hadsereg katonái szinte megszakítás nélkül vadászatokat rendeznek”.

Nagy Imre belügyminiszter levele A. M. Beljanovnak, a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság Közigazgatási Osztálya vezetőjének a szovjet csapatok által Komáromban és a gesztesi járásban elkövetett atrocitásokról, Budapest, 1946. január 22.: „...Mindezeket azért hoztam Vezérőrnagy Úr szíves tudomására, hogy ezáltal is segítségére legyek Önnek – a visszasságok megnevezésével – abban a törekvésében, hogy a szovjet megszálló hadsereg és a magyar lakosság között barátságos légkör alakuljon ki”.

A Magyarországi Izraeliták Országos Irodájának beadványa Gyöngyösi János külügyminiszterhez a devecseri izraelita templom megrongálása ügyében, Budapest, 1945. december 23.: „...folyó évi december 10-e körül odaérkezett újabb orosz csapatok a hitközség épületeit újból igénybe vették, és bennük súlyos károkat okoznak. Nevezetesen az ajtókat és ablakokat eltűzelték, az esőcsatornákat leszedik, a templomban még megmaradt frigyszekrényt összetörték, a templom női karzatára szolgáló feljárólépcsőt szintén tüzelés céljára széjjelszedik... a német SS-legények garázdálkodása után aránylag még épen maradt templomról van szó.”

Bányász Gyula levele a Pesti Izraelita Hitközség Elnökségének a szovjet katonaság által a ceglédi foglyotáborba hurcolt zsidó vallású vagy származású foglyok sorsáról, Budapest, 1945. március 6.: „.../a/ foglyok között Cegléden tudomásom szerint kb. 600-650 zsidó vallású vagy származású egyén is van, kikre igazán nem fogható az, hogy az egyesült (orosz, angol-amerikai) nemzetek ellenségei lennének...”

Sz. E.-né mezőtúri lakos feljelentése a csugari állomáson tartózkodó szovjet katonák nőekkel szembeni erőszakos viselkedése miatt, Mezőtúr, 1945.: február 7. „...A 14-es őrházban lévő és a csugari állomáson tartózkodó orosz katonák állandóan rabolnak, és a fiatalabb nőket 4-5 /-en/ egyszerre megerősokolják. Annyira tönkretettek bennünket, hogy orvosi kezelésre van szükségünk.”

A nemi erőszak, a nők „vörös katonák” általi megbecstelenítése mindennapos jelenség volt. Soha nem

feledhető trauma, kitörölhetetlen emlék azok számára – legyen szó az áldozatokról vagy közvetlen családtagjaikról –, akik ezt megélték. S ők sok tízezeren voltak, hallgatásra kényszerülve és kényszerítve,

évtizedekig. Az L. Balogh Béni által szerkesztett dokumentumkötet az elsők között tárgyalja ezt a problémát. Sok hasonló munkának kell(ene) még követnie!

Ököl, amely a párté volt, s amelyet nem sirat vissza senki sem...

Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf (szerk.): *Az Államvédelmi Osztály 1946–1948. Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 2.*, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2015.

...legfeljebb az egykori „öklök” s leszármazottaik. Talán furcsa így kezdeni egy könyvismertetést, de ha a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályáról van szó – későbbi alakváltozatai: Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóság, majd Államvédelmi Hatóság, végül ismét a Belügyminisztériumba „integrált” politikai rendőrség –, akkor érthető, hogy az ismertetést író könnyen megfélekedezik az udvariasságról. Arról, amely nevezett osztály/hatóság tagjaira még véletlenül sem volt jellemző. Az udvarias viselkedés helyett ők a törvényteleniséget, a fizikai és lelki erőszak alkalmazását, mások tulajdonának – ingatlan és ingóság – elvételét, illetve a testület/szervezet megszűnte után az újjászervezett Belügyminisztériumba, magyar sajtóba, magyar kulturális életbe történt integrálódást részesítették előnyben. De hogy milyen út vezetett eddig, és miként is jött létre a „párt (a munkásosztály) ökle”, abból ízelítőt kaphat az olvasó, ha kezébe veszi a Krahulcsán Zsolt és Müller Rolf által szerkesztett és jegyzetekkel ellátott kötetet.

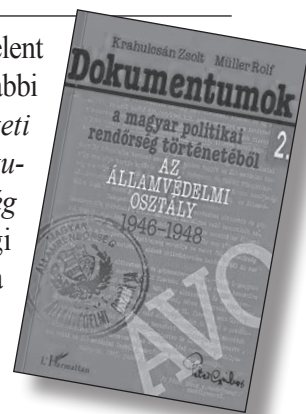
Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának két – életkor szerint még fiatalnak nevezhető, de eddigi szakmai teljesítményük alapján már érett – kutatója az 1945 utáni magyar politikai rendőrség történetének elismert szakértőjévé vált. Tanulmányai, önálló köteteik és az általuk közreadott dokumentumkötetek megkerülhetetlenek a korszak, a téma története iránt érdeklődők számára.

A 2015. évi Könyvhétre megjelent könyvük szerves folytatása a korábbi köteteknek (*A politikai rendészeti osztályok 1945–1946. Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 1.*, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2009), amelyről a Magyar Napló 2010. januári számában írtam ismertetést. Ez is dokumentumkötet. Dokumentumkötet, amely műfaját tekintve a leghitelesebb a történeti munkák sorában. Eredeti, korabeli dokumentumok, amelyek nem hónapokkal/évekkel az események után születnek/születtek – néha „ösztönzésre”, némi „kozmetikázással” –, hanem a pillanatot örökítik meg. Feljegyzések – nem kevés közülük feljelentés értékű! –, jegyzőkönyvek, névsorok és így tovább.

Ez is dokumentumkötet. Dokumentumkötet, amely műfaját tekintve a leghitelesebb a történeti munkák sorában. Eredeti, korabeli dokumentumok, amelyek nem hónapokkal/évekkel az események után születnek/születtek – néha „ösztönzésre”, némi „kozmetikázással” –, hanem a pillanatot örökítik meg. Feljegyzések – nem kevés közülük feljelentés értékű! –, jegyzőkönyvek, névsorok és így tovább.

A szerzők nem „nyúltak bele” a dokumentumokba. Egy-egy lényegtelen elemet ugyan itt-ott elhagytak, de mindig indokolták is, hogy miért volt erre szükség. Nem húzták ki a neveket, nem változtatták meg a korabeli véleményeket.

A kötetben szereplő – életrajzok/önéletrajzok alapján rekonstruált – életutak sok mindenről árulkodnak. Származásról, iskolai végzettségről, politikai rendőrségi pályafutásról, jellemről. Mert különös jellemű emberek találkoztak az 1945 utáni politikai rendőrségnél (nevezük csak egyszerűen így a nevét többször változtató „intézményt”). Többségük a Horthy Miklós államfő neve után csak Horthy-korszaknak nevezett időszak illegális kommunistái – nem volt túl nagy a létszámuk –, a származásuk okán 1938 után számos jogfosztó intézkedést megszenvedettek, a fegyveres katonai szolgálat helyett fegyvertelen munkaszolgálatot teljesítettek és a Szovjetunióból hazatért kommunisták közül került ki. Azok közül, akik túléltek a „sztálini tisztogatásokat”, és megértették/megtanulták, miként is működik a rendszer.

Az 1945 januárjában Tömpe András (Debrecen) és Péter Gábor (Budapest) által megszervezett politikai rendőrség 1946-ra már egyetlen szervezetbe olvadt össze. Élén a szabósegédből pillanatok alatt rendőr vezérőrnaggyá avanzsált Péter Gábor állt. De felette még ott volt a lágyszívűséggel véletlenül sem vádolható Rajk László mint belügyminiszter – az 1945 utáni demokratikus kísérlet egyik véreskezű elveszejtője, majd maga is a kommunista hatalom áldozata –, és természetesen Rákosi Mátyás, valamint eszme- és vezetőtársai: Gerő Ernő, Farkas Mihály, Kádár János... és még néhányan, de nem túl sokan. Ők voltak azok, akik szinte bármit megtehettek Magyarországon ebben a korszakban.

A „szervezet” és az ő működésüket mutatják be a dokumentumok, amelyeket a közreadók jegyzetekkel láttak el, nem is eligazítás gyanánt, inkább jelölve, hogy mi minden támasztja még alá a közreadott dokumentumokban foglaltakat. (Néhány esetben ennek ellenére örömmel vettem volna bővebb jegyzetet is, például Dienes Andorról, aki a magyar királyi csendőrségnél gazdasági századosként szolgált, és később ismert „Petőfi-kutatóvá” vált Dienes András néven – a kötetben Gyenes-Dienesként említik.)

Beszédes dokumentumok, de nemcsak egy-egy értekezlet jegyzőkönyvei, hanem például Péter Gábor feljelentéssel felérő feljegyzése „...az Államvédelmi Osztályon kialakult helyzetről II. (1948. június 25.)”, amelynek az elkészítését az „inspirál(hat)ta”, hogy Rajk László belügyminiszter az Államvédelmi Osztály vezetésébe egy „vezérkart” kívánt volna még beépíteni Tömpe István Somogy megyei alispánból, Szücs alezredesből és egy egyelőre meg nem nevezett személyből. Péter Gábor e feljegyzésében „kifogásolta”, hogy az iskolák államosításával kapcsolatban a rendőri szervek provokatív intézkedéseket léptettek életbe. Például (1948.) június 13-án egy század rendőrt irányítottak Nyíregyházára azzal a céllal, hogy június 14-én, Pócspestrin „megfigyelőt tartanak” (sic!

– Sz. S.), és ha a legkisebb csoportosulást látják a faluban, akkor válogatás nélkül végigverik a falut, hogy „...ép csontú ember ne maradjon”. A Péter Gábor által emlegetett Kocsis alezredes még azt is mondta, hogy „A paraszt, ha földet kapott is, akkor is reakciós. Abba bele kell verni a demokráciát.”

Péter Gábor és társai azután éveken keresztül „demokráciára tanították” az embereket. Verés, internálás, gyilkosság... és a sort folytatni lehetne. A sort – mármint a dokumentumkötetek közreadásának sorát – remélhetőleg újabbakkal gyarapítja a két szerző, mert a múlt megismeréséhez, a tisztánlátáshoz erre is szükség van. Nem baj, ha tudjuk – még ha megkésve is –, hogy a „véleményformáló újságíró”, a „kedves színházi kritikus”, a „jólmenő ügyvéd”, a „kedves háziorvos”, a gyárat igazgató „szakember” hol is kezdte pályafutását, milyen előélet és „érdemek” után került a pozíciójába.

Az Államvédelmi Osztályon, a Katona Politikai Osztályon, a Gazdasági Rendészeti Osztályon, majd Gazdasági Rendészeti Ügyosztályon eltöltött évek „kamatoztak” a későbbiekben is. A hálózat kiépült és működött, illetve működik. Hogy megszüntethető-e, nem tudom, de a történészek kötelessége az, hogy hiteles információkat adjanak róla. Krahulesán Zsolt és Müller Rolf ezt teszik következetesen. Tegyük továbbra is!

Végezetül egy személyes megjegyzés: Péter Gábor már idézett, 1948. június 25-i feljegyzésében olvasom: „...indokolatlanul vettek őrizetbe egyházi személyeket, így például Reindl Raffael törökkoppányi plébánost (Somogy megye), akit az igali járás kapitányságának vezetője őrizetbe vett és internáltatni akart.” Reindl Raffaelt később „békepappá verték”. Esperesként szolgált még évtizedekig szülőfalumban, Törökkoppányban. Napjainkban értem csak meg igazán, milyen tisztesség volt mellette ministrálni kisdíákként. Őrizze emlékét e pár sor is!

Szakály Sándor

Magyar szemmel az írek sors-tragédiájáról *Poverty in Ireland 1837 – A Hungarian's View – Szegénység Irlandban* by Baron József Eötvös. Translated from the Hungarian Paul Sohar and László Bakos. Foreword by Tamás Magyarics. Phaeton Publishing Ltd., Dublin, 2015.

Több mint 170 év múltán – a Phaeton Kiadó és a Magyar Nemzeti Bank jóvoltából – megjelent báró Eötvös József *Szegénység Irlandban* című könyve teljes angol, illetve első kétnyelvű kiadása Írországban. A vonzó borítóval fedett, keménykötésű, szép kiadvány kitűnő előszavának szerzője Magyarics Tamás történész, nagykövet, aki Eötvös életútjáról és a korabeli ír–magyar kölcsönhatásokról tájékoztatja az olvasót. Figyelmet érdemel az eligazodást segítő gazdag képanyag is Eötvösről, családjáról, kortársairól, illetve az író-politikus munkáiról.

A kétszáz oldalnyi terjedelmű könyvből 160 kétnyelvű oldalt tesz ki maga az angolra fordított Eötvös-mű – *Poverty in Ireland 1837 – A Hungarian's View* –, illetve az ír szegénységet elemző társadalomrajz eredeti magyar változata. Páratlan bravúr e kétnyelvű megoldás, hiszen a két fordító: Paul Sohar és Bakos László (az utóbbi egyébként Magyarics Tamás nagykövet helyettese) Eötvös olykor túlretorizált, archaikus stílusát – a kiadó közreműködésével, széleskörű olvasótábor megnyerésére törekedve – közérthető, mai angolra ültette át, kiválóan. Nyereség ez a könyv az angol nyelvterületen élők, kiváltképp a hetvenmillió ír diaszpóra számára, hiszen történelmükről, elődeikről, múltjukról fontos tényeket, tanulságokat hordoz. De hasznos e kétnyelvű kiadás az angolul tanuló magyaroknak is – oly gondosan tördelt, harmonikus, jól követhető mindkét szövegtükör.

Eötvös írása drámai erővel, tudósi alapossággal, a szenvedő ír katolikus szegénynép iránti szolidaritással ábrázolja az évszázadok óta regnáló angolszász uralom nyomorúságot teremtő és termelő hatását Irlandban. Rendkívül gazdag forrásanyagra, valóságismeretre épül.

Az író, aki a börtönviszonyok tanulmányozása céljából nyugati tanulmányútra indult 1836 nyarán, az

Európa-szerte ismert Daniel O'Connell fáradhatatlan küzdelme vonzotta a távoli szigetre. A brit törvényhozássba 1829-ben bekerülő ír politikus – aki 300 év után az első római katolikus képviselője volt az angol parlamentnek –, az erőszakot elutasítva, jogszerűen harcolt az ír katolikusokat sújtó diszkriminatív törvények visszavonásáért, módosításáért.

A torz birtokviszonyok, embertelen kizsákmányolás, igazságtalan adók elleni tiltakozása támogatókra talált Európában. Eötvöst is megnyerte a „szegény, elmés, jószívű” ír nép pártfogójának. Megírta róluk e művét, amelyben – fölhasználva az írlandi szegénység helyzetét vizsgáló bizottság friss jelentését, idézve sok-sok sajtóhíradást – diagnózist készített az ottani állapotokról.

Eötvös arra a kérdésre keresi a választ, hogy honnan ered a nagy különbség „a két testvérország” között, amely *egy* kormány alatt él? Miként lehetséges, hogy miközben Anglia a közjólét képét mutatja az idegennek, Irlandban a nemzet koldul? A történelmet, főleg az angol hódítás hatását áttekintve: a VIII. Henrik által 1536-ban megszállt, szuverenitásától megfosztott ország elnyomását, az ír asszimilációs hajlandóság hiányát, a kiváltságos brit protestánsokat, a kizsákmányoló földbirtokviszonyokat, a túlnépesedést, az írek, illetve katolikusok kirekesztését a közigazgatásból, az ellenük hozott törvényeket jelöli meg az ottani szegénység fő okaiként. Bemutatja ezek tényadatait, szociológiai jellemzőit, társadalmi megnyilvánulásait. Elemzi és indokolja az írek szabadságküzdelmét, lázadásait.

Eötvös igen érzékletesen ábrázolja az Anglia és Írország között kialakult áthidalhatatlan különbségeket. Így például az évszázadok óta tartó angol földrablás után Írország földterületének alig egytizede maradt ír tulajdonban. Az ír földművesek zöme éhbérért dolgozik, az angol nagybirtokos kaszt nyomasztó árnyékában vegetál. Az angol iparvárosok munkásainak 70%-a akkortájt ír menekült volt. Az angol munkás évi 33 fontot keresett, míg ír társa csak 5 fontot kapott. Jövedelmüket tekintve az írek háromszor annyi adót fizettek, mint az angolok. Lehangelő a növekvő nyomor és a gazdagok hivalkodó fényűzése, amely együtt van jelen Dublin utcáin; s feszültséget kelt a kiváltságos rétegek szociális érzéketlensége is.

Írásunkkal köszöntjük a százhusz éve, 1895-ben alapított Eötvös József Collegiumot.

A tömeges kivándorlás és az erkölcsi züllés miatt az írországi szegénység helyzete egyre nyomasztóbb, de végzetessé a „Nagy Éhínség” idején, az 1845–47-es burgonyavész és a pusztító járványok esztendeiben vált. Ekkor a nyolc és félmilliónyi ír szigetlakó egyötöde éhenhalt, egyhatoda fagyhalált szenvedett, járvány áldozatává vált, s egynegyedük a nyomorból külföldre, főleg az USA-ba menekült. A XIX. század végére az ír sziget népessége feleannyi lett, mint amikor az ifjú Eötvös feltárta az írek megdöbbentő helyzetét. (Ma már tudjuk, hogy ezzel együtt a közlő sorstragédia eredőit is megmutatta.)

A *Szegénység Irlandban* szerzője a diagnózis mellett terápiát is javasolt a bajok orvoslására. Ahogy Magyarics Tamás írja: „A kiutat Eötvös József [...] a békés építőmunkában látta.” Ami összefügg az írónak azzal a meggyőződésével, hogy „a jogbiztonság helyreállítása minden fejlődés alapja – valamint a nép alapvető igényeinek kielégítése.” Tegyük hozzá: e gondolatok nem találtak meghallgatásra a korban.

Ugyanakkor vitathatalan, hogy Eötvös ezzel az ifjúkori munkájával beírta nevét az ír kultúrtörténetbe. Igen kevés példa van arra, hogy Írország e korszakát külső (azaz nem ír vagy angol) szemlélő mutassa be a tudós alaposágával, írói érzékenységgel, kitűnően.

A jelen kötet, amely az első annotált változata Eötvös művének, filológiai szempontból is példás kiadvány. Minden általa idézett munka, szerző megfelelően – lábjegyzetben hivatkozva – lett feltüntetve, s az idézetek szöveghűek, vagyis úgy szerepelnek a kötetben, mint az eredeti forrásokban. A „Nagy Éhínséget” megelőző korszak és az ír történelem kutatóinak is hasznára válik, hiszen rendkívül gazdag a forrásanyag, idéz francia és amerikai szerzőket is, s olyan összeírásokat, amelyek – az ír kiadó szerint – később mintegy „feledésre ítéltettek”. Elismerésre méltó e húsz oldalnyi háttéranyag, amely szemléletesen igazolja az író széleskörű tájékozottságának, korrajzának hiteltelenségét.

A „kulcsin” és a „belbecs” példás összhangban van e nemes kivitelű kiadványban, amely híven tükrözi Eötvös szellemiségét, szociális érzékenységét és emberi szolidaritását az elnyomott, szegénységbe taszított katolikus írekkel. A kettős borítású címlap jelképes: a szép papírfedél Eötvös írói világának, a zöld keményfedél (arany hárfával) az ír léleknek a szimbóluma.

A könyv illusztrációit a kiadó páros, Sheila Jones és John D. O’Dwyer gyűjtötték össze. A rajzok, réz-

karcok, illusztrációk általában a korabeli Írország nyomorúságos oldalát mutatják meg, vagy a szövegben szóba kerülő történelmi személyeket, csoportokat ábrázolják (ilyen például a földesurakat rettegésben tartó, Whiteboys elnevezésű haramiacsapat is). Így segítik felidézni a kor hangulatát; fontos szerepet játszanak abban, hogy az olvasó el tudja képzelni az Eötvös-szöveg által megidézett világot. Emellett igyekeznek a fülszövegben és az illusztrációkban megtalálni mindazt, ami Eötvös emlékezetéből megmaradt, legyen az kép vagy szobor.

A két rokon sorsú nép XIX. századi kapcsolataira is hatott e mű; 1840-es megjelenését követően jobban figyeltünk egymásra. Eötvös 1848 előtt az írek nyomorától féltette országunkat. Az ír vezetők a magyar kiegyezést, a születő Osztrák–Magyar Monarchiát, Deákot tekintették példának függetlenségi harcukban. Ez inspirálta a Sinn Fein (Mi magunk) mozgalom szellemi atyját, Arthur Griffith-et, aki *The resurrection of Hungary – a parallel of Ireland* címmel, nagyszerű pamfletet írt 1904-ben a dualizmus korabeli Magyarországról és vezetőiről. Ő és társai a „Nyugat Magyarországot” akarták a Brit Birodalom keretében – független ír kormánnyal és közigazgatással, szabad vallásgyakorlással – létrehozni, amelynek nyomatókat adott az 1916-ban alakult félkatonai szervezet, az IRA. Az I. világháború befejezése után véres harcokba torkollott az autonómia követelése, míg végül a háborúban győztes Nagy-Britannia vezetői tárgyalóasztalhoz ültek az ír vezetőkkel.

Az írek szabadságküzdelme – az Ír Szabadállam létrejöttével – 1921 karácsonyára sikeres véget ért. A megegyezésnek azonban nagy ára volt. Az ír sziget 14 ezer négyzetkilométernyi területű, másfél millió ember által lakott Ulster nevű tartományát – Észak-Írország néven – 1921-ben az Egyesült Királyság részévé tették, s az maradt mindmáig, hiába háborognak az írek, s akciózik véres merényletekkel az IRA. Emiatt például „csak” ír önkéntesek részvételével – de Írország hadbalépése nélkül – zajlott a pusztító II. világháború. Azután a hatalmas brit gyarmatbirodalom is lépésről lépésre összeomlott, illetve felszámolták. 1949-ben Írország a Brit Nemzetközösségből is kivált; 1973-ban csatlakozott az Európai Gazdasági Közösséghez. Az Európai Unió alapító országai közé tartozik, annak haszonélvezője volt és maradt a „Kelta Tigris”.

Az írek 94 éve kivívták létjogukat Európában, s 170 éve lezajlott sorstragédiájukon úrrá lettek.

Ezek után vessünk egy történelmi pillantást a „parallel” Magyarországra, a „Kelet Írországra” is.

Magyarország és a magyarok sorstragédiáját 95 éve Versailles-ban, a Nagy-Trianon palotában pecsételték meg. A Németországgal együtt harcoló Osztrák–Magyar Monarchiát az I. világháború győztes hatalmai megsemmisítették. A legyőzött Németországot is büntették; területének 12%-át, lakosságának 10%-át vették el. A legsúlyosabb csapást a békeszerződés szülői, az antant hatalmak 1920. június 4-én az ezeréves Magyar Királyságra mérték: területének kétharmadától, lakosságának több mint a felétől fosztották meg. A „parallel” magyar szabadállamot a szövetséges hatalmak vezetői 93 ezer négyzetkilométeren, 8 millió lakossal hozták létre. Az elcsatolt 190 ezer négyzetkilométernyi területet 10 millió lakosával együtt (amelynek egyharmada magyar nemzetiségű volt) szétosztották az általuk kreált új államok: Csehszlovákia, Jugoszlávia (Szerb–Horvát–Szlovén Királyság), illetve a német Hohenzollern-dinasztia által uralt fiatal Románia és a régi-új Ausztria között. A végzetes csonkítás torz és hiteltelen indokok, hamis adatok alapján, igazságtalanul történt.

A megalázó békediktátummal – amelyet a magyar állam félszeg képviselői kényszerből szignáltak – tartós békétlenséget teremtettek a térségben. Szent István ezer éve ható örökségét eliminálták.

Következményeit úgy szenvedték el a nemzet tagjai, akár az angol protestáns uralmat a katolikus írek.

A XX. században a történelmi viharok csapásai miatt magyarok százezrei menekültek a Kárpátokon

túlra, Nyugatra. A tengeren túlra kivándoroltak és száműzöttek zöme a „melting pot” áldozata: anyanyelvét elvesztette, óhazához való kötődése csekély. Az emigráció egy kisebb hányadának nemzethűsége, szolidaritása viszont elismerést érdemel.

Milliókat idegen elnyomásba, „határon túl” rekesztett az ország szétdarabolása. Az utódállamokhoz csatolt nemzetrészek asszimilációs hajlandósága kisebb, mint az íreké, mivel identitásukat anyanyelvükkel hordozzák. Ugyanakkor a Kárpát-medencében folyamatos etnikai-nyelvi küzdelem zajlik a nemzetiségek „homogenizálására” törekvő nacionalista új birtokosok és a nyelvi-kulturális örökségüket védő őslakosok között. Ennek következménye pedig a magyar nemzetrészek fokozatos térvesztése, illetve tartós fogyatkozása az elcsatolt országrészekben. A magyarság sorvadása ma nagyobb mértékű, mint az íreké volt.

Trianon utóhatásától nem tud szabadulni a létharcát vívó Magyarország. Pedig száz év alatt sok víz lefolyt a Dunán. Európa térképe megváltozott. A szövetségesek kreálta utódállamok fölbomlottak, a kényszerpaktumok érvényüket veszítették. Birodalmak szűntek meg, új országok születtek, ám trianoni sorstragédiáján még nem tudott túljutni az ország.

„Légy hű, s bízzál jövődbe nemzetem!” – biztat Arany János. Ezt sugallja Eötvös József életműve és a szegény írekről szóló hajdani munkája is, amely reményt keltő példa az emberi szolidaritás időn és téren át ható jelenlétére. Köszönet érte a szerzőnek; köszönet mai éltetőinek!

Bakos István

Golgotán (olaj, vászon, 70 × 50 cm)

Bakos István (1943, Bánfa) művelődéskutató, közíró. Az ELTE magyar–népművelés szakán, az Eötvös Kollégium tagjaként diplomázott 1969-ben. Tudományos kutatóként, kutatásszervezőként, köztitiszviselőként dolgozott és publikált. A Bethlen Gábor Alapítvány kurátora, az Eötvös József Kollégium Baráti Körének választmányi tagja.

Csiki András (1980, Nyárádszereda) költő, 2004-ben végzett a Debreceni Közgazdaságtudományi Egyetemen és 2012-ben a Debreceni Egyetem újságíró szakán. 2003 óta publikál anyaországi és határon túli magyar irodalmi folyóiratokban. Első kötete: *Aposztróf* (2013).

Csizmadia Zoltán (1933, Mátészalka) festőművész a Magyar Képzőművészeti Főiskola festő szakán végzett 1958-ban. 1958 óta rendszeresen részt vesz országos képzőművészeti kiállításokon. 1966–1979 között a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége Veszprém megyei titkáráként aktív közéleti szerepet vállalt a megyei képzőművészeti életnek az ország vérkeringésébe való intenzív bekapcsolásáért. Festményeinek témái a magyar vidéki élethez, a magyar történelemhez kapcsolódnak. 1979 óta Csupakon és Budapesten él. Mások mellett Egry József- (1969) és Veszprém megye Pro Comitatu-díjas (2003). Kötete: *A Magyar Képzőművészeti Főiskola részvétele az 1956-os forradalom- és szabadságharcban* (feleségével közösen, 2001).

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. A Magyar Nemzet publicistája, a Nagyítás főszerkesztője volt. József Attila-díjas (2015). Legutóbbi kötetei: *Tíz es évek* (2015), *Angyaldekameron* (2015).

Darányi Sándor (1951, Budapest) költő, író, mérnök. 1986 óta publikál verseket és esszéket a Jelenkor, a Mozgó Világ, a Liget és a Holmi hasábjain. Legutóbbi kötete: *Narvál és Mákvirág – Végleg most* (versek, 2012).

Deák-Sárosi László (1969, Székelyudvarhely) költő. 1990 óta Budapesten él, jelenleg a Magyar Nemzeti Filmarchívum munkatársa. Az ELTE magyar–filmelmélet szakán végzett, jelenleg az ELTE nyelvtudományi doktori iskolájának hallgatója. Munkatársa a Hazanéző című irodalmi folyóiratnak. Legutóbbi kötetei: *Libás Matyi* (2013), *Keresztút* (2013).

Ébert Tibor (1926, Pozsony) Bartók-, Pásztor- és Péterfi Vilmos-díjas költő, író, zeneművész. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán és az ELTE magyar irodalom, filozófia és esztétika szakán végzett. 1945-ben Budapestre települt, majd Franciaországban élt. Több hangjáték szerzője. Legutóbbi kötete: *Kamaramuzsika* (hét dráma, 2014).

Erdélyi György (1943, Budapest) színművész, rendező. 1968-ban szerzett előadóművészi diplomát, azóta több mint 50 önálló estet készített. 2006-ban volt a premierje a Benedikt Horváth Tamás regényéből készült, *Szuvenír* című színművének, amelyet ő rendezett és játszott. 2009-ben a Magyar Kultúra Alapítvány Petőfi-díjával tüntették ki. 2010-től a Kompania társulattal dolgozik együtt.

Filip Tamás (1960, Budapest) költő. Közjegyzőként dolgozik. A Kortárs, majd a Magyar Napló versrovatát szerkesztette. Legutóbbi kötete: *Album* (válogatott és új versek, 2015).

Jámborné Balog Tünde (1938, Hódmezővásárhely) író, pedagógus, művészeti iskolában tanít Makón. A kilencvenes évek elején kezdett el novellákat írni. A Magyar Írószövetség nivódíjasa (2003). Legutóbbi kötetei: *Utazások a labirintusban* (novellák, 2009), *Odette vendégei* (novellafűzér, 2011) *Templomkerti látomások* (elbeszélések, 2014).

Jánosi Antal (1937, Budapest) dramaturg, szerkesztő-rendező az ELTE magyar–történelem szakán végzett. Évtizedekig dolgozott az MTV Drámai Osztályán, közel 100 tévéfilm megvalósításában vett részt. Közülük számtalan művet díjaztak nemzetközi tévéfesztiválokon. 1996 óta kulturális portréfilmeket rendez költőkről, írókról, szobrászokról, építészekről stb. Sulyok Vince és Csokits János költők filmes vallomásainak szerkesztett változatát a Magyar Napló közölte 2006-ban és 2010-ben.

Jász Attila (1966, Szőny) József Attila-, Zek Zoltán-, Arany János-, Radnóti- és Prima-díjas költő, esszéíró. Tanulmányait a Veszprémi Vegyipari Egyetemen és az Eszterházy Károly Főiskolán végezte. 1993-tól az Új Forrás szerkesztője, 2010-től főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Csendes Toll utazik* (2015).

Kabán Annamária (1953, Kolozsvár) magyar-francia szakos bölcsész-tanár, a nyelvtudomány kandidátusa, a Miskolci Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének habilitált docense, a nemzetközi Dsida Akadémia ügyvezető elnöke, esszé- és tanulmányíró. Legutóbbi szerzői kötetei: *Szövegek színváltozása* (2005), *Lét és nyelv* (2006), *A szövegvizsgálat útjain* (2009). Dsida Jenővel és költészetével foglalkozó, társszerzővel közreadott kötetei: *Vers és lélek* (2007), *Textus és intertextus* (2009), *Ó, múzsá, tedd, mi istened parancsa* (2011), *Reflexió és önreflexió Dsida Jenő költészetében* (2014).

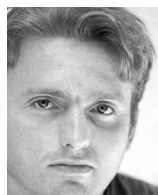
Keszthelyi Rezső (1933, Szolnok) költő, író, műfordító. Az ELTE magyar–történelem szakán végzett. 1962-től a Corvina, 1974-től a Magvető Kiadó szerkesztője. Francia nyelvű irodalmat fordít. Legutóbbi kötete: *Emlék Kert* (2015).

Király Farkas (1971, Kolozsvár) költő, író, műfordító, szerkesztő. 2002 óta él Budapesten. 2004–2011 között a Napút és a Napkút Könyvkiadó szerkesztője. 2010 óta az Ambroozia műfordításrova-tának szerkesztője. Bella István-díjas. Legutóbbi kötete: *Szét, nem össze* (versek, 2013).

Kontra Ferenc (1958, Darázs) író a szegedi József Attila Tudományegyetemen végzett 1982-ben. Az újvidéki Magyar Szó irodalmi mellékletét, a Kilátót szerkeszti. Munkáit több nyelvre lefordították. Többek között Szirmai- (1992), Artisjus- (1995), Márai Sándor- (2013) és József Attila-díjas (2014). Legutóbbi kötetei: *Drávaszögi kereszték* (regény, II. kiadás, HunCro Kiadó–Életjel Kiadó–Magyar Napló Kiadó, 2008), *Idegen* (regénytrilógia, Magyar Napló Kiadó, 2013), *Angyalok regénye* (novellák, Magyar Napló Kiadó, 2014).

Lackfi János (1971, Budapest) József Attila-, Gérecz Attila-, Déry Tibor-, kétszeres Quasimodo-, Prima Primissima-díjas költő, író, műfordító. Az ELTE magyar–francia szakán végzett. 1994–2013 között a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára. A Nagyvilág és a Dokk szerkesztője. Legutóbbi kötetei: *Három a magyar igazság* (novellák, 2014), *Szakimesék* (mesék, 2014).

Lőrincz György (1946, Kápolnás) író. Zetelaka környékén tanított, majd a székelyudvarhelyi Élelmiszeripari Gépgyár technikus volt. 1989-től a Nemzeti Megmentési Frontnál dolgozott, 2000-től Hargita Megye Művelődési és Vallásügyi Felügyelőségén, ma Igazgatóságán. Székelyudvarhelyen él. Szabó Zoltán- és Székelyföld-díjas. Legutóbbi kötete: *A szív hangjai* (2014).

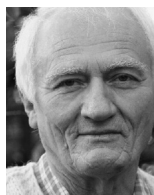
Mezei Balázs (1960, Pestszenterzsébet) filozófus, irodalmár. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, a Magyar Vallástudományi Társaság elnökségének tagja. Nemzetközi szerkesztőségek, illetve kutatási programok résztvevője. 1993-ban szerzett doktori fokozatot. Az 1990-es években hozzájárult az ELTE BTK filozófiai doktori iskolájának kiépítéséhez. Több úttörő munkát, fordítást publikált fenomenológiai tárgy körben. Főbb kutatási területei: a vallás és a fenomenológia kapcsolata, illetve a szépirodalmi és a filozófiai gondolkodás viszonya. Legutóbbi kötetei: *Mai vallásfilozófia* (2010); *Karácsony az Andok felett* (esszék, 2010), *Molnár Gyula emlékkönyv* (szerk., 2011), *Religion and Revelation after Auschwitz* (2013), *Illuminating Faith: An Invitation to Theology* (társszerzőkkel, 2015).

Mezey Katalin (1943, Budapest) költő, író, műfordító, a Kilenck költőcsoport tagja. A Széphalom Könyvműhely igazgatója, 1992-től 2008-ig az Írók Szakszervezetének főtájkára. József Attila- (1993), Prima- (2007), Bethlen Gábor- (2009), Partiumi Író-tábor (2013) és Kossuth-díjas (2015). Legutóbbi kötetei: *Ismernek téged* (2014), *Csukajka meséi és újabb történetek* (2015).

Mudriczki Judit (1979, Ózd) irodalomtörténész. Egyetemi tanulmányait a Pázmány Péter Katolikus Egyetem angol–magyar szakán végezte, majd 2010-ben ugyanitt szerzett doktori (PhD) fokozatot irodalom- és kultúratudományból. Egyetemi oktatóként először a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karán, majd a Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Karán dolgozott. Jelenleg a Pannon Egyetem Fordító- és Tolmácsoló Intézet Tanszékének adjunktusa, és egy modern magyar irodalmi kutatócsoport tagja a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. Fő kutatási területe az audiovizuális fordítás elmélete és gyakorlata, az angol–magyar kulturális kapcsolatok, illetve a magyar irodalmi művek angol fordításának és kiadásának története.

Oláh János (1942, Nagyberki) költő, író. A Kilenck költőcsoport tagja. 1994-től a Magyar Napló folyóirat főszerkesztője. Greve- (1992), József Attila- (1994), Március 15-e (2007), Bethlen Gábor- (2009), Márai Sándor- (2012), Partiumi Író-tábor (2012) és Magyarország Babérkoszorúja-díjas (2014). Legutóbbi kötetei: *Száműzött történetek* (novellafüzér, 2011), *Közel* (regény, 2014), *Belső tükör* (összegyűjtött versek, 2014), *Az örült* (regény, 2015).

Pósa Zoltán (1948, Debrecen) író, költő, irodalomtörténész. József Attila- (2000), Szellemi Honvédelem- (2007), Péterfy Vilmos-életműdíjas (2010), Pro Cultura Újbuda (2013), a Magyar Érdemrend Tisztikeresztje (2013) kitüntetésben részesült. Újabb kötetei: *Az ifjúság maradéka* (2009), a Magyar Napló 2007-es regény pályázatának különdíjasa, bolgár nyelven *Osztanki ot mladosztta*, ford. Julia Krumova, 2012), *Pósa Zoltán breviáriuma I–II* (2010, 2011), *A fehér bohóc feltámadása* (versek, 2011), *Egy az Isten* (versek, 2013), *Seminoma avagy kórház a város közepén* (regény két kötetben, 2015).

Szakály Sándor (1955, Törökkoppány) hadtörténész, egyetemi tanár, az MTA doktora. Volt a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum főigazgatója (1999–2000), a Duna Televízió alelnöke (2001–2004), a Semmelweis Egyetem (2007–2009), a veszprémi Pannon Egyetem (2009–2010) egyetemi tanára. Jelenleg a VERITAS Történetkutató Intézet főigazgatója és a Károli Gáspár Református Egyetem intézetvezető professzora. Kutatási területe az 1868 és 1945 közötti magyar hadtörténelem, társadalom-, illetve sporttörténet. Legutóbbi kötetei: *Miltunkról – kritikusan?* (kritikák, 2005); *Katonák, csendőrök, ellenlők* (Tanulmányok, 2007); *Akik a magyar királyi csendőrséget 1919 és 1945 között vezették* (2013, 2014), *A 2. vkf. osztály* (2015).

Szegedi Kovács György (1959, Szeged) Vörösmarty-díjas költő. Gyermekkorát a szerb határ melletti Kelebián töltötte. Tanulmányait az Adventista Teológiai Főiskolán végezte. 1987 óta publikál folyóiratokban, nyolc önálló könyv szerzője. Sárszentmihályon él. Legutóbbi kötete: *Enyhítő körülmények* (versek, 2014).